

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
В УМОВАХ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 610 групи

Павлюк Ольга Валентинівна

Науковий керівник:

докт. психол. наук,

проф. Іванчук Марія Георгіївна

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 6 від 22 листопада 2022 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	6
1.1. Виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів як психолого-педагогічна проблема.....	6
1.2. Сутність й структура культури гендерної взаємодія молодших школярів.....	13
1.3. Молодший шкільний вік як сензитивний період виховання гендерної культури.....	23
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ.....	32
2.1. Діагностика рівня гендерної культури молодших школярів.....	32
2.2. Організаційно-методичне забезпечення виховання культури гендерної взаємодії в умовах групи продовженого дня.....	51
2.2.1. Цінність групи продовженого дня у вихованні культури гендерної взаємодії молодших школярів.....	51
2.2.2. Використання інтерактивних методів і технологій в організації гендерної взаємодії молодших школярів в умовах групи продовженого дня.....	59
2	
.	
Гендерна компетентність педагога-вихователя як одна з важливих	73
Висновки до розділу 2.....	91
ВИСНОВКИ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Упродовж останнього часу в психолого-педагогічній науці (України та зарубіжжя) значно активізувалися наукові пошуки, спрямовані на дослідження гендерних проблем, які набули міждисциплінарного перспективного характеру. Організація Об'єднаних Націй визначає питання гендеру однією з головних проблем ХХІ століття. Гендерної освіти та виховання сучасної молоді надзвичайно важлива й актуальна у зв'язку з вибором демократичного шляху розвитку українського суспільства та побудови гендерно-паритетного соціуму.

У наукових колах чимало дослідників дискутують щодо мети гендерного виховання і вбачають її у формуванні гендерної культури щодо різної статі (Т. Говорун, О. Ільченко, К. Корсик, Л. Мандрик), потенційних можливостей особистостей різної статі для самореалізації у сучасному світі (А. Шевченко, Н. Глущенко), налагодження успішних взаємин чи взаємодії в педагогічному процесі (С. Вихор, Н. Миропольська) тощо.

Розуміння ментальних характеристик різновекторних понять проблеми (*гендерна культура, взаємини, гендерна взаємодія та ін.*), інтеграція загальних знань з гендерними знаннями та утворення навичок аналізу ситуацій, тобто гендерного судження мають забезпечити галузь освіти, інституції освіти (заклади освіти).

Загалом і доцільність упровадження гендерної освіти в структуру загальної системи освіти віднаходимо у наукових розвідках дослідників (Т. Говорун, О. Кікінежді, Л. Кобелянська, В. Кравець та ін.). Разом з цим питання виховання культури гендерної взаємодії, зокрема на етапі молодшого шкільного віку, як визначають перспективи досліджень й побажання практиків, потребує подальшого вивчення. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом у цьому контексті, оскільки саме в цей час відбувається перебудова системи взаємин з дійсністю, з людьми, з'являється

потреба виконувати культурні норми суспільства, серед яких особливе місце займають гендерні.

Отож, актуальність означеної проблеми та потреба у подальших дослідженнях щодо використання активних інтерактивних методів, технологій для забезпечення гендерної взаємодії учнів різної статі з навчальним оточенням, освітнім середовищем, вибудовування людських взаємин та взаємодій, сутність яких полягає в організації спільного процесу пізнання, коли знання здобуваються в діяльності через діалог учнів між собою (незалежно від статі) і вчителем чи вихователем групи продовженого дня обумовили вибір теми магістерського дослідження: **«Виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів в умовах групи продовженого дня».**

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі проблеми виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів та в обґрунтуванні організаційно-методичного забезпечення оптимізації цього процесу в умовах групи продовженого дня.

Завдання дослідження

1. Здійснити аналіз проблеми виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів у дослідженнях учених.

2. Визначити сутність, структуру культури гендерної взаємодії молодших школярів та розкрити особливості дітей молодшого шкільного віку у вихованні культури гендерної взаємодії.

3. Виявити рівні прояву культури гендерної взаємодії молодших школярів.

4. Обґрунтувати організаційно-методичне забезпечення оптимізації виховання культури гендерних взаємин молодших школярів в умовах групи продовженого дня.

Об'єкт дослідження: виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів.

Предмет дослідження: особливості організаційно-методичного забезпечення виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів в умовах групи продовженого дня.

Методи дослідження. Досягненню мети й розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження:

- *теоретичних:* аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури з метою вивчення стану розробленості проблеми дослідження; порівняння, зіставлення, систематизація і узагальнення здобутої інформації з метою організаційно-методичного забезпечення виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів в умовах групи продовженого дня;
- *емпіричних:* діагностичні (анкетування, самооцінка, спостереження, бесіди, ситуацій) констатувальний етап дослідження з метою виявлення рівня прояву культури гендерної взаємодії молодших школярів.
- *статистичних:* математичні методи обробки даних.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні й розширенні розуміння проблеми дослідження; конкретизації та визначенні сутності різновекторних понять культури гендерної взаємодії (гендер, гендерна культура, гендерна взаємодія); в обґрунтуванні організаційно-методичного забезпечення виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів в умовах групи продовженого дня.

Практичне значення дослідження підібрані діагностичні методики, запропоновані інтерактивні методи, форми й технології можуть використовуватись у цілеспрямованій систематичній роботі вихователями групи продовженого дня та вчителями початкових класів щодо виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів, а також студентами та майбутніми вчителями початкових класів на етапі їх професійного навчання.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Виховання культури гендерної взаємодія молодших школярів як психолого-педагогічна проблема

Проблема гендеру в науці не нова, але є на сьогодні актуальною як для дослідників психолого-педагогічної так і для практиків. Інтерес до питань ціннісної та цілісної орієнтації зростає в контексті формування культури гендерної взаємодія у сучасній теорії та практиці навчання. Дослідження та аналіз питання культури гендерної взаємодії в освіті засвідчують про різновекторний науковий доробок учених, серед яких філософи (Р. Унгер, А. Річ); правознавці (Ш. Берн, Л. Виноградова, А. Заєць, Г. Даудова, В. Близнюк, Н. Грицяк та інші); соціологи (І. Кльоцина, Д. Жилкін, Т. Титаренко та інші); психологи (М. Мід, Х. Дойч, Х. Томпсон, Г. Гейманса) та інші.

Освіта займає особливе значення в системі факторів, які забезпечують формування культури гендерної взаємодії особистості, відповідно і має передавати певні моделі поведінки в суспільстві, майбутнім поколінням – це з одного боку, а з іншого боку – реагувати на соціальні зміни, відображаючи їх змістом, методами, формами і технологіями.

Зроблений нами короткий екскурс до наукових розвідок учених щодо вивчення означеної нами проблеми, дає право констатувати, що у США та у деяких країнах Західної Європи питання гендерної взаємодії увійшло в освітні програми ще наприкінці 1960-х років. А в Україні проблема гендерного виховання у науковій площині розпочалась лише з 90-х років минулого століття. Освіта має особливу цінність: «не лише у розвитку творчо мислячих особистостей, а й у постійному вдосконаленні їх культурних і професійних стандартів, а також відображається у формуванні гендерної громадянської культури щодо реалізації рівноправ'я і рівних можливостей».

[7, 33]

Проблема виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів органічно вписується в сучасну освітню філософію Нової української школи, оскільки гендерно-орієнтована освіта значно розкриває перспективи вільного духовного розвитку особистості. В освітній практиці інтеграція гендерного виховання у відкриває нові можливості в сучасній школі, яка спрямована на дотримання принципу гендерної рівності, ухилення від будь-яких проявів гендерних упереджень та дискримінації через стать учня, диференціації вимог, дій певної статі, створення умов для максимального розкриття інтересу, надання учням можливості взаємодії у навчальній взаємодії.

«Гендерна взаємодія відображає пріоритет виховання і розвиток гармонійної особистості, яка стає високодуховною й самоактивізованою людиною, яка долає життєві труднощі та цінує культурні й природні ресурси і спрямована на розкриття свого потенціалу, індивідуальних особливостей і можливостей та гармонізацію взаємовідносин. Реалізація виховання гендерної культури в освітньому процесі більшою мірою розкриває внутрішній потенціал кожного індивіда незалежно від статі, створює і розширює гендерне сприятливе середовище в педагогічній взаємодії», що і відображають у своїх дослідженнях вчені. [11]

Формування сучасної особистості неможливо реалізувати без урахування гендерної специфіки. Дослідження різного виду питань, які пов'язані з гендерними аспектами в педагогіці, має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для осіб та навчальних установ. Основними принципами виховання культури гендерної взаємодії є: принцип гуманності, природовідповідності, гармонії, гендерної відкритості та комфорту.

Формування культури гендерної взаємодії має науково обґрунтовану розробку технологій, саме тому діяльність з продокування гендерної культури неможливе без використання гендерного підходу в сфері освіти. Офіційно перебіг гендеризації в освітній сфері починається тоді, коли дитину віддають до закладу навчання й пролонгується протягом всіх років навчання.

Дівчатка і хлопчики опановують і вчать один одного, які види діяльності та поведінка притаманні хлопчикам, а які – дівчаткам, і гарантують співвідношення вчинків кожного з дітей сформованому плану. Очевидно, що при цьому, учителі та навчальна програма, які підсилюють гендерні відмінності й нерівність, яка формує та супроводжує ці і розбіжності. [42, 6]

Однак дві важливих обставини накладають на вказані особливості своє відображення. Перша – пов'язана з рівнем гендерної культури особистості, а друга – з гендерними особливостями індивіда. Інакше кажучи, кожен школяр, може обрати для себе на майбутнє свою справу з багатогранного спектру професій [3, 5]. З цієї точки зору запровадження гендерної освіти в усіх закладах освіти у процесі реформування має трансформуватися із системи виховання учнів, яка орієнтована на накопичення знань, до системи, спрямованої на навчання прикладним знанням. У цьому контексті впровадження гендеру в систему освіти не тільки підвищить професійну майстерність вчителів, але й змінить освітню стратегію, щоб усі учасники освітнього процесу могли охопити соціальну та гендерну інклюзію.

Школа була і залишається головним чинником гендерної соціалізації. Зміст навчального матеріалу, зміст навчання та виховні установки в процесі спілкування вчителя та учня є орієнтирами для розвитку гендерної свідомості хлопців і дівчат. Методологія, за якою організовано освітній процес, також становить психологічну основу для побудови ідеології гендерної нерівності або її закріплення. Не можливо вчителю сформувати повноцінного індивіда в навчально-виховному процесі без врахування статі учня. З розвитком культури гендерного виховання, гендерної взаємодії дитини формуються її моральні риси, звички поведінки та розвиваються вольові якості. Отже, виховання культури гендерної взаємодії має важливе значення у вирішенні завдань морального розвитку нашого суспільства.

В діяльності початкової школи виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів є процесом узгодження гендерних взаємин, взаємодії

між дівчатами та хлопцями. Оскільки саме в початковій школі потрібне самоствердження як представника певної статі в міжособистісних стосунках, то моральний кодекс гендерної соціалізації, спонтанно занурений у систему гендерних цінностей, закладає основу такого знання. Рівність та однаковість – гендерна компетентність як хлопчиків, так і дівчаток – вважаємо за необхідне звернутися до теоретичних і прикладних аспектів формування культури гендерних взаємин у дослідженнях В. Кравця, Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Ільїної, Т. Бутурлим, С. Вихор. [13, 5]

Сучасна освіта стає сферою послуг, яка спрямовує свої ресурси на розвиток особистої моралі, формування успішної особистості в умовах гендерної рівності.

Однією з важливих проблем сучасного навчання, що стоїть перед системою освіти, є гендерний погляд на освіту підростаючого покоління.

Гендерне виховання – це формування у дітей уявлень про дійсність чоловіка та жінки, які необхідні для нормальної та ефективною соціалізації.

Під впливом вчителів і батьків діти повинні опанувати статеve значення або гендерний зразок поведінки, якої дотримується людина, представляючи ту чи іншу стать. Суть виховання культури гендерної взаємодії в освіті полягає у відображенні статевої ідентичності дитини. Важливо відзначити, що гендерна індивідуальність різноманітна і пластична, не схожа для представників різних статей [23, 15]. Основу культури гендерних взаємин, взаємодії необхідно закладати ще в молодшому шкільному віці. Проте, сьогодні потребує більш детального дослідження виховання культури гендерної взаємодії, зокрема в позаурочній діяльності та в умовах групи продовженого дня.

Водночас має бути готовий вчитель початкових класів до організації цього процесу серед молодших школярів у площині гендерної компетентності. Отож, гендерне виховання допоможуть дітям діяти самостійно та реалізуватися, із задатками гендерних особливостей. Носієм

гендерної культури для учнів початкових класів є насамперед вчитель. Окремі аспекти проблеми готовності учителів працівників початкової школи до виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів віднаходимо у роботах таких вчених як: М. Воровка, О. Горошко, Т. Говорун та інші.

Актуальність питання виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів зокрема впливає з таких протиріч:

- потреба сучасного суспільства в культурі гендерної взаємодії серед учнів початкової школи та недостатня організація цього процесу вихователями й вчителями початкових класів;

- необхідність дієвого організаційно-методичного забезпечення процесу виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів. .

Метою виховання культури гендерної взаємодії в учнів початкових класів є формування у молодших класах гендерної освіти, яка допомагає усунути комунікативні бар'єри та налагодити правильні взаємини між хлопчиками та дівчатками. Виховну організацію, що враховує гендерні особливості дітей, слід розглядати як потужний чинник посилення соціальної адаптації та інтелектуального розвитку особистості. Хлопчики та дівчатка відрізняються з соціальної, фізичної та психологічної точки зору. Наукова література констатує розбіжності між хлопчиками і дівчатками: поведінка; вираження емоцій; формування гносеологічних функцій і темпів, способів засвоєння й опрацювання інформації; мотиваційна діяльність; оцінювання власних досягнень тощо [47]. Ці характеристики підтверджують і практики та власний практичний досвід дослідника магістерської роботи. Учені стверджують: «У хлопчиків і дівчаток мозок розвивається з різною швидкістю, в різній послідовності і в різний час. У дівчаток раніше, ніж у хлопчиків, розвивається ліва область мозку, яка відповідає за мову, раціональність і логічне мислення. У хлопчиків логічна ліва півкуля розвивається повільніше і відстає в цьому процесі. В результаті, у хлопчиків до певного віку переважає образно-чуттєва область» [17, 50]

Дослідження науковців проблем культури гендерного виховання показують, що ознаками формування культури гендерної взаємодії молодших школярів є і вікові та психофізіологічні особливості. Соціальні ролі учнів освоюються дітьми і розкривають гнучкість статево-рольової поведінки, що наближає їх до андрогінності. Отож, молодший шкільний вік є особливо чутливим у контексті формування егалітарних гендерних концепцій на основі інтелектуального, духовного та практичного розуміння. [17, 50]

У нашому дослідженні ми виходимо з такого розуміння: виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів є не лише соціальним процесом, а й індивідуальним процесом у розвитку особистості дітей. З одного боку, це засвоєння знань про гендерні ролі, засвоєння гендерно-рольових норм, правил поведінки, прийнятих у соціальному середовищі, а з іншого – процес формування у дитини свого базового «Я», усвідомлення гендерної ідентичності, вироблення умінь застосовувати різні типи поведінки. Адже, незважаючи на постійну природну диференціацію статей, невимушену сегрегацію хлопців і дівчат, відповідно до якої стають очевидними деталі кожної статі (хлопці – сильні, рішучі тощо, дівчата – красиві, щирі тощо). І хлопчики і дівчатка у молодшому шкільному віці нервують, частково розуміють індивідуальні гендерні особливості та визнають власне уявлення про себе, саме це вимагає культури гендерного виховання у кожного з статей [2, 5]. За результатами досліджень у галузях психології та педагогіки хлопчики і дівчатка відрізняються за швидкістю і якістю інтелектуального розвитку, емоційними реакціями, мотивацією, оцінками досягнень і поведінки. Кожен повинен розвиватися, щоб бути представником певної статі. Під час соціалізації дитина засвоює набір норм, правил, зразків поведінки, які наближають її до загальноприйнятого жіночого чи чоловічого зразка в суспільстві та сприяють формуванню відповідних рис особистості. Таким чином дитина набуває основних гендерних ознак.

Актуальність питання культури гендерної взаємодії підкреслюється задокументованими науковцями фундаментальними змінами гендерної взаємодії у суспільстві щодо історичних змін соціальних ролей та їх значення в культурі. До одних із найважливіших завдань сучасної системи освіти і виховання входить забезпечення розуміння норм і правил взаємин між представниками обох статей.

В сучасному процесі навчання і виховання роль закладів освіти визначено Наказом Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (2009 р.), який зазначає, що найпершим важливим завданням – підготувати навчальні програми, посібники та підручники, які враховують гендерні підходи до виховання дівчаток і хлопчиків з повагою до вільних можливостей особистості.

Підсумовуючи можна сказати, що погляди багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців на досліджувані питання висвітлені в проаналізованій літературі, підкреслюємо, що виховання культури гендерної взаємодії – процес цілеспрямований, який прогнозує дотримання засад гендерної рівності в освітній діяльності школи та сприяє цілісному особистісному розвитку обох статей для успішної реалізації своїх здібностей.

Аналіз розроблених теорій гендерної ідентичності та поведінки створює основу для ширшого вивчення та розуміння цього важливого питання. Теорія ідентичності Адлера, заснована на емоціях і наслідуванні, яка стверджує, що діти несвідомо імітують поведінку представників однієї статі.

Тоді як, біхевіорист Джон Уотсон спеціально вказав на механізм соціального навчання, в якому гендерні ролі формуються за допомогою негативного (караючого) або позитивного (заохочувального) підкріплення із зовнішнього оточення. В цьому науковому напрямі процес навчання вважається основним, хоча не єдиним чинником формування гендерного почуття. [21]

Відомий швейцарський педагог і психолог Жан-Вільям Фріц Піаже, як частина своєї концепції розвитку дитячого розуму, розглядає основи однієї з самовизначальних, самовключаючих гендерних категорій, які спрямовують дітей до гендерної поведінки. У творчості І. Кона акцент на наслідуванні та спілкуванні є надзвичайно важливими тіннями, які представлені, соціальним підкріпленням. В результаті певні стилі та поведінка закріплюються як частина загального процесу засвоєння гендерних ролей. [16, 32]

Дослідження вчених (О. Кікінежді, Т. Говорун, І. Мунтян О. Кізь,, Т. Бендас, Ш. Берн, П. Терзі, В. Кравець та ін) про культурну природу гендеру як набору цінностей свідчать про те, що аналіз порушених проблем є складним і багатогранним. Модернізація освіти, перехід до моделі взаємодії вчителя й учнів, реалізує необхідність врахування освітніх потреб дітей. Оскільки особистість є гендерним різновидом, тому пріоритети у вихованні відкривають перспективи більш успішного навчання та виховання школярів відповідно до статі. Вирішити завдання, що стоять перед освітою, розширити самосвідомість, характеристики та можливості всіх взаємодіючих суб'єктів освітнього процесу допомагають дослідження в галузі гендерної педагогіки.

1.2. Сутність та структура виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів

Для розкриття поняття сутності й структури проблеми виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів актуальним є розуміння та визначення ключових й дотичних понять, зокрема: гендер, гендерна взаємодія, культура гендерної взаємодії .

«Гендер» – один із новіших термінів в психології та педагогіці, соціології й суспільствознавстві, який вперше ввів у науковий обіг американський вчений, науковець і педагога Дж. У. Скотт. Гендер означає

«соціальні відносини між людьми різної статі», «поділ ролей на чоловічі та жіночі».

Гендерна взаємодія – це форма соціальної взаємодії між великими соціальними групами щодо культурних, економічних, владних та інших ресурсів, які представляють соціальні цінності.

В історичному плані питання формування культури гендерної взаємодії концептуально ґрунтується на розвитку гендерно-культурної виховної думки, що поділяється на два етапи. [1, 4]

Перший етап характеризується закріпленням природного призначення людини шляхом жорсткої стратифікації гендерних ролей у всіх сферах життя суспільства, у тому числі й у освіті. За первіснообщинного ладу освіта була інтегрована в процес суспільного виробництва. Відмінності між чоловіками й жінками завжди інтригували вчених. Першими звернулися до цього питання стародавні греки, особливо Платон (427—347 до н. е.) і Аристотель (384—322 до н. е.), які дотримувалися протилежних поглядів на природу маскулінності та фемінізму. Платон вважається автором концепції «андрогінії», що означає наявність однаково сильних жіночих і чоловічих характеристик в одній особі, і він пропагував ідею гендерної рівності.

В епоху середньовіччя поява інституту державної влади формувала організовану систему освіти. У цю добу соціальний статус мали поняття «чоловік» і «жінка», які мали соціокультурні ролі, а не як анатомічно-фізіологічні особливості. В основі цієї системи уявлень про гендерні відмінності лежать релігійні уявлення про тлінність і нестабільність матерії, а також теорія, висунута стародавнім лікарем Галеном (130—210 до н. е.), яка проголосила одностатеву модель людей. За її словами, жіноче тіло вважається недосконалим чоловічим.

У міру розвитку природничих наук одностатева модель людей поступила місцем бісексуальності в епоху Відродження, в якій

психологічні та соціальні відмінності між статями можна було пояснити специфічною анатомією чоловічих і жіночих організмів. [37]

Під впливом феміністичної думки XVIII—XIX ст. тлумачення особливостей розвитку чоловіків і жінок зазнало докорінного перегляду, що значною мірою сприяло становленню гендерних досліджень як окремого наукового напрямку в межах соціальних наук. До кінця XIX століття біологічні умови відмінностей між чоловіками й жінками вважалися незаперечними. Таку позицію дотримувалися: французький мислитель Жан-Жак Руссо (1712—1778), німецький філософ Еммануїл Кант (1724—1804), Артур Шопенгауер (1788—1860) та інші. [20, 22]

Другий етап розвитку культури гендерної взаємодії пов'язаний з появою індустріального суспільства, що відзначається поступовим наслідком соціальних ролей і природністю.

На думку Кімелля М., не менш важливими і важливими факторами в системі статевих ознак індивіда є три взаємопов'язані фактори:

- ідентичність (identity) – самовизначення особистості в соціумі;
- інтеракції (interactions) – взаємодія і стосунки індивіда з оточенням;
- інституції (institutions) – державні інститути влади, соціальні структури суспільства, економічні, політичні, тощо. [21]

Метою гендерної освіти є позбавлення від гендерних стереотипів, створення умов для формування почуття рівності, відповідальність за соціальні міжособистісні стосунки. Цінності погляду на всі прояви життя крізь призму гендерних особливостей і відповідні форми потреб, інтересів й діяльності становлять гендерну культуру.

Визначення поняття «гендерна культура» дає змогу виділити його характеристики:

- 1) гендерна культура поєднує в собі два поняття «гендер» і «культура», ключовим з яких є поняття гендер;

2) гендерна культура з певною структурою і пов'язаними з нею функціями, використовується суспільством для збереження і передачі накопиченого гендерного досвіду;

3) структурована на «культура чоловіка» і «культура жінки»;

4) це специфічна культура, притаманна суспільству в цілому, особливо для конкретних людей; тип терміну іноді патріархальний або егалітарний;

5) передбачає формування уявлень про важливу мету чоловіка та жінки. [9]

Оскільки культура гендерноно виховання є невід'ємною частиною загальної культури, вона також є цілісною системою з певною структурою і відповідними функціями, вона існує в усіх аспектах людського життя і використовується суспільством для закріплення, збереження та передачі накопиченого гендерного досвіду, яка є другою характеристикою дослідження.

Кожна епоха доповнює виховання гендерної культури новим змістом, який відповідає цілям і потребам суспільства.

Гендерна культура – одна з ключових категорій гендерних та культурологічних досліджень, психологічних і педагогічних, соціальних, філософських аспектів наукового доробку вчених : О. Кікінежді, Г. Зіммеля, О. Андрієнко, Р. Айвазової, С. Матюшкової, Т. Говорун та ін.

Гендерна культура не може існувати в установах верховенства патріархальних цінностей, які допускають утиск однієї соціального товариства відносно іншого. Також це поняття називають неоднозначним. Тому, що одній інтерпретації «гендерна культура» – це набір соціальних цінностей, вироблених у суспільстві, відточених протягом його історії, які повинні відповідати кожній особистості та підкорятися нормам обох статей; в другій інтерпретації – це набір статево-рольових цінностей, у сфері суспільного життя та відповідних потреб, що впливають із соціальних та суміжних інститутів. [14, 27]

У сьогоденній діяльності люди шукають альтернативні шляхи забезпечення повного використання гендерної культури індивіда. У суспільстві велика увага приділялася модифікації та моделям маскулінності та фемінності, які мають тенденцію до змін.

Важливою складовою гендерної соціалізації індивідів є гендерне виховання, який трактується, як процес, який спрямований на розвиток якостей, рис і характеристик, що визначають необхідне ставлення суспільства до представників протилежної статі. Тому сфера гендерної освіти включає не тільки конкретні стосунки між чоловіком і жінкою, такі як шлюб, але й будь-які інші аспекти: суспільне життя, роботу, дозвілля тощо. Це і дає нам можливість і право розглядати нашу проблему дослідження під кутом зору як культуру гендерної взаємодії між учасниками освітнього процесу та в умовах позакласної роботи.

Існують конкретні педагогічні завдання, які необхідно вирішувати в процесі гендерної освіти, зокрема:

- соціально-виховна відповідальність між чоловічою та жіночою статтю;
- бажання мати міцну і дружну сім'ю, що відповідає вимогам сучасного суспільства: рівність батька і матері в сім'ї;
- мати кількох дітей, свідомо та відповідально ставитися до їхнього виховання, до суспільства в цілому, до батьків і дітей;
- здатність розуміти інших і почуття поваги до них не тільки як людей загалом, а й як чоловіків чи жінок, здатність враховувати та поважати їх специфічні статеві особливості під час суспільної діяльності;
- здатність і бажання оцінювати свою поведінку по відношенню до інших відповідно до статі, розвиваючи поняття добра і зла в цих сферах відносин;
- усвідомлення себе як представником своєї статі, що підтримує почуття самоповаги та самооцінку, потенціал самореалізації і впевненість;
- необхідні навички спілкування й розуміння іншого, здатності приймати обдумані рішення в галузі міжстатевих відносин;

- уміння дружити та любити. [44, 51]

У ряді досліджень представлено особливості гендерної культурної структури в різних вікових групах.

Адаптуючи результати досліджень С. Вихор, визначаємо компоненти структур виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів, а саме:

«- когнітивний компонент, який визначаються турботами про формування гендерної ідентичності особистості, виходячи з уявлень про себе як представників певної статі; зміст гендерних ролей і сучасні гендерні стереотипи, характеристики жінок і чоловіків;

- емоційно-ціннісний компонент – визнання лідерства загальнолюдських цінностей і рівних можливостей для людей різної статі, орієнтація на партнерство та рівноправний шлюб;

- поведінковий компонент, визначає гендерні рольові моделі для реалізації майстерності у власному житті шляхом навчання відповідних дій, поваги до протилежної статі та відповідного міжстатевого спілкування в негендерній діяльності». [3]

Разом з тим, відстежуємо, що дослідник В. Байдала виділив такі структурні компоненти:

- когнітивний, що означає наявність правильних уявлень про фізичні, психологічні та соціальні рольові особливості чоловіків і жінок, власні гендерні ролі, правила статево-рольової поведінки в суспільстві;

- емоційно-ціннісний, що характеризуються формуванням гуманістичних гендерних установок, позитивного досвіду, отриманого від факту усвідомлення власної мети як біологічного та соціального існування;

- індивідуально-поведінковий компонент – можливість розбудовувати статево-рольову поведінку індивіда відповідно до очікувань гендерного суспільства, показ бажань до вдосконалення взаємодії з носіями обох статей на основі вираження взаємоповаги і толерантності. [10, 12]

Принцип формування культури гендерної взаємодії дослідниця Дорохіна А. визначила як налагодження правильних відносин між дівчиною та хлопцем. Також, вона вирізняє те, що культура гендерного виховання передбачає продукування уявлень про побутове призначення жінки та чоловіка і розкриття їх психологічних й фізіологічних особливостей.

Зазначаємо, що на основі наукових підходів до визначення показників виховання культури гендерної взаємодії, визначено критерії та показники культури гендерної взаємодії, у зміст яких закладено діапазон когнітивного, ціннісного та поведінкового компоненту з контексту гендерних завдань.

Таким чином, відповідно до теоретичних принципів виховання культури гендерної взаємодії, у нашому дослідженні використано компоненти виховання культури гендерної взаємодії, які найбільш характерні і впроваджені в практику, це: когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий.

Виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів визначаємо як систему цінностей, гендерних знань і норм статево рольової поведінки, які сприяють реалізації здібностей школярів різної статі як рівноправних соціальних особистостей, формують гендерні характеристики індивіда, визначають правильні стратегії розвитку гендерної ідентичності [3, 14].

Когнітивний компонент, цього процесу виховання формує знання, досліджувані характеристики. На думку О. Кікінежді, шлях до виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів лежить через гендерне усвідомлення. Л. Столярчук дійшла стверджує, що культура гендерного виховання формується не через засвоєння шкільних дисциплін, а через розуміння навколишньої природи і людей. Дітям важливо розуміти організацію взаємин, власне взаємодії між людьми різних статей, насамперед при вирішенні конкретних проблем.

Цінності є одним із важливим елементом культури, тому емоційно-ціннісний компонент відіграє важливу роль у вихованні культури гендерної взаємодії. Цей компонент розкриває уявлення про гендерно-відповідний образ власного «Я», оцінку характеристик статі, «сильних і слабких сторін», як орієнтирів для побудови гендерної ідентичності. На думку В. Кравця, «у хлопців і дівчат в молодшому шкільному віці формування загальної самооцінки є стрижневим особистісного становлення. Образ гендерного «Я» виникає з організації ціннісно-сміслових координат, пов'язаних із власним усвідомленням і переживанням як хлопчика чи дівчинки в рамках єдиної системи мислення та самопогляду. Ставлення до жінок і чоловіків, їх оцінки є критерієм побудови гендерного образу «Я»» [8, 44].

Дослідження формування взаємини, стосунків між дівчатами та хлопцями показують, що вони оцінюють поведінку та дії на основі гендерних уявлень. Чим більше дитина більше дізнається про жіночі та чоловічі гендерні ролі, культурні та моральні норми, правила, тим більше вона усвідомлює себе та інших, тим гнучкішою вона буде в оцінці та сприйнятті гендерних стереотипів. Л. Божович зазначає: «емоційно-оцінні стосунки — це перше, що дитина дізнається від важливих для неї дорослих, і це значною мірою визначає її поведінковий вибір у просторі майбутніх соціальних стосунків». Тому все, що є значущим, важливим, несе в собі поняття «цінність», визначає його поведінковий вибір і має забезпечити емоційне налагодження стосунків з протилежною статтю через зміст і форму гендерного виховання, а також сформувати систему цінностей, попиту та мотивації учня початкової школи» (*...).

Оволодіння цінностями гендерної культури може дати нам можливість зрозуміти власне «Я», побудувати гармонійні та рівноправні стосунки з протилежною статтю.

Третій, поведінковий компонент формування культури гендерної взаємодії включає плани, правила, норми, стандарти та моделі поведінки, які

демонструють початківці. В. Мухіна звернула увагу на те, що учні початкових класів не лише знають свою стать, а й прагнуть ідентифікувати себе як жінка чи чоловік. У шкільних групах діти освоюють навички взаємодії з людьми на їхньому рівні, розвиваючи та зміцнюючи моделі взаємин із собою та протилежною статтю. [18]

Гендерна поведінка зображає систему установок індивіда у зовнішніх реакціях через «гендерні прояви» (різні прояви, пов'язані із запропонованими нормами поведінки та взаємодії чоловіків і жінок у суспільстві). Поведінковий компонент показує, чи відповідає поведінка учня нормам, правилам і цінностям міжстатевої комунікації та взаємодії, а також здатність впроваджувати та закріплювати набуті гендерні знання шляхом створення толерантних, послідовних та вільних від гендерних стереотипів взаємодій. Це забезпечує основу для визначення стандартів поведінкового компонента для навичок взаємодії обох статей. Навички продуктивної взаємодії є вагомим засобами формування егалітарної поведінки.

Таким чином, зміст виховання культури гендерної взаємодії передбачає набуття гендерних знань, формування відповідної емоційної оцінки себе та протилежної статі, налагодження ефективного гендерного спілкування та взаємодії, визнання відповідних етичних норм і правил. Тому всі компоненти виховання культури гендерної взаємодії є взаємопов'язані та взаємозалежні.

Отож, як бачимо, структура культури гендерних взаємин учнів початкової школи базується на відповідних гендерних знаннях, навичках, уявленнях та цінностях взаємодії.

На основі окреслених компонентів та критеріїв розроблено індикатори виховання культури гендерної взаємодії серед молодших школярів. Для критеріїв гендерних знань та представлення індикаторів ми обираємо: усвідомлення гендерної ролі; розуміння гендерної рівності; здатність сприймати багатоманітні гендерні вираження. [7, 35]

Критерії гендерних цінностей розкриваються за такими показниками: самосприйняття, цілісність образу «Я» за статтю; поняття «ідеальна жінка» та «ідеальний чоловік»; орієнтація на зближення статей (зближення статей – явище, протилежне гендерній дискримінації, прагнення жіночої статі та чоловічої до спілкування, дружби, спільної діяльності тощо).

Навички та показники компетентності для трансгендерних взаємодій, які ми обираємо: чоловічий чи жіночий тип самоідентичності; навички формування лояльності, рівноправних взаємодій; зосередженість на партнерстві, егалітарних відносинах.

Огляд структурних компонентів, критеріїв та показників формування виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів дає основу для визначення трьох рівнів сформованості досліджуваних якостей особистості та оцінює їх наступним чином:

Високий рівень характеризується гендерними знаннями та уявленнями, які відповідають егалітарним принципам, без розрізнення гендерних ролей. Учні початкової школи адекватно сприймають себе як носія певної статі, проявляють позитивне ставлення до своїх однокласників іншої статі. Емоційно-оцінні судження ґрунтуються на егалітарних цінностях. Школярі освічені і розуміють правила взаємодії трансгендерів і дотримуються їх у повсякденному житті. Вони виробили навички рівності та толерантного ставлення один до одного. [19, 42]

Для середнього рівню характерна ідея гендерної рівності у відтворенні гендерних ролей, але вона ще не повністю сформувалася у свідомості учнів початкових класів. Уявлення молодших класів про себе позитивне, але емоційно позитивні інтереси однолітків протилежної статі є ситуативними. Характер такої поведінки частково відповідає принципу гендерної рівності. Школярі знайомі з правилами співробітництва, але їхня мотивація дотримуватися правил нестійка.

Низький рівень вирізняється стереотипами гендерних знань та ставлення учнів початкової школи. Для школярів характерна гендерно-рольова диференціація, що суперечить егалітарним принципам рівності чоловіків і жінок. Система цінностей базується на стереотипних гендерних стандартах, за якими молоді школярі оцінюють себе та своїх однолітків протилежної статі. Поведінка характеризується стереотипами гендерного уявлення. Немає можливості формувати рівноправну і прогресивну взаємодію. [19, 21]

Підсумовуючи, зазначимо, що структура культури гендерної взаємодії молодших школярів включає такі компоненти: когнітивний, яке базується на гендерних знаннях і сформованих поняттях; емоційно-ціннісний, стандарти вимірювання яких відображають сформовані ціннісні установки до себе та протилежної статі; поведінковий, стандартами яких є здатність і вміння підтримувати гендерну рівність і чутливість у стосунках. За встановленими критеріями та їх показниками визначено рівні сформованості культури гендерних взаємин молодших школярів: високий, середній і низький. Це дозволяє здійснити перехід до діагностики стану виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів.

1.3. Молодший шкільний вік як сенситивний (сприятливий) період виховання основ гендерної культури

За дослідженнями психологів молодший шкільний вік є найбільш сенситивний (сприятливий) період виховання основ гендерної культури.

Кожна дитина проходить через чутливі періоди розвитку, незалежно від системи, в якій вона виховується та навчається. Такі періоди досить короткі і тривають лише певний проміжок часу.

Сензитивний період – це період, який відповідає потребам розвитку дитини й проявляється через особливості чутливості до подразників середовища. У такому стані це «поле перспектив», яке вказує на оптимальний період, за який дитина може чогось навчитися. Помітити їх можна, спостерігаючи за дитиною, що її приваблює, на чому вона зосереджується.

Вже у віці 6-7 років діти вступають до школи. Гендерна соціалізація важлива для дітей шкільного віку, оскільки вона формує стосунки дитини з дорослими, з однолітками різних статей, а також із самою собою. У цих стосунках у хлопців і дівчат проявляються статеві ознаки їхньої індивідуальності [29].

Основи гендерних відмінностей закладаються ще з довілля. Починаючи ще з дитячого садочку, дівчатка бачать, що хлопчики коротко стрижені, не вдягають плаття, не носять прикрас, граються машинками. Натомість, хлопці помічають теж свої відмінності від дівчат, де дівчатка граються ляльками, люблять малювати, вдягнені в плаття і мають зачіски. Все це відбувається і проявляється найбільше під час взаємодії в грі. У перші кроки навчання своєї соціалізації, діти цікавляться своїми особливостями, вирізняють різні гендерні особливості своєї та протилежної статі: дівчатка спостерігають за хлопчиками, а хлопчики за дівчатками.

Взаємодія – це процес впливу індивідів на свої дії та думки, і цей процес зумовлений безпосередніми контактами між самими людьми.

Учням початкової школи характерна взаємодія в організації життєвих стосунків між представниками різних статей: учителями, батьками, однокласниками, з якими відбувається постійне спілкування і вирішення певних проблем, які сприяють вихованню доброзичливих стосунків між дівчатками та хлопчиками [9].

Гендерна соціальність школярів вирізняється насамперед системою взаємозв'язків з своїми різними людьми і з самим собою. Гендерні риси виявляються в таких певних типах взаємин школярів:

- з дорослими;
- з одностатевими однолітками;
- з однолітками протилежної статі;
- відносини з собою [3, 34].

Вчені (Чернецька Н. І. та Терентьєва М. П.), визначили статеві ознаки хлопчиків наступним чином [10]:

- хлопчики першого класу адаптуються гірше, ніж дівчатка;
- почерк нерівний, так як дрібна моторика рук розвинена гірше, на відміну від дівчаток;
- різниця в період статевого дозрівання між хлопцями і дівчатами становить близько 2 років на користь дівчаток;
- вони більш збудливі, розкуті, демонстративні;
- в перші хвилини появи емоцій мозок хлопчиків активно реагує, активізуються відділи мозку, відповідальні за організацію певної емоційно-значущої для них діяльності;
- наприкінці навчального року, у хлопчиків до 7-10 років, стомлюваність більша, ніж у дівчаток, проте пік їхнього стомлення припадає на лютий-березень, а вже потім відкривається так зване «друге дихання» і в кінці року успішність хлопців покращується;
- хлопці адекватно реагують на позитивну та негативну оцінку діяльності та поведінки;
- в мовних навичках хлопчики також спочатку поступаються дівчаткам, але в деяких ситуаціях, де необхідно виконувати нестандартні завдання, знаходити словесні асоціації, тут сильніше хлопчики;
- хлопчики менше реагують на емоційне забарвлення голосу при отриманні інформації, але швидше сприймають будь-яку інформацію про дії;

- хлопчики перевершують дівчат у зорово-просторових здібностях;
- вони легше засвоюють науку, мають вищий рівень орієнтування в просторі;
- при можливості спокійного і доброзичливого спілкування вони готові перебудовуватися;
- хлопці більш відкриті та чесні, наполегливі, активні, менш виконавчі та менш самоконтрольовані;
- беруться охоче за громадські завдання, але лише в початковій школі;
- якщо дорослі намагатимуться підпорядкувати хлопців, то їхня реакція на зауваження завжди буде негативною;
- принципово важливо, щоб хлопця оцінювали за його вчинками, при цьому хвалити краще не в присутності всього класу, а в присутності значущих для них людей, особливо важливо це враховувати в період гендерної ідентифікації;
- розвиток усіх вищих психічних функцій стимулює відчуття та велику потребу в активному русі.

Дослідники (Гарієн М., Веліканова Л. П., Єремеева В. Д.) визначили гендерні характеристики дівчаток таким чином:

- до моменту, коли вони вступають в школу, більше дівчаток, ніж хлопчиків, відповідають позитивній моделі учня;
- пишуть і говорять грамотно й красиво;
- дівчата легко засвоюють нову інформацію;
- у дівчат підвищується увага і розуміння за рахунок інформації з емоційним забарвленням;
- вони краще адаптуються до нового середовища, ніж хлопчики;
- у дівчат краща короткочасна пам'ять, ніж у хлопчиків;
- при розв'язуванні просторових задач віддають перевагу словесним записам перед символічними, але розв'язування зорово-просторових задач буде для них важкою роботою;
- хто і як судять їх, є основним для дівчат;
- дівчина не образиться, якщо люб'язно вкажуть на її недолік;

- вони можуть засмутитися, якщо вчитель просто, без коментаря, скаже їм оцінку;
- для ефективного навчання дівчат важливими рисами є відчуття взаємності, перевага співробітництву, спільності, а не конкуренції як стилю освітньої діяльності;
- швидко адаптуються до вимог зовнішнього середовища;
- можлива конкуренція між дівчатами;
- для дівчаток важлива увага хлопчиків, для цього вони подають їм певні сигнали: жарти, сміх, іноді можуть штовхнути чи вдарити, за цим всім стоїть потреба бути поміченою;
- зосередження уваги на практичних поглядах ерудиції та застосуванні їх в своєму житті.

Психофізіологічні характеристики хлопців часто, майже завжди, перешкоджають їм бути «зразковими» школярами, вони наштовхуються на труднощі процесі виховання та навчання.

Дівчаткам легше вчиться у школі, наголошують педагоги та психологи. Річні бали з різних предметів дещо відрізняються, щонайбільше на один бал, а різниця між балами хлопців може досягати трьох балів [10, с. 24].

Відмінності в рівні навчальної успішності дітей різної статі в початковій школі пов'язані з особливостями навчальної мотивації хлопчиків і дівчаток, певними психофізіологічними особливостями, гендерними інтересами і схильностями, установками вчителів і занепокоєння батьків щодо шкільної успішності їхніх дітей, що відрізняються за статтю, що стверджують дослідження вчених та власне досвід практиків.

Засвоєння алгоритмів та правил краще виходить у дівчат, а ніж у хлопців. У невизначених ситуаціях пошукова діяльність їм важча. Дівчата мають здібності до пошуку, краще виконують типові завдання, за шаблонами та за зразками. З хлопцями неможливо застосувати один і той же алгоритм, хлопчики краще виконують пошукову діяльність, їм подобаються розумові

завдання, придумують нові ідеї, в них розвивається просторове мислення [8, с. 65].

Виникнення гендерних особливостей у молодших школярів – процес стихійний. На практиці мало уваги приділялося гендерним моделям у поведінці хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку [9, 14].

У перебігу опанування світу і пізнання себе у дівчаток і хлопчиків віку 6-10 років формується набір цінностей, який сформує їх майбутню гендерну роль.

Вирішальну роль у засвоєнні правил, норм і нормативних гендерної взаємодії відіграє початкова освіта.

Накопичені знання і досвід дитини молодшого шкільного віку призводять до формування стійкої системи ціннісних орієнтацій і установок, що визначають сприйняття особистістю себе та інших представників статі [6].

У цьому молодшому шкільному віці започатковуються основи як жіночої, так і чоловічої особистості, з бажанням бути незалежними та компетентними у всіх видах діяльності.

Враховуючи специфіку гендерних особливостей, педагогічна діяльність з розвитку доброзичливих стосунків учнів початкової школи, визначається як створення педагогічних установок для самореалізації індивіда чоловічої та жіночої статі, у процесі гендерної соціалізації людських стосунків дітей.

В результаті розвитку жіночих і чоловічих якостей особистості є дівчачі і хлопчачі здібності.

Визначення рівня дружби, цілепокладання, особистих завдань, методів виховання та самовиховання, допомога у виборі позакласної діяльності, організації власної самостійної роботи, повсякденної практики; позиціонування вчителя позашкільної освіти початкової школи в організації допомоги та дружніх стосунків з учнями початкової школи, уявлення про

маскулінність і фемінінність мають значення Казакова С. С., Безух К. Е. та ін).

Для розвитку дружби в початковій школі важливі наступні умови: допомога дитині у самостійному виборі діяльності; довіра до дитини; розвиток компетентностей в будь-якій діяльності; розвиток творчості вчителя, яка безпосередньо залежить від здібностей дитини [4, с. 45].

Учням початкової школи важливо навчитися правити своєю ситуацією та привести її у відповідність з очікуваннями та правилами гендерної поведінки.

Важливо навчити дітей, що розвиток жіночої та чоловічої особистості та індивідуальності є необхідним, що це процес становлення особистості та індивідуальної частини повноцінного чоловічого та жіночого образу «Я» (Трофімова Н. В., Каган В. Є., Ісаєв Д. Н. та ін.) [24, 25].

Підґрунтям дружніх відносин між чоловіком і жінкою в майбутньому є: повага до дитячих почуттів, особистих речей, таємниць, коли діти навчаються поважати інших та себе, реалізовувати себе відповідно до віку та особистих рис, це допоможе в майбутньому усвідомити свою особистість як жінки чи чоловіка, навчитися враховувати потреби, бажання та вподобання майбутнього партнера та всебічно розвинути почуття власної гідності (Маккобі Е., Алакова О. А., Джеклин К. та ін) [8, 12].

Як основи виховання дружніх стосунків дітей молодшого шкільного віку та для більш повного саморозвитку мужності та жіночості, педагогу потрібно ефективно сприяти розвитку взаємопов'язаних і взаємообмежувальних сфер особистості школяра, створювати умови для розвитку всіх основних сильних сторін учнів молодшого шкільного віку.

Гендерні особливості хлопчиків і дівчаток початкової школи детально висвітлюються у психолого-педагогічній літературі, які впливають на формування дружби [8, 22]:

- у дівчат у структурі дружби домінують емоційно-поведінковий компоненти, у хлопців – емоційний та когнітивний;
- хлопчики і дівчатка по-різному ставляться до однолітків протилежної статі: дівчатка – ініціативні та нестійкі, хлопчики – більш ініціативні, інколи пасивні й егоїстичні.
- хлопці та дівчата зазвичай заводили друзів окремо. Між ними часто виникає вороже ставлення;
- дружба між хлопчиками починається під час гри чи змагань;
- у дружніх стосунках у хлопців і дівчат спостерігається зростання конструктивних стосунків з однокласниками протилежної статі. У хлопців поступово знижується активність і стосунки з дівчатами нестабільні;
- у дівчат до кінця початкової школи помітно підвищилася активність спілкування з хлопчиками: стосунки між дівчатками стали більш активними, зацікавленими, стабільними;
- маленькі дівчатка багато спілкуються і розвивають позитивні стосунки один з одним, вони діляться секретами, у всьому підтримують друзів і намагаються побудувати довкола себе зручний простір.

Отже, сензитивний період – це сприятливий період, який відповідає потребам розвитку дитини й проявляється через особливості чутливості до подразників середовища. В такому стані діти можуть багато чого пізнати і навчитися. Організація роботи учнів має важливий напрямок розвитку системи освіти і є формуванням соціального досвіду дітей. Для школярів створюється своєрідний освітній простір, щоб вони могли успішніше інтегруватися в суспільство на новому життєвому етапі. Важливою тут є організація як урочної так і позаурочної діяльності учнів, робота в групах продовженого дня в режимі функціонування якої можливий широкий діапазон заходів, спрямованих на виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів, що і передбачено в другому розділі магістерського дослідження.

Висновки до розділу 1

Аналізуючи наукову літературу вчених щодо вивчення питання виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів ми теоретично обґрунтували гендерні моделі взаємин між молодшими школярами. А саме:

1. Розкриття поняття «культура гендерної взаємодії» та особливості її виховання, дослідження дефініцій: гендер, гендерні взаємини тощо.

2. Визначили особливості молодшого шкільного віку як сензитивного періоду гендерних моделей серед молодших школярів.

3. Модернізація освіти, перехід до моделі взаємодії вчителя й учнів, реалізує необхідність врахування освітніх потреб дітей. Оскільки особистість є гендерним різновидом, тому пріоритети у вихованні відкривають перспективи більш успішного навчання та виховання школярів відповідно до статі.

5. Структура виховання культури гендерних взаємин молодших школярів включає такі компоненти: когнітивний, який базується на гендерних знаннях і сформованих поняттях; емоційно-ціннісний, стандарти вимірювання яких відображають сформовані ціннісні установки до себе та протилежної статі; поведінковий, стандартами яких є здатність і вміння підтримувати гендерну рівність і чутливість у стосунках.

6. Визначені критерії, показники та рівні, описані в 1 розділі, дозволяють здійснити перехід до діагностики формування культури гендерних взаємин молодших школярів.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ГЕНДЕРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ГРУПИ ПРОДОВЖЕНОГО ДНЯ

Серед визначення особливостей процесу виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів провідною виокремлюємо діагностику стану гендерного виховання, рівнів гендерної культури молодших школярів, готовності вихователів (учителів) до організації цього процесу та його організаційно-методичне забезпечення.

2.1. Діагностика прояву рівнів гендерної культури молодших школярів

Мета діагностики (як основи констатувального дослідження) спрямована на виявлення вихідного рівня основ гендерної культури учнів початкових класів.

Організація і проведення дослідження здійснювалось у початковій школі Чернівецького ліцею №8 ім. Т.Г. Шевченка м. Чернівці. Респондентами виступили учні 2-х і 3-х класів, у загальній кількості 40 осіб, які були розподілені на експериментальну (ЕГ) і контрольну групи (КГ) з однаковою кількістю по 20 дівчаток і хлопчиків у кожній з них. У своєму дослідженні використовуємо методику статево-вікової ідентифікації (автор Белопольська Л.), що призначена для виявлення рівнів сформованості окремих аспектів самосвідомості, пов'язаних з ідентифікацією статі та віку і може використовуватись для обстеження дітей віком 6-10 років з різними рівнями інтелектуального розвитку, а також метод спостереження індивідуальних бесід, ситуацій.

При розробці діагностичних завдань, методів керувалися методиками та рекомендаціями К. Беспанської-Павленко, Г. Віняр, М. Боровцової, О. Кікінежді, А. Мудрик, В. Кравця, М. Ткалич, Т. Говорун [39]. Діагностика ґрунтується на оглядовій структурі культури гендерної взаємодії молодших школярів. Кожен критерій розкривається через систему емпіричних

показників, що відображають ступінь сформованості компонентів культури гендерної взаємодії молодших школярів.

Для визначення початкового рівня сформованості основ культури гендерної взаємодії нами використовувались такі методи як:

- усне спілкування: анкети, бесіди та інтерв'ю;
- аналізу малюнків учнів, незакінчених речень;
- розв'язування проблемних ситуацій;
- спостереження за поведінкою школярів у різних ситуаціях і видах діяльності. [23, 31]

Рівень сформованості показників оцінювали окремо для кожного компоненту за відповідним критерієм, а потім визначався загальний рівень – коефіцієнт сформованості характеристик культури гендерної взаємодії молодших школярів. Зокрема:

- відповідність знань та мислення учнів рівню усвідомлення принципів гендерної рівноправної взаємодії забезпечувало дослідження когнітивного компоненту;

- усвідомлення учнями молодших класів себе представниками тієї чи іншої статі, прояв позитивного емоційного інтересу до протилежної статі, усвідомлення цінності взаємодії (різностатевої) в повсякденному житті – визначали емоційно-ціннісний компонент;

- розвиток в учнів навички підпорядкованого ставлення до інших, дотримання на рівних засадах правил міжособистісних гендерної взаємодії стали основою поведінкового компоненту.

Окремо опишемо запропоновані завдання та результати їх виконання, встановлені нормативи та показники виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів. Перший крок дослідження спрямували на виявлення гендерних уявлень й знань учнів початкових класів, що й передбачалось змістом когнітивного компоненту.

Завдання 1. Діалог «Ти хлопчик чи дівчинка?».

Показник: розуміння молодшими школярами свого соціального розвитку, ролі жінки і чоловіка в сім'ї, професійних гендерних ролей.

Процес виконання – відповідь на поставлені запитання:

1. Ти хлопчик чи дівчинка? Коли виростеш ти будеш: жінкою чи чоловіком? У такому важливому документі як Паспорт зазначається стать громадянина. Отож, за статтю ти ... (доповніть: хлопчик чи дівчинка; жінка чи чоловік.
4. Чи однакові дівчата і хлопчики і чим вони різняться?
3. Що, на твою думку, можуть виконувати жінки, а що чоловіки. можуть чоловіки та жінки можуть виконувати однакові обов'язки?
4. Чи Які справи мають робити вдома чоловік та жінка?
5. Уяви себе дорослою людиною. Яку професію ти хочеш обрати? Як ти вважаєш, чи є професії і для жінок і для чоловіків?

Завдання 2: Анкета «Гендерні стереотипи в школах».

Мета: визначити судження школярів про гендерні ролі учнів у класі, в групі продовженого дня.

Показник: розуміння гендерної рівності.

Процедура: учні розділяють твердження анкети на відповідні групи: «типове для дівчат», «типове для хлопчиків», «типове для хлопчиків і дівчаток».

Методичний коментар: відповіді учнів 2-х класів вчитель-експериментатор вносить сам в анкету, а учні 3-х класів самостійно заповнювали анкету. Планувалося врахувати стереотипи або егалітаризм щодо сприйняття гендерних ролей щодо характеристик школяра й школярки.

Завдання 3: «Оціни ситуацію».

Показник: здатність сприймати різні гендерні уявлення.

Визначити стереотипи ставлення учнів щодо представлення гендерних ролей у повсякденному житті.

Вчитель-вихователь читають висловлювання, ситуації та пропонують школярам висловити свої погляди, коментарі щодо них: «Дівчата не хочуть

допомагати мамі на кухні, а біжать до тата в гараж», «Дівчата носять спортивні костюми, мають коротке волосся і люблять дивитися футбол», «Хлопчики та дівчата граються ляльками та у такі ігри, як «Сім'я», «Цей хлопець танцює і любить читати і допомагати мамі на кухні».

Методичний коментар: важливо відстежувати приналежність/неприналежність за гендерно-рольовими стереотипами, беручи різні гендерні уявлення. Стереотипи або відсутність відповідей виправдовують уявлення про традиційні гендерно-рольові системи хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок.

Наступним завданням дослідження було визначення вираженості гендерних цінностей з точки зору емоційного та ціннісного компонентів.

Показники: самосприйняття, повнота образу «Я» за статтю.

Завдання 4: «Покажи себе в малюнку».

Завдання складається з двох етапів: малюнок та діалог. Спочатку дітям було запропоновано намалювати себе, а потім розповісти про себе. Для малювання надається аркуш звичайного білого паперу формату А4 і набір кольорових олівців.

Методичний коментар: оцінюються дитячі малюнки за такими параметрами: стать школяра, колірна гамма тощо. В описі розглядається розкриття характеристик образу «Я»: визначення здібностей, улюблених занять, сприйняття позитивних і негативних якостей.

Завдання 5: «Поміркуй, як бачиш дівчинку і як бачиш хлопчика».

Методичний коментар: у відповідях ми врахували стереотипи та нестереотипність ціннісних характеристик жіночності та мужності, кількість індивідуальних характеристик та якостей, які використовувалися в описі школярів.

Завдання 6: «Заверши думку».

Мета: визначити емоційне ставлення до однокласників протилежної статі.

Завершіть думку:

1. Серед моїх друзів є...
2. Є дівчатка або хлопці ...
3. Хлопці або дівчата, з якими я граюсь ...
4. Граємось серед дівчат або хлопців, але ...

Пропоноване твердження частково визначає характер ставлення респондентів до представників протилежної чи своєї статі. Таким чином, з точки зору емоційної оцінки, ці відповіді привернули увагу до характеру стосунків з однолітками.

Наступним завданням дослідження було виявлення сформованості навичок взаємодії за показниками поведінкових компонентів.

Завдання 7: «Тип гендерної ідентичності»

Учням пропонувалося вибрати з характеристик ті, які їх описують, і дати відповідь так чи ні. Опитування проводилося як особисто, так і усно.

Методичний коментар: судження, представлені в анкеті, виражають особисті якості, які призводять до певних поведінкових відповідей (довірливість, поступливість, сором'язливість тощо).

Показник: навички лояльності й рівноправної взаємодії.

Завдання 8: «Спостерігай за іншими».

Мета: визначити розвиток уміння демонструвати гнучкість та поступливість, рівність у міжособистісних гендерних взаєминах.

Спостереження за поведінкою учнів в освітньому процесі та позаурочній роботі.

Методичний коментар: під час спостереження зверталась увага на характер взаємодії дитини з однокласниками різної статі, її ініціативність, вміння демонструвати жіночність чи чоловічість, лояльність, уміння будувати рівноправні стосунки.

Показники: орієнтація на партнерство, рівноправні стосунки.

Завдання 9: анкетування «Хто б став твоїм партнером у грі?».

Мета: виявити уявлення молодших школярів про гендерно-диференційовані партнерства та сформовані традиційні чи нетрадиційні моделі гендерно-рольової поведінки.

Пропонувалось відповісти на такі запитання:

1. У яку гру ти любиш грати?
2. Чи погодився б ти пограти з дівчатами ляльками? /Чи хочеш пограти з роботами та машинами?
3. Чи повинні хлопці та дівчата допомагати один одному та піклуватися одне про одного?
4. Як дівчина або хлопець має поводитися, щоб ти захотів бути її другом?

Методичний коментар: увага зосереджувалася на типовості чи нетиповості поведінкових моделей, розумінні егалітарних стосунків та здатності демонструвати міжособистісні гендерні взаємини на основі принципів рівності.

Проаналізуємо результати, отримані від молодших школярів у завданні дослідження гендерно-культурних когнітивних компонентів за певними показниками.

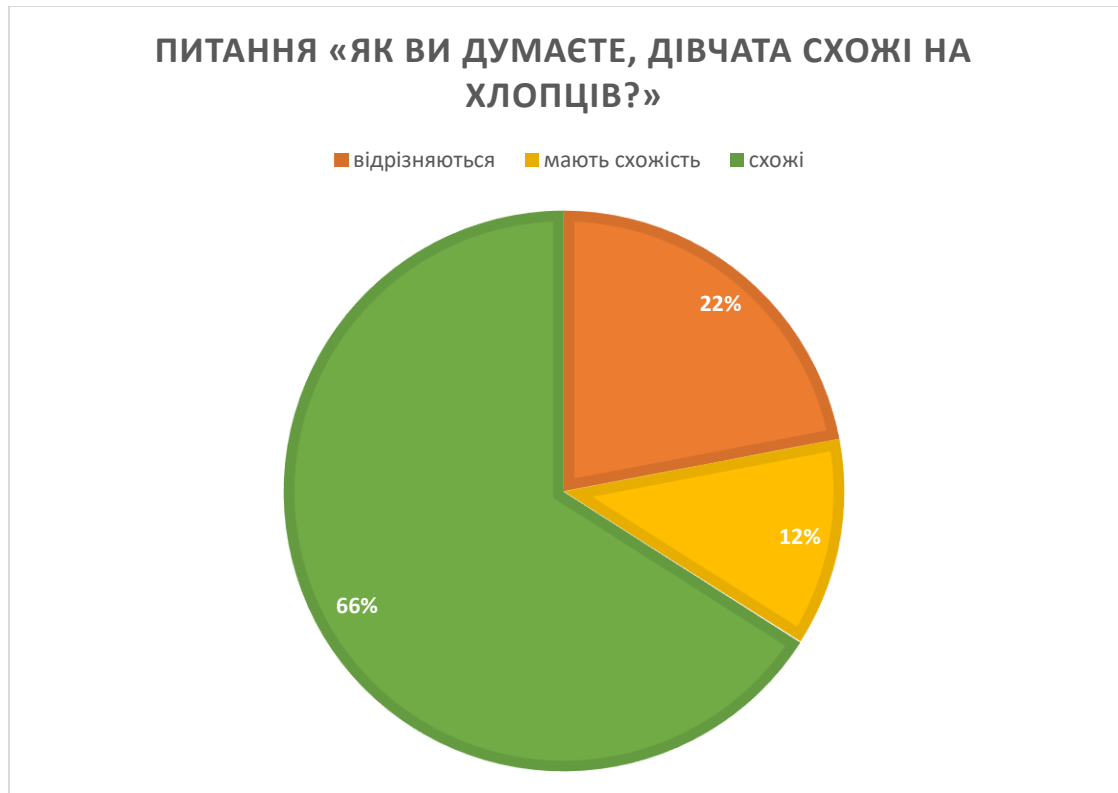
Усі учні, які приймали участь у експерименті дали правильну відповідь на питання: «Якої ти статі? Ким ти будеш, коли виростеш: дівчинка чи хлопчик, жінка чи чоловік, мама чи батько?». Учні дізнаються про послідовність соціального розвитку.

Відповідаючи на запитання «Як ви думаєте, дівчата схожі на хлопців?» дали негативну відповідь 66% учнів. Серед цих відмінностей учні називали зовнішні ознаки (волосся, одяг та прикраси), ігрову поведінку (хлопчики бігають, кричать; дівчата грають у ляльки, вибирають тихі ігри), риси характеру (дівчатка – добрі, балакучі, охайні, уважні; хлопчики – сміливі, активні, неслухняні).

Дівчата і хлопці мають схожість, сказали 12% респондентів. Так, відповідь на питання «Які вони та чим подібні?» виявилися такі: «ходять до

школи», «виконують домашні завдання», «їм подобаються мультфільми», «люблять солодоці» тощо.

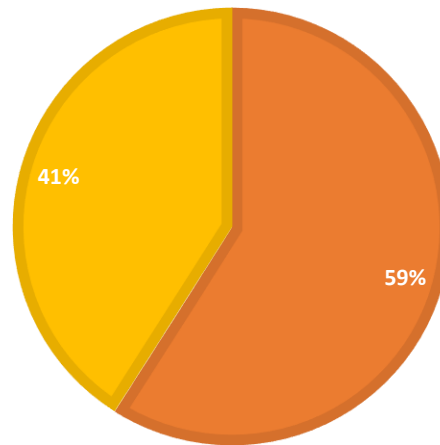
Хлопчики і дівчатка схожі, але і відрізняються, зазначили 22% молодших школярів.

На запитання «Яку домашню роботу виконують жінки та чоловіки?» 59% учнів початкової школи виявили типовий гендерний розподіл сімейних призначень. Домашніми справами для жінок називали: «прибирання», «миття посуду», «приготування їжі», «прасування», «допомога до уроків», «виховання дітей». Варіаціями чоловічих справ: «купити продукти», «полагодити будинок, погані речі», «дбати про двір біля будинку» тощо. 41% респондентів додали до відповідей «виводити дітей на прогулянку», «мити посуд», «готувати». Також стверджувалося, що чоловік відпочиває вдома після роботи, дивлячись телевізор, бо він тяжче працює.

ПИТАННЯ «ЯКУ ДОМАШНЮ РОБОТУ ВИКОНУЮТЬ ЖІНКИ ТА ЧОЛОВІКИ?»

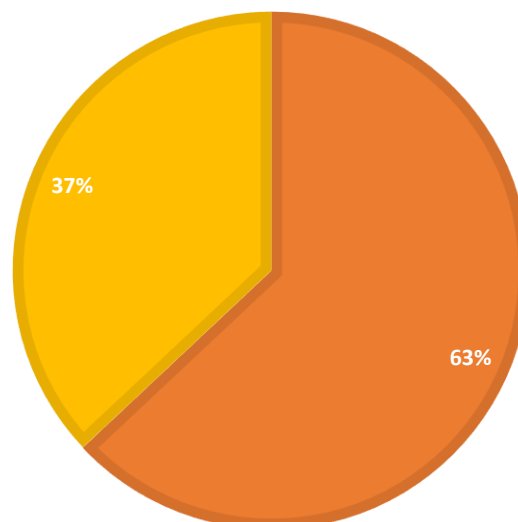
■ гендерний розподіл ■ додали

На запитання «Чи можуть чоловіки та жінки мати однакову відповідальність?» 37% респондентів відповіли «ні», а решта 63% відповіли ствердно.

ПИТАННЯ «ЧИ МОЖУТЬ ЧОЛОВІКИ ТА ЖІНКИ МАТИ ОДНАКОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ?»

■ так ■ ні

Можливими відповідями на запитання «Яку домашню роботу можуть виконувати і дівчатка, і хлопчики?» це були: «прибирання іграшок», «виведення домашніх тварин на прогулянку», «ходіння в магазин»,

«збирання ягід в селі», «допомога матері накривати стіл», «догляд за молодшими братами і сестрами». Згідно з відповідями, учні готові до традиційних, життєздатних видів роботи.

Відповідаючи «Ким ти хочеш бути?» виявилось, що більшість дівчат 25% та хлопців 30% показали традиційні судження на професію. Дівчатка називали професії: вчителька, перукарка, модель, співачка, продавець. Хлопчики – переважно: бізнесмен, футболіст, військовий, поліцейський. Підсумовуючи результати інтерв'ю, 35% молодших школярів виявляли стереотипи щодо гендерних знань, не усвідомлювали гендерної рівності та звертали увагу на гендерні відмінності. 10% респондентів зазначили, що розуміють гендерні ролі, які відповідають почуттю рівності.

Серед дівчат образ учня відзначався активністю та впевненістю у собі. Імідж учениці – акуратний, емоційний, надає взаємодопомогу.

До загальних характеристик дівчат можна віднести працьовитість, старанність, краса. Для хлопців характеристиками іміджу учня були

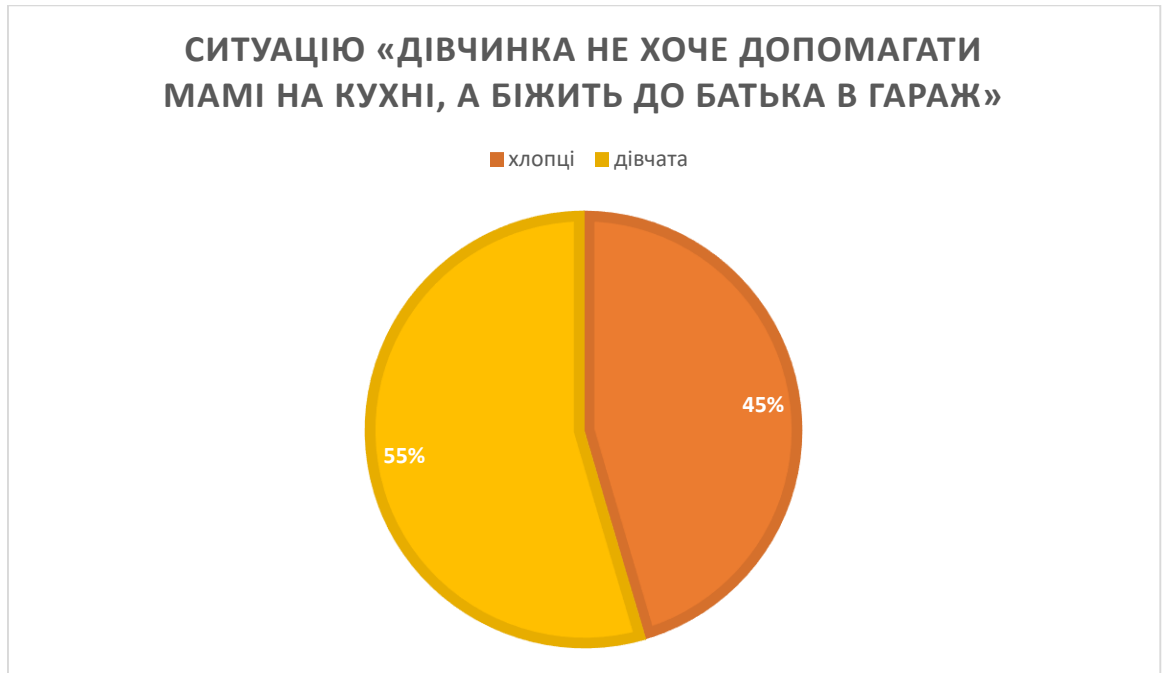
впевненість у собі, імідж школярки – емоційність, охайність. Їхні спільні якості – працьовитість, егоцентризм, взаємодопомога, ініціативність.

Дослідження ставлення до розподілу навчальних предметів показало, що 10% хлопчиків обрали математику і фізкультуру – 50%; для дівчат – музику 15% та малювання 25%.

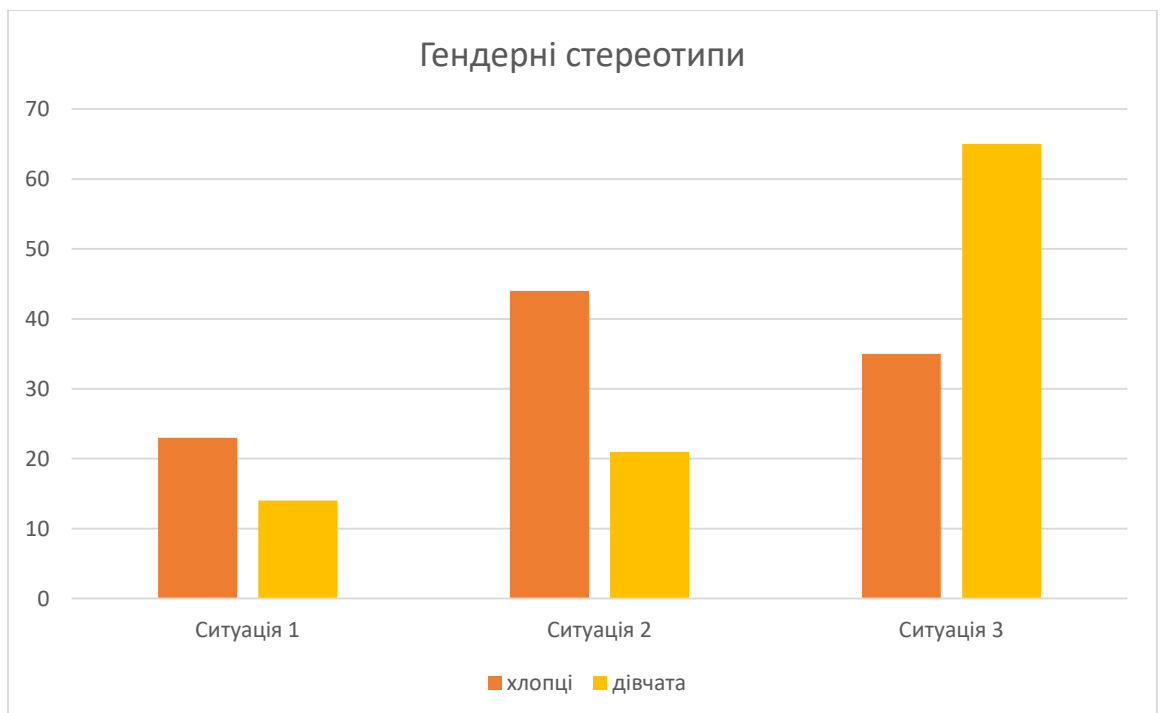

Дані свідчать, що більшість молодших школярів мають стереотипи щодо системи оцінювання статі та суджень, що свідчить про відсутність не сформованість про поняття гендерної рівності.

Ми проаналізували отримані показники гендерної репрезентації і за допомогою завдання «Оцінити ситуацію». Ситуацію «Дівчинка не хоче допомагати мамі на кухні, а біжить до батька в гаражі» схвалили 55% дівчат і 45% хлопців.

Ситуацію, що «дівчата носять спортивний одяг, коротке волосся, люблять дивитися футбол» не схвалюють 14% дівчат і 23% хлопців. 44% хлопців не схвалюють участь у змаганнях серед дівчат, а 21% дівчат погоджуються з такою ситуацією. Ситуацію «хлопці танцюють і люблять читати» вітали 35% дівчат і 65% хлопців.

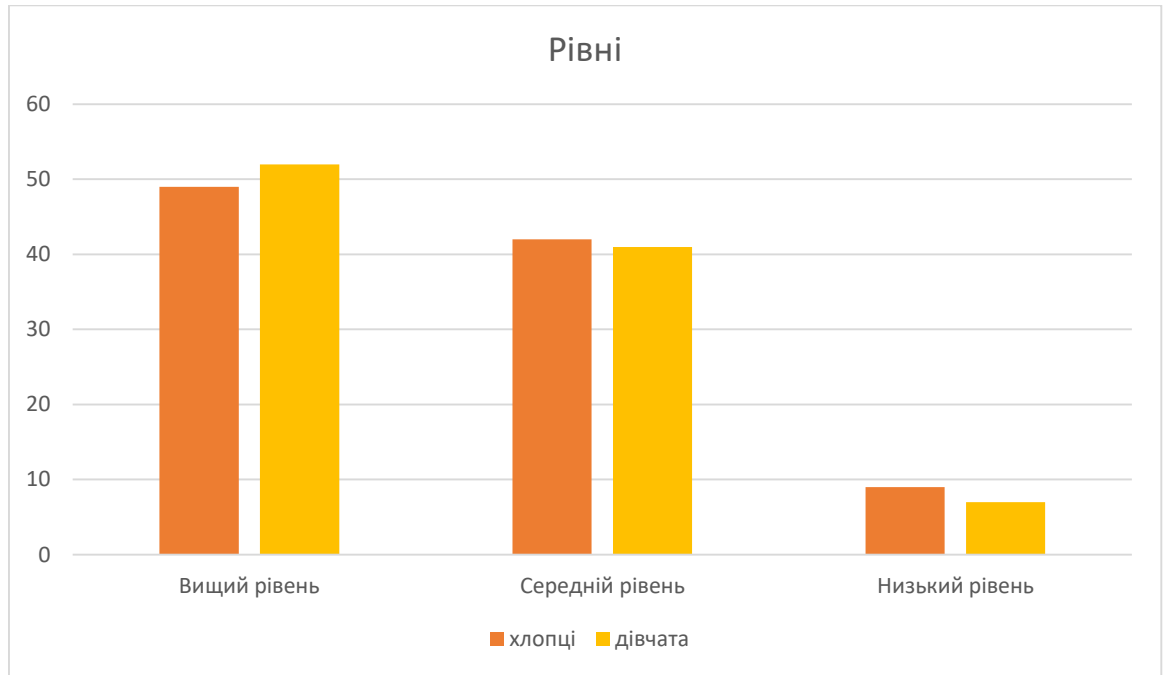

Кількісні дані про рівність гендерних знань учнів початкової школи за когнітивними компонентами виявились різними.

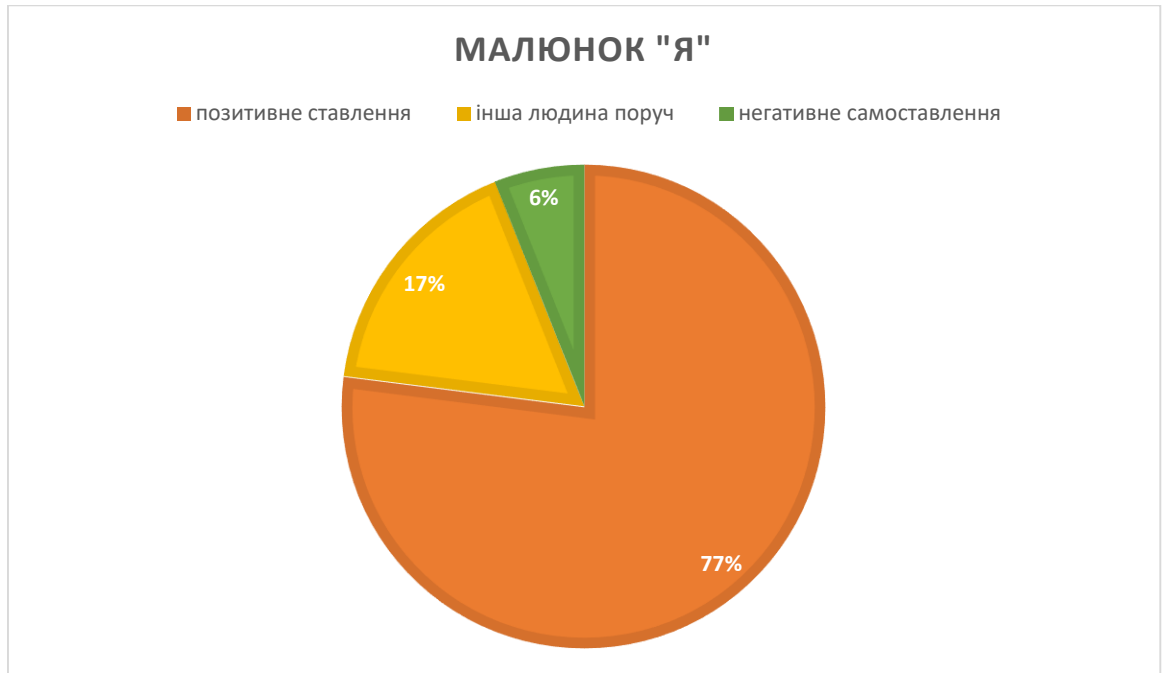
Як бачимо, що відповідно даним 49% та 52% учнів мають вищий рівень гендерних знань та ставлення. Учні усвідомлюють свій соціальний розвиток і демонструють відсутність гендерно-відповідного розподілу сімейних і кар'єрних ролей. Оцінюючи імідж школяра та школярки, учні не керуються поняттями гендерної ролі і визнають гендерну рівність. Гендерні знання та уявлення відповідають принципам егалітарності.

Середній рівень гендерних знань та ставлення мали 42% та 41% респондентів. Школярі цієї категорії мають розуміння своїх майбутніх соціальних ролей, але неповне розуміння гендерної рівності в гендерних ролях. Це проявляється у знаннях та уявленнях про предмет, із стереотипами щодо важливості та розподілу професійних, сімейних чи освітніх ролей за статтю. Тому середній рівень визначає існування ідеї гендерної рівності, але вона не до кінця сформована у свідомості учнів початкових класів.

Низький рівень сформованості та мислення виявили 9% та 7% респондентів. Для них характерне традиційне усвідомлення гендерних ролей. Професія, сімейні обов'язки, навчальні предмети та якості учнів різняться в залежності від статі. Гендерні знання та ставлення учнів молодших класів цієї групи є стереотипними і не відповідають егалітарному принципу гендерної рівності.

Під час виконання завдання «Намалюй і опиши себе» досліджувався показник самосприйняття, повнота образу «Я» за статтю. Для визначення проєкцій глибокого ставлення школярів до себе та виявлення типових гендерних характеристик, ми використовували метод проєктивного малюнка. Аналіз малюнків показав, що більшість респондентів 77% мають позитивне емоційне уявлення про себе. Малюнки відрізняються яскравістю кольору (домінування жовтого, яскраво-зеленого, червоного, рожевого, фіолетового), різкістю та деталізації зображення. На деяких малюнках 17% діти зображували поруч іншу людину (це був друг, подруга, брат, сестра, хтось із батьків). 6% малюнків висловлюють неприйняття себе чи погане самоствавлення. На таких малюнках учні розфарбовують себе в темні кольори, такі як: чорний, сірий, коричневий, з меншою половиною символів і навіть схематичними схемами без явної статі.

Описи дітей підтверджують, що 77% молодших школярів позитивно ставляться до своєї статі.

Чому подобається бути в ролі хлопця чи дівчинки, розповідаючи про улюблені ігри та заняття, пояснили 4%. Є група дітей, 6% які позитивно ставляться до себе, але неохоче розповідають про себе і специфіка їхньої поведінки неясна.

При дослідженні емоційно-ціннісного компонента було узагальнено результати виконання двох серій завдань і зроблено такі висновки: 81% учнів початкових класів висловили позитивне ставлення до себе. 15% школярів частково усвідомлюють себе, свої якості та особливості. 4% досліджуваних негативно оцінили себе та не усвідомлювали власних якостей та особливостей.

Для визначення показників «справжня дівчинка, жінка» та «справжній хлопчик, чоловік» було виконано словесне портретне завдання «справжньої» дівчини та «справжнього» хлопчика. Це дає можливість визначити гендерні стандарти для школярів. Серед характеристик фігури «справжня дівчинка, жінка» найбільше описів пов'язано з її зовнішністю: красива, з довгим волоссям. В описі також є такі якості, як доброта, «гарна».

Що стосується образу «справжнього» хлопчика, то він здебільшого пов'язаний із силою, мужністю та відвагою. Значна кількість мовленнєвих особливостей має заборонні мотиви: «не сваритися», «не ображати дівчат». Як і у хлопчиків, частина якості пов'язана з відповідальністю: «потрібно бути захисником», «потрібно допомагати».

Типовий опис образу «справжнього хлопчика»: «розумний, сміливий, сильний, спритний». За звичай відповідь дівчат на дане питання: «справжній хлопець – сильний, хоробрий, впевнений», як мій тато. До характеристик справжнього хлопчика також відноситься така відповідь: добрий, розумний, чесний, уважний.

Аналіз результатів виявив, щодо емоційно-оцінної установки до того чи іншого представника статі впливали на вибір партнерів і друзів у грі.

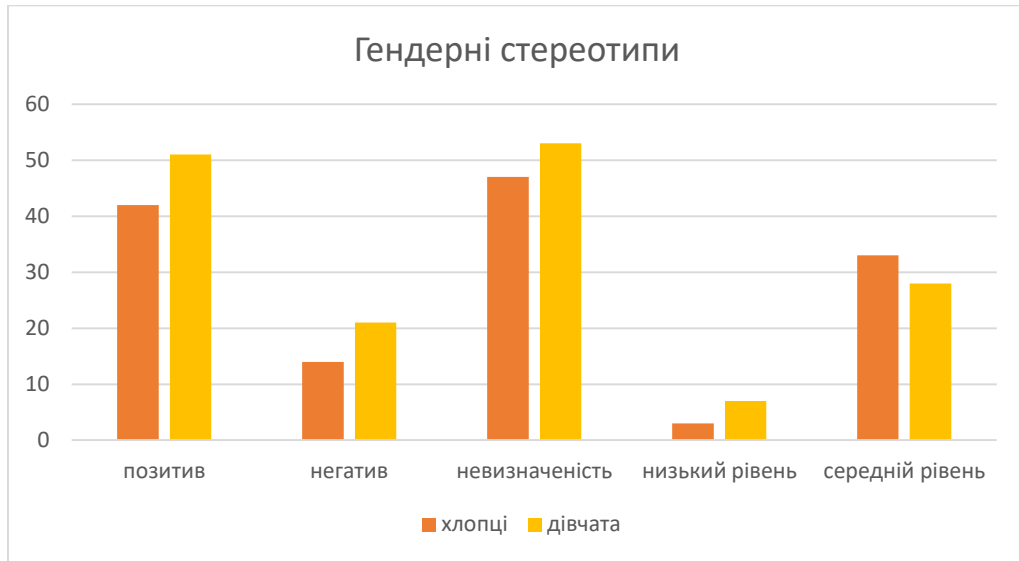
Значна частина з них – це такі висловлювання, як: «у моїх друзях тільки хлопчики або дівчатка», «дівчата, з якими я граю, веселі», «ми граємо між дівчатами або хлопчиками, але в наших іграх окремо», « моїми друзями більше є хлопчиків або дівчаток», «є дівчата, які заважають грі», «є хороші дівчата» , «з хлопцями, з якими я граю, весело».

Аналізуючи відповіді дітей, виявилось, що в цілому переважають позитивні оцінки представників однієї статі. У результаті 42% хлопчиків позитивно відгукнулися про свою гендерну групу. Позитивно свою гендерну групу оцінили 51% дівчат.

Але є і негативні відгуки, особливо 14% у хлопчиків і 21% у дівчаток. Результати виконання даного завдання показали домінування бажання спілкуватися з своєю статтю і обмежені контакти з іншою та навпаки - бажання спілкуватися з протилежною статтю. Дівчата віддають перевагу спілкуванню та взаємодії, а хлопчики – активній грі. 74% і 53% респондентів виявили тенденцію до зближення статей, граюць і з хлопчиками і з дівчатками.

Фіксується середній рівень 3% і 7% молодших школярів, які сприймали себе позитивно, але їх інтерес до почуттів протилежної статі був ситуативним.

Низький рівень гендерних цінностей висловили 33% та 28% респондентів. Вони демонструють відсутність позитивного самосприйняття.

Відповідно результатів за методом «Спостереження» 84% учнів залюбки спілкуються з однолітками та толерантно ставляться до однокласників з іншою гендерною ідентичністю. Вони орієнтовані на рівноправні стосунки, партнерство, у своїй поведінці не керуються статево-рольовими стандартами.

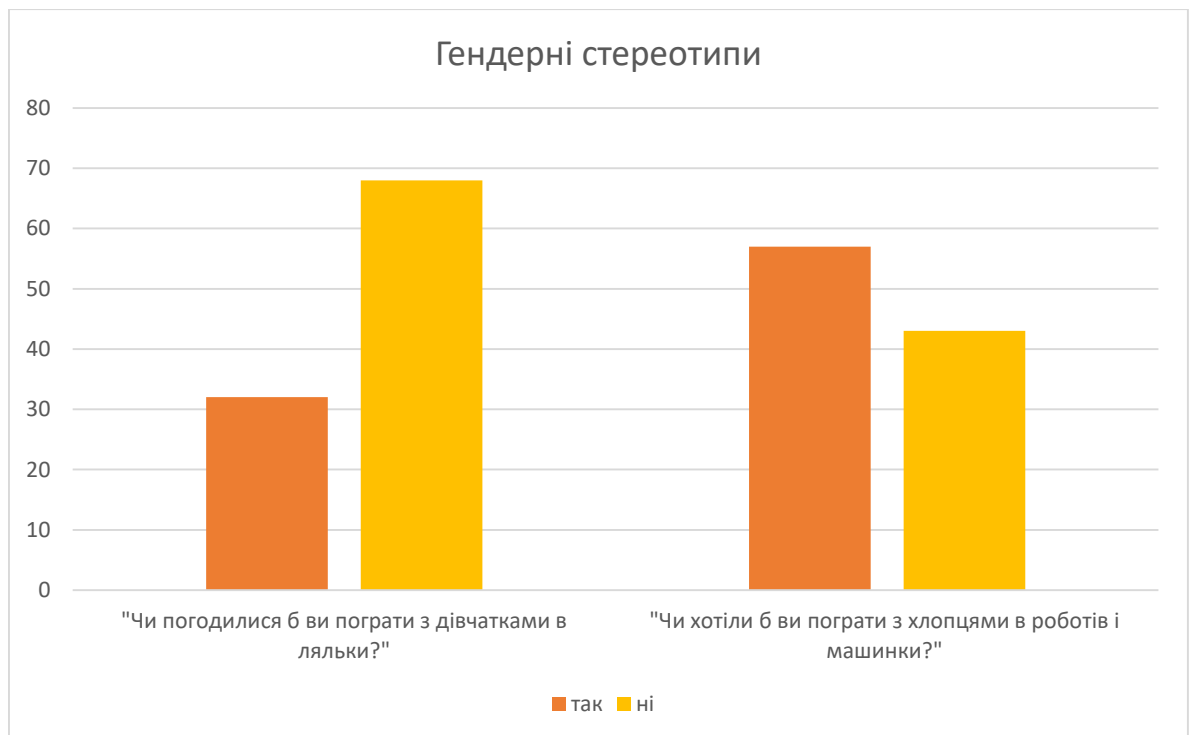
Вибіркове ставлення до однолітків виявлено у 16% досліджуваних. Вони демонструють відкритість, але вмінь йти на поступки один одному недостатньо.

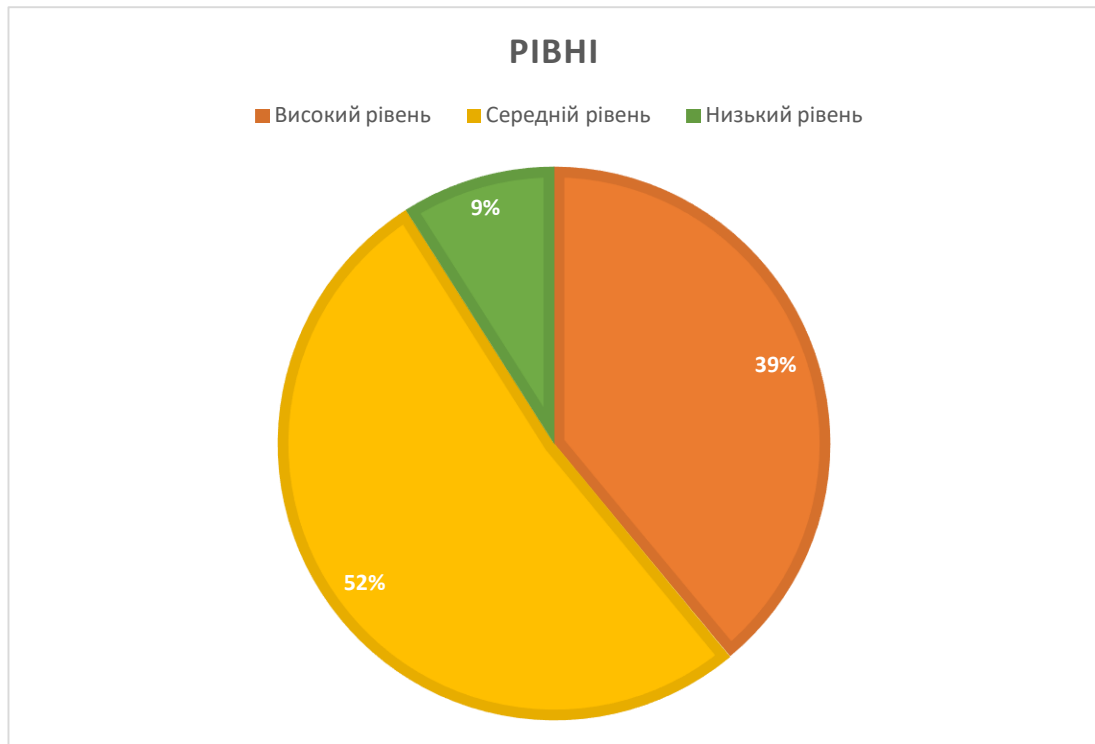
«Чи погодилися б ви пограти з дівчатками в ляльки? /Чи хотіли б ви пограти з хлопцями в роботів і машинки?» відповіли «ні», відповіли 11% учнів початкової школи. Діти оцінили це так: «ні, ігри в ляльки не підходять хлопчикам», «хлопчики соромляться грати з дівчатками», «ігри в машинки – це не весело. Грати в них люблять тільки хлопчики». 3% дітей дали відповідь: «деколи можна, але ненадовго». Близько 89% дітей добровільно погодилися грати з протилежною статтю.

Загалом ми помітили, що 88% школярів демонструють стереотипи у поведінці, відтворюючи в іграх традиційні гендерні ролі. 12% дітей здатні до нетипової статево-рольової поведінки.

Майже всі діти 98% вважають, що хлопчики та дівчатка повинні допомагати та поважати один одного. Типові відповіді: «дівчаткам треба допомагати, тому що вони слабші», «хлопчики мають допомагати дівчаткам, а дівчаткам віддячувати їх цукерками». Відповіді на питання «Як повинна поводитись дівчина/хлопець, щоб ви захотіли з нею дружити?» Свідчать, що від дівчат очікують уважності, емоційності, а від хлопчиків – ініціативності.

Отже, учні по відношенню один до одного проявляють сформовані навички поваги й рівноправ'я, а частково обізнаність з правилами міжгендерної взаємодії в різних обставинах буденного життя. За всіма описаними критеріями сформованості культури гендерних взаємин учнів початкових класів оцінено їх загальний рівень освіченості .

Як видно, високий рівень освіченості в галузі гендерної культури виявлено у 39% учнів початкових класів. Знання та гендерні уявлення молодших школярів цього рівня не обтяжені стереотипами про статеву роль, демонструють поєднання традиційно «чоловічих» та «жіночих» якостей, усвідомлюють рівноправність статей. В основі системи емоційно-оцінних суджень лежать ціннісно-егалітарні установки. Їх характерно позитивна емоційна оцінка однолітків і позитивне самосприйняття. На принципах взаємної поваги та гендерної рівності ґрунтується культура гендерної взаємодії. Їм властиво приймати і розуміти гендерну ідентичність різних типів.

Середній рівень гендерної культури показали 52% школярів. Вони мають досить підготовлені гендерні уявлення й знання, проте виявляють

часткове усвідомлення гендерної рівності при виконанні певної гендерної ролі. Молодші школярі на цьому рівні схильні до позитивного сприйняття свого «Я» за статтю й емоційно налаштовані на взаємодію з протилежним типом гендера. Поведінковий характер інколи задовольняє принципи гендерної рівності.

Низький рівень освіченості у гендерній культурі мали 9% школярів. Школярі демонстрували стереотипні погляди та уявлення про гендерні ролі. Досліджувані не були обізнані нормами егалітарної взаємодії або не зустрічали в особистому житті необхідності дотримання цих норм.

2.2. Організаційно-методичне забезпечення культури гендерної взаємодії в умовах групи продовженого дня

2.2.1. Виховна цінність групи продовженого дня у вихованні культури гендерних взаємин молодших школярів

У процесі навчання і виховання учнів початкових класів, в тому числі і виховання гендерної культури, важливе місце займає група продовженого дня.

За етимологічним словником термін «група продовженого дня» (далі ГПД), трактується як «продовжений», а також як «збільшений у часі; який триває довше, ніж звичайно, ніж годиться» [69, с. 751]. Розуміємо, що тривалість самого часу перебування дитини в стінах школи збільшується. За «Українським педагогічним словником» (автор С. Гончаренко) термін «група продовженого дня» трактується як форма суспільного виховання дітей, що здійснюється в позаурочний час під керівництвом педагога або вихователя [60, с. 75-76].

У цій освітній внутрішній підструктурі (ГПД) активно вирішуються освітньо-виховні завдання: підвищення якості отриманих знань, розвитку

інтересів, здібностей школярів, підготовки їх до суспільно-корисної праці, виховання колективізму та взаємодопомоги.

Саме в ГПД і зростає час для безпосереднього контакту, взаємодії учнів з учнями, незалежно від статі, педагогом-вихователем, що створює умови для кращого здійснення індивідуально-диференційованого підходу до кожної особистості дитини. З'являється можливість творчої діяльності дітей у різних галузях, створюється поле для більш тісного взаємозв'язку між навчальною та позаурочною діяльністю, відповідно до виховання культури гендерної взаємодії на уроці та в позаурочний час. Звідси і починається виховна цінність групи продовженого дня у вихованні культури гендерної взаємодії молодших школярів у контексті залучення їх до різних видів діяльності: чи то розумової, чи то розв'язання моральних ситуацій, чи то, чи екологічним чи фізичним розвитком незалежно від статі.

Як показує практика, особливістю роботи в ГПД є те, що передбачені різні функції, реалізація яких сприяє виконанню поставлених завдань нашого дослідження і не тільки, а реалізації виховних цілей в цілому: організація харчування, відповідно культура харчування хлопчиків і дівчат, організація дозвілля, самопідготовка та власне час на саморозвиток за інтересами тощо.

Пройшовши еволюцію свого розвитку, група продовженого дня і на сьогодні залишається однією з ефективних форм організації всебічної діяльності шкільного колективу, реалізації основних напрямів виховання, в тому числі і гендерного, інтеграції гендерних знань з практикою та впливу педагога на кожного учня протягом всього навчального дня, впровадження новітніх методик у практику роботи педагогів-вихователів, що дозволило в повній мірі використовувати навчально-виховні потенційні можливості цієї форми роботи з дітьми у позаурочний час для реалізації завдань не лише культури гендерного виховання.

Аналізуючи ситуацію з мережею перебування дітей у групах продовженого дня, зокрема в період COVID та у зв'язку з воєнним станом в

Україні, зумовленим агресивним нападом російських загарбників можна говорити про не досить задовільний стан їхнього функціонування, який, насамперед, пов'язаний з великою комплектацією групи (понад 30 дітей), зведенням роботи група продовженого дня до простого виконання домашніх завдань, що призводить до перевагою дітей відсутність достатнього методичного та ігрового забезпечення та ін.

У практиці роботи групи продовженого дня спостерігаються різні типи класів за своїм складом, зокрема:

- «група, склад якої становлять учні одного класу;
- група, в якій перебувають не всі учні класу, а певна їх частина;
- склад групи, що охоплює учнів двох або більше паралельних класів;
- група, яка має дітей двох або більше різновікових класів» ((Б. Кобзар):41).

Ці типи характерні й для сучасної школи. Їх характеристики дають право констатувати про сприяння виховання культури гендерної взаємодії.

Побутова форма діяльності групи зосереджена на виробленні учнівських навичок зберігати все в належному порядку, дотримуватися особистої гігієни, правильної організації робочого місця та підготовка його до виконання домашнього завдання, що дає можливість спостерігати за особливостями поведінки, рівнями прояву культури хлопчиків і дівчат. У процесі організації самопідготовки спостерігаємо взаємодію хлопчиків і дівчат під час навчальної діяльності, виконання самостійної домашньої роботи.

Активний відпочинок після виконання всіх освітніх завдань передбачає дозвіллева діяльність, яка є добрим ресурсом для організації різних виховних заходів, в тому числі й культури гендерного виховання. Доцільними при цьому виступають різні форми роботи, зокрема екскурсії, під час яких вихователь знайомить учнів з довкіллям, розповідає про необхідність збереження та примноження природних багатств й водночас спостерігаючи за рівнем мислення хлопчиків і дівчат [20, с. 37].

Під час прогулянки, які можуть доповнюватися дидактичними іграми, спрямованими на збагачення школярів різноманітною інформацією, а також на задоволення пізнавальної потреби у рухливому режимі, вихователь організовує взаємодію між дітьми в контексті мети гендерного виховання, поглиблює знання, які мають учні.

Особливості шкільної групи продовженого дня полягають у тому, що в основу її роботи покладено основну вимогу – забезпечити органічну єдність урочної та позаурочної діяльності учнів.

Важливим елементом його професійної підготовки до роботи у групі продовженого дня є усвідомлення змісту та структури власної діяльності з організації освітнього процесу, який виступає характеристикою професійної компетентності роботи вихователя, його методичної підготовки, зокрема і в контексті проблем гендерного виховання.

Сприятливе середовище в групі для виховання культури гендерної взаємодії забезпечується такими чинниками:

- позитивна атмосфера – оптимально наближена до домашніх умов;
- кількість учнів на групі (до 15 осіб);
- індивідуальна робота з кожним вихованцем у процесі самопідготовки;
- наявність ігрової кімнати та зручного майданчика біля школи для ефективного відпочинку організму зростаючої дитини.

Аналізуючи виховну цінність ГПД у вихованні культури гендерної взаємодії молодших школярів ми вивчали і досвід майстрів своєї справи. Зокрема, пригадуючи слова Дар'ї Полтавської (директор Миргородського НВК), це не постійно відповідає умовам часу та бажанням дітей. Найголовніше – відкинути свій погляд на структуру суспільства і постаратися поглянути на нього універсально з усіх сторін.

Для прикладу, зображення «хуліганів» і дівчат, які прибирають класи, часто зустрічаються в навчальних матеріалах: вони мають підмітати й мити підлогу, а хлопці просто піднімають стільці. І багато в чому є такий

стабільний розподіл. З досвіду роботи Дар'ї, батьки часто хочуть, щоб їхні доньки та сини мали такі ж можливості. І навпаки: вони розуміють, що коли хлопець падає і вдаряється, він теж відчуває біль і заплаче, як дівчина в подібній ситуації.

Сьогодні навчальні програми є загальними і не потребують поділу. За словами Дар'ї, поділ здійснюється налагоджено на рівні керівництва школи. Вона пропонує обговорити з школярами на прикладах уроків «Технологія». Спочатку розказати про навчальний план, модулів, матеріально-технічні бази, запитати, що їх цікавить [9, 14]. Дітям, звісно, можна весело провести час, і вишивати, виявляється, треба всім. Тоді вони б придумали цікаві речі. Буде все: дівчата будуватимуть моделі кораблів і складатимуть із сірників будівельні конструкції. Але тоді не буде питання: «Навіщо мені це робити?».

Подібний досвід роботи від адміністрації школи мав освітній омбудсмен Сергій Горбачов. Він отримував прохання від дівчаток, які хотіли б навчитися того ж, що і хлопці. Омбудсмен з питань освіти сказав, що досягнення гендерної рівності в освіті починається з визнання того, що ми працюємо з людьми, а не з жінками чи чоловіками. Варто враховувати кожну людину або особистий досвід кожної людини. Підтримуючи людину, тому що вона має талант чи хоче працювати, будь -то чоловік чи жінка.

Варто зазначити, що Україна є учасником Пекінської платформи дій, плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» та інших міжнародних проєктів, спрямованих на подолання міжстатевої нерівності.

Гендерний аудит є новим інструментом, заснованим на принципі активної участі, і є інструментом моніторингу у сфері політики сприяння гендерній рівності. Гендерний аудит дає змогу проаналізувати, наскільки принципи гендерної рівності відображені в діяльності ЗЗСО та як гендерні компоненти інтегровані в освітні процеси й взаємозв'язки колективу. [10, 24]

Основною метою гендерного аудиту: сприяти застосуванню методів для ефективного впровадження інтегрованого гендерного підходу в комунікації, політиці, наочності, функціонуванні та позакласній діяльності ЗЗСО, ще й оцінити, наскільки прийнята політика є відображена в діяльності ЗЗСО та його адміністрації, окремих педагогів, інших працівників ЗЗСО.

Гендерний аудит підпадає під категорій аудитів якості, крім того він відомий як «соціальний». Гендерний аудит використовує принцип активної участі колективу школи, що сприяє їх навчанню, активній участі в аудитах та їх результатах. Спільне залучення також допомагає надихати та навчати ефективних способів організації та оцінки власної роботи в цілому. До принципів гендерного аудиту ЗЗСО можна віднести: добровільність, спільна участь і самостійність оцінки, орієнтація на персонал та їх розвиток, відкритість та прозорість роботи.

Складові процесу гендерного аудиту включають: аналіз документів, співбесіди, спостереження, проведення семінарів, підготовка звіту та рекомендацій.

Що надає гендерного аудиту закладам освіти:

- дозволяє ефективніше налагоджувати управлінські процеси;
- формує нову корпоративну культуру в навчальних закладах;
- уповільнює плинність кадрів, покращує психосоціальний клімат у колективі;
- сприяє покращенню ключових показників ефективності за рахунок досягнення гендерного паритету в робочій силі;
- формування позитивного іміджу школи шляхом впровадження гендерно-чутливих методів роботи;
- допомагає формувати особистісно-орієнтоване ставлення працівників;
- виробляє рекомендації щодо вирішення проблем та дає пропозиції нової ефективнішої стратегії. [9]

Сформовані поради щодо проведення найпоширеніших позакласних і позашкільних заходів у самій діяльності:

- представляти чоловіків і жінок на рівних засадах та уникати стереотипів;

- відступатися від проведення окремих заходів для чоловіків і жінок, таких як «Місіс школа», «Містер школа» та «Господиня», і проводити свята лише для хлопчиків і дівчаток «Містер і Місіс школа»;

- дотримуватися рівної участі хлопчиків та дівчаток при проведенні свят «Перший дзвоник», «Останній дзвоник». Аби школярі виконували все разом, наприклад як, виступали, розказували вірші, несли прапор, дзвонили у дзвоник;

- до проведення «Дня захисника України» запрошували військовослужбовців як чоловічої, так і жіночої статі. Розповідати про участь чоловіків й жінок у Другій світовій війні та сучасній війні України проти Росії, підкреслюючи, що захист Батьківщини – це справа всіх громадян України;

- свято «8 Березня» подавати з історичної точки зору, саме про виникнення такого дня, як дня боротьби жінок за свої права;

- до святкування «Дня вчителя» не потрібно акцентувати увагу на тому, що це тільки жіноча справа, потрібно пригадати різностатевих представників цієї професії з минулого і теперішнього.

- щодо новорічних свят, то можна розробити гендерно-нейтральні сценарії.

У межах передбачених заходів педагоги здійснюють моніторинг типу гендерної ідентичності дітей, створюють умови для усунення гендерних стереотипів у загальному позитивному образі «Я хлопчик», а «Я дівчинка», формують моральні рівноправні одностатеві та міжстатеві стосунки; використовують різні навчальні та виховні ситуації для досягнення й реалізації самої дитини як представника певної статі. Навчально-методична

підтримка розв'язування смислового завдання відбувається у процесі співпраці учасників освітнього процесу. [18, 42]

Гендерно-специфічна навчальна програма, яку впроваджують вчителі-вихователі, заснована на розвивальному навчанні. З одного боку, це гендерний розвиток особистості, з іншого – створює успішність навчання. Запропонований С. Бемом спеціальний план курсів, може включати дві стратегії.

Перша стратегія включає прийоми, покликані пояснити гендерні відмінності, засновані не на зовнішніх ознаках (поведінка, одяг), а на біологічних факторах. Друга – пропозиція іншої гендерної програми для дівчат і хлопців, за допомогою якої можна пояснити культурні поняття. Приклади типів альтернатив: наголос на індивідуальних відмінностях, а не на гендерних відмінностях (дівчата не люблять добре одягатися, а Оксанка любить); культурний релятивізм (у суспільстві одягаються і прикрашаються чоловіки, а не жінки).

Спільно з працівниками школи й батьками учнів, вихователь групи подовженого дня має організувати сприятливі умови для гарантування взаємного розуміння у продукуванні здорових індивідів, розкриття особистостей і їх ціннісних позицій і творчій здатності. Спільною метою батьків і педагогів є здорова, щаслива та успішна дитина, що є нормою сьогоденному суспільстві.

Об'єктивно існуючий зв'язок між предметами та явищами психологічного розвитку молодших школярів посідає місце проживання та довкілля. У перші шість років життя в поведінці хлопчиків і дівчаток спостерігаються певні відмінності: дівчата 6-8 років ніжні й спокійні, а хлопці — активні, агресивні і вимагають більшої уваги. [3, 16]

Питання гендерної культури відносин учнів пов'язане з розумінням того, якими психологічними та соціальними якостями мають володіти представники різних статей, а саме, чоловіки та жінки, при виконанні певних

соціальних ролей та як сформована система виховання для формування особистості обох.

Отож, у школах, зокрема умовах функціонування групи продовженого дня, головною метою гендерної освіти має бути розвиток кожного хлопчика і дівчинки. Важливо підказати, показати і допомогти знайти дитині красу в житті протилежної статі. З огляду на це, процес виховання повинен формуватися з урахуванням усіх названих особливостей, з адаптацією для кожної із гендерних підгруп.

2.2.2. Інтерактивні методи і технологій в організації гендерної взаємодії молодших школярів в умовах групи продовженого дня

Гендерний інструментарій є новим методологічним інструментом для аналізу та прогнозування соціальних змін на основі «гендерного фактору». У різних країнах світу він має різні найменування: «Гендерний аналіз», «Гендерне відображення», «Гендерні виміри», «Гендерна інтеграція» тощо. Одним із завдань гендерного підходу є збір та оцінка інформації про гендерні відмінності в усіх аспектах людського та соціального життя.

Основне завданням методичного гендерного інструментарію в сучасному освітньо-виховному процесі це:

- узгодження гендерно-рольових взаємин на засадах егалітаризму та гендерної рівності;
- розуміння гендерних відмінностей в освіті для хлопчиків і дівчаток, упередження у змісті навчальних програм, пояснення гендерних дисбалансів у загальній освіті;
- регулювання гендерної асиметрії в освітньому процесі, подолання негативних гендерних стереотипів в освітній практиці;

- коригування, вплив середовища на розширення життєвого простору для виявлення та розвитку особистих здібностей і схильностей кожної особистості, можливості самореалізації;

- створення комфортних умови для гендерної рівноправності та продуктивної соціалізації індивіда;

- підтримка гармонійних морально-етичних відносини між представниками різних статей, толерантне ставлення до інших;

- створення модель гендерної освіти, виховання та сприяння стратегії особистісно-орієнтованому вихованню. [16, 49]

Кожен етап суспільного розвитку відповідає певним гендерним культурним стандартам. На думку Дорохіної А. « гендерна культура передбачає формування уявлень про життєві цілі чоловіків і жінок, притаманні їм позитивні якості, фізичні та психологічні особливості»(....).

Нормою виховання гендерної культури є встановлення правильних стосунків, налагодження взаємодії між хлопцями та дівчатами. Серед критеріїв виховання культури гендерної взаємодії дослідниця виокремила такі:

- знання психофізіологічних особливостей обох статей;

- розуміння традиційних образи чоловіків і жінок у національній культурі;

- уявлення про соціально прийнятні якості хлопців і дівчат, чоловіків і жінок;

- прийняття своєї гендерної ролі і бути готовим її виконати;

- критично ставитися до гендерних стереотипів, усвідомлювати свій індивідуальний вибір;

- толерантно ставитися до представництва обох статей, бажання досягти взаєморозуміння;

- вміти позитивно, сприятливо та продуктивно спілкуватися з представниками обох статей. [3, 15]

І. Кон, А. Мудрик та інші, де їх дослідження показують, що виховання культури гендерної взаємодії визначається індивідуальними особливостями дітей. Конкретні дії щодо досягнення гендерної ідентичності визначаються під впливом конкретних обставин освітнього процесу, гендерних програм, почуттів особистості до себе та протилежної статі, оцінних систем цінностей. Мудрик А. відзначив, «успіх у навчанні залежить від того, які уявлення про відповідну поведінку, щодо статі дитини, прийняті в сім'ї, а також від того, наскільки загальна акустика в класі допомагає виявити та обговорити ці ідеї». [7, 22]

Освітній процес – це організована, динамічна взаємодія педагога з дітьми, яка спрямована на їх навчання, виховання та розвиток. Зміст освітнього процесу визначається концептуальними засадами освітньої системи. Його основна мета – раціональна організація виховної роботи, спрямованої на загальний розвиток дитини.

Процес організації самопідготовки в умовах групи продовженого дня є основною структурною одиницею цілеспрямованої та організованої взаємодії вихователя й учнів, під час якої дитина набуває соціального досвіду. Цей процес помітно відрізняється від освітнього процесу (уроку), який безперервно протікає під впливом цілого комплексу факторів, що формують особистість. [9]

Таким чином, цілеспрямоване виховання культури гендерної взаємодії – передбачає узгодженням гендерних стосунків, взаємин між дівчатками та хлопчиками як носіями чоловічої та жіночої складових суспільства у їхніх ролях у самоактуалізації, самовираженні, самоствердженні, соціальних, виховних ролях, незважаючи на різні фізичні, психологічні та індивідуальні ознаки особливостей.

За підсумками результатів констатувального етапу дослідження виявлено, що культура гендерної взаємодії молодших школярів – це суб'єктивна система цінностей, система гендерних знань та статево-рольові

норми поведінки, яких набувають учні в освітньо-виховному процесі за принципами рівноправності.

Будь-яка система повинна функціонувати і успішно розвиватися за певних педагогічних умов.

З огляду на це, важливим є вміння встановлювати суб'єкт-суб'єктний зв'язок, правильне співвідношення виховного впливу та особистісної діяльності дітей у формуванні культури навчання та виховання.

Поняття організації та умов навчання охоплюють компоненти, пов'язані з організацією освітнього процесу, які включають цілі, методи, засоби та форми навчання, а також взаємозалежний зв'язок у навчальній діяльності між педагогом й учнями. [13, 25]

У контексті нашого дослідження організаційно-методичне забезпечення і розуміємо як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних чинників, що забезпечують цілеспрямований процес виховання культури гендерної взаємодії під час організації роботи групи продовженого дня.

Важливими умовами організаційно-методичне забезпечення є:

а) створення гендерно-чутливого середовища в процесі функціонування групи продовженого дня;

б) прояви підтримки вчителя до розвитку культури гендерної взаємодії учнів з врахуванням їх індивідуальних особливостей під час організації різних видів і форм освітньо-виховної діяльності в позаурочний час, під час роботи групи продовженого дня та її складової-самопідготовки.

в) удосконалення професійної обізнаності вчителів щодо виховання культури гендерної взаємодії учнів початкових класів. [8, 20]

Кожна вікова група має різний тип навчання. Молодші школярі займають особливе місце в суспільно прийнятій системі взаємин (порівняно з попереднім віковим етапом – діти дошкільного віку). У дітей 6-10 років підсилюється гендерна диференціація поведінки та настанов, формується гендерне уявлення про майбутнє «Я». Прийшовши у перший клас, діти

активізуються у свідомому засвоєнні норм поведінки, обов'язків і своїх прав, прагнуть до самоствердження у здійсненні рольової поведінки.

Уже молодший шкільний вік є важливим періодом формування індивіда чоловіка або жінки, оскільки в цей період закладаються первинні базові установки, цінності, основи гендерної поведінки, гендерної культури, що впливають на подальший розвиток особистості жінки чи чоловіка, їх майбутнього соціального та сімейного життя. [21]

Виховання культури гендерної взаємодії у дітей молодшого шкільного віку важливе також через взаємодію з їх однолітками і дорослими. Становлення цих стосунків, знаходження свого місця в їхній системі посідає значну роль у розвитку різноманітних сфер особистості хлопчиків або дівчаток та створює умови для їх позитивного чи негативного гендерного існування в соціумі.

У цей період вибір гендерної статі стає все більш суб'єктивним для дітей через усвідомлення гендерної узгодженості та пошук поведінкових стандартів, які відповідають уявленню дітей про власну стать.

На думку дослідників Олійник В. та Даниленко Л., «гендерна чутливість – це розвивальна здатність дитини сприймати «приховані гендерні тексти» у повсякденному житті, вміти реагувати на нюанси гендерної дискримінації в мові, літературі, засобах масової інформації, поведінці інших людей. Основним принципом розвитку гендерної чутливості є вміння розуміти та сприймати гендерні сторони самовираження та гендерної подібності інших осіб. Тому створення гендерно-чутливого середовища є важливою організаційно-педагогічною умовою виховання культури гендерної взаємодії між молодшими школярами». [17]

Розуміння гендерної чутливості як основи дитячої особистості та культури гендерної взаємодії, які закладають основи гендерної взаємодії, має бути провідним завданням серед інших освітньо-виховної діяльності початкової освіти. [3, 34]

Створення гендерно-чутливого осередку є однією з менш досліджуваних питань у вітчизняних психолого-педагогічних розробках, яка пов'язана переважно з відносною інноваційністю гендерно-чутливих методів у практиці початкової освіти та нечітким трактуванням гендеру, як термінів та їх змісту.

Від своєчасності та цілісності процесу виховання культури гендерної взаємодії у виховній діяльності залежать впевненість школярів у собі, ефективність спілкування з оточуючими, цілісність досвіду, стійкість цінностей, злагодженість сімейно-командних стосунків.

Тому ми вважаємо необхідним забезпечити педагогічну підтримку гендерної ідентичності дітей з метою розвитку культури гендерних взаємин, яка усуває гендерні стереотипи в комунікації дітей. Її можна розглянути як систему педагогічної діяльності, яка розкриває гендерні сторони особистісного потенціалу школярів, включаючи допомогу, заохочення та консультування для подолання гендерних стандартів і ускладнень.

За словами Н.Шевченко А., «педагогічний супровід гендерної обізнаності вчителів передбачає толерантне ставлення до різних типів особливостей учнів, підтримку всіх їх прагнень до самореалізації та самоствердження, прийняття дітей такими, які вони є. Це приводить до того, що незалежно від своєї статі створені умови для загального сприйняття, дитина може досягнути внутрішньої злагодженості та усвідомлення своїх здібностей і можливостей». [47]

З точки зору технології навчання і виховання, підтримка гендерної ідентичності дітей може бути виражена як: навички вчителів у конкретних конфліктних ситуаціях (Даниленко Л., Олійник В.); підходи до виховання учнів у процесі гендерно-рольової соціалізації (Столярчук Л.); педагогічні наслідки спілкування з дітьми (Павлущенко Н.); розробка виховних питань гендерних взаємин на принципах рівноправності та взаємоповаги (Кікінежді

О., Говорун Т.); включення відповідних питань у теми уроків (Шевченко А.); участь у проведенні виховних заходів (Завгородня О.), тощо. [41, 50]

Педагогічний супровід процесу виховання гендерної взаємодії сприяє формуванню їх гендерної толерантності в учнів початкової школи на принципах егалітарності. На нашу думку, це гарантує високий рівень шкільної адаптації, адекватну самооцінку, емоційний комфорт колективу, впевненість у гендерній поведінці та соціальних ролях, які вони відіграють зараз і в майбутньому.

У формуванні досліджуваного соціального явища учнів, ефективність роботи вчителів буде недостатньою без урахування діяльності самих дітей, оскільки самі діти конструюють гендер на рівні свідомості. Наявність когнітивних механізмів для раннього пізнання статі лежить в основі стереотипів. Вони не завжди узгоджуються зі здібностями та схильностями школяра, що призводить до певного непорозуміння між гендерним представництвом у суспільстві, тобто між чоловіками та жінками. [35]

Тому організація гендерної освіти учнів у шкільній виховній діяльності є неодмінною умовою навчання формування культури гендерних взаємин молодших школярів.

Багато дослідників вважають, що переваги гендерної освіти для учнів початкової школи полягають у тому, що вона створює стабільний об'єм гендерних знань, сприяє позитивному ставленню до індивідуальних відмінностей, вільному вибору шляхів і форм самореалізації. На думку Кузнецової О., вчителі мають допомогти учням засвоїти нові стандарти соціальної поведінки, які необхідні в сучасному світі. Шевченко А. зазначає, що зосередитися потрібно на тому, щоб поведінка дитини формувалася не потребою в «правильній» поведінці, а через особистісні схильності. [37]

Гендерна освіта спрямована на безпосередню взаємодію вчителя та учня, спрямовану на гендерний розвиток особистості в освітньому процесі. При теоретичному аналізі концепції гендерних програм Бема С. та теорії

розвиваючого навчання, ми розглянули її як процес тривалого створення пов'язаних з гендером когнітивних структур, які у сприйнятті дітей вимірюють суспільство.

Змістовий компонент гендерної освіти школярів включає організацію та проведення занять на гендерну тематику, зосереджених на гендерно-специфічних проблемах. Найперспективнішими у процесі виховання культури гендерних взаємин між молодшими школярами є методики інструктивних ігор, прийоми диференційованого навчання на основі статі, прийоми проблемного та критичного навчання, дискусії, тренінги та практичні заняття.

Виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів методично дотримується принципу «поясни мені – забуду, покажи – запам'ятаю, залучи мене – я зрозумію». Цей принцип передбачає використання нетрадиційних методів навчання (ігрові методи, групові дискусії на гендерну тематику, аналіз конкретних гендерних ситуацій, прийоми створення ситуацій вибору), різноманітні форми навчальної діяльності (гра, вирішення проблем, спільна та гендерно-диференційована за гендерною статтю групова робота, диспути тощо); презентація широкого спектру експозиційних матеріалів (відео, журнали, плакати тощо). [15, 20]

За дослідженнями О. Каменської гендерна компетентність педагогів залежить від уміння інтегрувати психолого-педагогічні знання про природу гендерних підходів та реалізації гендерних стратегій в освітньо-виховному процесі.

Важливим показником гендерної компетентності вчителя є прояв власне гендерної культури, яка включає інтерес до гендерних особливостей учнів, оволодіння ними базовими гендерними знаннями, перцептивними механізмами, такими як емпатія, ідентифікація та рефлексія, відкритість у спілкуванні, прийняття себе та інших.

Таким чином, наявність гендерної компетентності вчителя гарантує єдність ціленаправлених дій на основі рівних можливостей і прав учнів різних статей.

Дотримання охарактеризованих умов виховання культури гендерних взаємин може впливати на гендерну чутливість досліджуваних компонентів особистісної культури молодших школярів, впливаючи на формування свідомого сприйняття та аналізу гендерних стандартів, дотримання принципу рівності, рівноправності між представниками різних статей.

Зразок ефективності гендерної освіти школярів сформувала достатній рівень обізнаності, який характеризується досконалим знанням основних гендерних понять, а також правил транс гендерної взаємодії, проявом постійної уваги до репрезентації та поваги до протилежної статі, не принижувати себе, по спрямованістю відношення до партнерських стосунки, самоорганізація та саморегуляція поведінки, прояву толерантності, прагнення до реалізації особистих здібностей.

Відповідно до методичного інструментарію, затвердженого С. Вихор, цього можна досягнути за таких незначних педагогічних умов: культура гендерного виховання здійснюється за принципом індивідуальної орієнтації, стимулюється гендерна чутливість у вчителів, учнів та їх батьків, провести аналізи змістів гендерної навчально-методичної літератури.

Для ефективного досягнення цих умов проявляються активні та інтерактивні підходи і засоби етнопедагогіки до гендерного виховання. Їх застосування здійснюється з дотриманням принципів гендерної педагогіки, які автор обумовлює відповідно до класифікації загальноосвітніх принципів навчання (М. Фіцула). Принципами професійної діяльності вчителів є:

- цілеспрямованість культури гендерного виховання, що передбачає політику школи рівних можливостей чоловіків і жінок,
- творча самореалізація в усіх сферах життя суспільства незалежно від статі, єдність гендерної свідомості та поведінки, оскільки гендерна рівність існує за

передумови, що кожна людина функціонуватиме на основі взаєморозуміння та взаємоповазі в суспільстві;

- здійснення диференційованих та індивідуалізованих поглядів щодо учнів, що передбачає ультиматум правильно діагностувати гендерні особливості, враховувати їх особливості та рівень розвитку в сферах особистісного інтелекту.

Поєднання навчання з ініціативою та автономією школярів, що передбачає створення навчальної взаємодії на основі підходу, орієнтованого на людину; уніфікація навчальних вимог вдома, у школі та громадськості шляхом залучення дітей до позитивної, соціально-корисної діяльності, що передбачає пом'якшення та здолання застарілої гендерної стандартизації для всіх факторів гендерної соціалізації.

Вихователі ГПД мають використовувати методи формування в учнів уявлень про особливості поведінки хлопчиків і дівчаток, через проблемні ситуації або прогнозовані ситуації та інші методи.

Основою є життєві ситуації, поведінка оточуючих і самих учнів. Учитель описує дії, які дитина виконує або спостерігає. Ці характеристики формують об'єктивність, з якою дитина оцінює події, допомагають дитині орієнтуватися в різних ситуаціях і діяти згідно з правилами моральної поведінки. Широко використовуються читання художніх творів, у яких героям надають характерні риси, такі як: Попелюшка, Котигорошко, Золота Рибка, Коза-Дерева та інші. Порівняння вчинків героїв із діями дітей у подібних ситуаціях, ігрові змагання «Хто більше скаже компліментів партнеру?», «Назви жіночий рід занять» і т. д.

Проводячи в стінах школи конкурси краси, які традиційно проводяться тільки для дівчат, часто можна почути, як хлопці кажуть: «А чому, якщо дівчинка, то краса, грація та елегантність, а якщо хлопчик, то це має бути прояв сили чи розуму?». Можна побачити, що «систематичність» хоче

виокремити тих дітей, хто найкраще створює «портрет», якого вимагає гендерна система.

Звичайно, ці заходи мають величезний обмежувальний і дискримінаційний ефект. Вчитель-вихователь повинен бачити в кожній дитині талант, допомогти його розкрити.

Пропонуємо кілька ідей вправ для загального змагання за оцінками дитячих досягнень. Назва вправи може бути за вибором вихователя чи, навіть з допомогою дітей, головне, щоб усі учні мали рівні можливості розкрити свої здібності й таланти. Залежно від віку дитини, завданнями можуть бути, наприклад:

- «Стенемо акторами» – інсценізація літературних творів;
- «Пишемо послання бажаній людині» - написання на аркуші папері листа, його оформлення та адресація бажаній людині;
- «Візитівка» - розповідь про себе;
- «Танець або вокал» – виступ;
- «Показ мод» – використання матеріалів, які зазвичай не використовуються у пошитті (пакети для сміття, туалетний папір, одноразові чашки, сітки тощо) для створення різноманітних елементів одягу;
- «Інтелект-шоу» – вікторинні завдання різної складності;
- «Шедеври кулінарії» – на публіці потрібно приготувати та красиво презентувати оригінальну страву та інші.

Приклади інтерактивних вправ, які вихователь може використовувати для учнів, зокрема 4-3 класів:

Вправа: «Які ролі мене очікують у майбутньому».

Крок №1. Учні отримують завдання скласти наратив на тему «Я через 20 років», у якому мають бути актуалізовані такі пункти:

- а) професія, рід занять;
- б) кар'єрне зростання;
- в) отримання освіти;

- г) соціальний статус;
- д) побут та домашнє господарство;
- е) сім'я та виховання дітей;
- є) власність;
- ж) зовнішність.

Крок №2. Учні аналізують наративи, майбутнє, обрані гендерні ролі, егалітарність/традиційність майбутніх міжстатевих стосунків. Узагальнені дані про гендерне майбутнє вони занотовують на «чоловічій» та «жіночій» частині ватману чи дошки.

Підсумок. У гендерних наративах дівчат міститься чимало настанов на традиційний розподіл ролей. Дівчата не мають кар'єрних домагань, а професійну діяльність підпорядковують інтересам сім'ї. Юнаки також орієнтовані на роль годувальника, який планує кар'єру й матеріальний добробут без особливого огляду на виконання батьківських ролей.

Вправа: «Розподіли професії за гендерними ролями».

Учні об'єднуються в групи по 6–8 осіб та виконують такі завдання.

Крок №1.

1. Уважно ознайомтесь із наведеним нижче переліком професій. Подумайте, які з перерахованих професій є більш «жіночими»/«чоловічими». Чому?

2. Унесіть вибрані вами «чоловічі» професії в першу колонку таблиці, а «жіночі» — у третю.

3. Уважно ознайомтесь із наведеним нижче переліком рис особистості. Упишіть у другу та четверту колонки таблиці по три риси особистості (зі списку), що, на Вашу думку, є найбільш важливими для цієї професії.

4. Подискутуйте над питаннями: чи правомірно відносити окремі професії (рис особистості) до виключно «жіночих»/«чоловічих»; чи можуть чоловіки та жінки в рівній мірі відповідати вимогам усіх без винятку

професій; які з прочитаних Вами професій є більш престижними/високооплачуваними.

Перелік професій: 1. Приватний підприємець. 2. Учитель початкових класів. 3. Військовослужбовець. 4. Директор підприємства. 5. Перукар. 6. Політик. 7. Секретар. 8. Продавець. 9. Флорист. 10. Менеджер.

Список рис особистості: 1. Активність. 2. Домінантність. 3. Емоційність. 4. Привабливість. 5. Поступливість. 6. Щирість. 7. Співчутливість. 8. Чемність. 9. Винахідливість. 10. Впертість.

Чоловічі професії	Риси	Жіночі професії	Риси
1. _____	1. _____	1. _____	1. _____
2. _____	2. _____	2. _____	2. _____
3. _____	3. _____	3. _____	3. _____
4. _____	4. _____	4. _____	4. _____
5. _____	5. _____	5. _____	5. _____

Крок №2. Намалювати таблицю. Учні мають самостійно заповнити таблицю, у якій із самого верху розташовані найбільш високооплачувані та престижні професії/посади, а із самого низу — професії/посади, що мають найнижчу оплату. Після заповнення таблиці учні проводять аналіз з урахуванням гендерних компонентів.

Актуалізуються такі питання:

- який з рівнів таблиці є найбільш чоловічим/жіночим?
- чи є суттєва різниця в оплаті праці чоловіків та жінок?
- що виступає причиною гендерного дисбалансу ринку праці?

Підсумки вихователя. Однією з головних причин гендерної нерівності в професійній сфері виступають стереотипні уявлення про «жіноче» та «чоловіче», що породжує більшу конкурентоспроможність чоловіків на ринку праці.

Вправа: «Добре бути жінкою, добре бути чоловіком...».

Вправу можна проводити й на інших етапах заняття відповідно до інших поставлених цілей. Наприклад, вихователь об'єднує учасників у дві підгрупи (методом «Оберіть цукерку»), які утворюють два кола в різних кутках кімнати. Малі групи отримують завдання продовжити незакінчені речення на заготовлених бланках: I підгрупа — від імені чоловіків; II підгрупа — від імені жінок.

За цього можна запропонувати такі незакінчені речення:

- Добре бути жінкою (чоловіком), тому що... .
- Важко бути жінкою (чоловіком) у суспільстві, де... .
- Жінці (чоловікові) достатньо
- Для чоловіка (жінки) найважливіше мати
- Для жінки (чоловіка) менш важливо... .
- Чоловіки (жінки) зневажатимуть іншого чоловіка (жінку), якщо... .
- Жінка (чоловік) пишається батьком (мамою), якщо... .
- Хлопці (дівчата) не можуть... .
- У порівнянні з європейськими жінками (чоловіками) українські... .

На виконання завдань учасникам відводять 20 хвилин. Під час роботи потрібно заохочувати учасників до обговорення статусної позиції й самопочуття жінок і чоловіків в українському соціумі. Після виконання завдання представники-спікери команд репрезентують напрацювання перед великою групою в колі спілкування. Вправа в такій інтерпретації дає змогу зробити попередній зріз та відстежити наявність гендерних упереджень стосовно тієї чи іншої статі. Таке ж завдання можна паралельно запропонувати і батькам і встановити відповідність думок.

Вправа: «Гендерні ролі».

Традиційно відмінності ролей чоловіків і жінок визначалися за протилежністю їхніх фізичних та психологічних властивостей.

Допоможіть мені продовжити речення:

- Якщо він — сильний, то вона — ... (слабка).

- Якщо він — загартований, то вона — ... (квола).
- Якщо він — самостійний, вона — ... (залежна).
- Якщо він — сміливий, то вона — ... (боягузлива).

Водночас соціальне оточення не завжди є об'єктивним в оцінці поведінки статей і справедливим у вимогах до них. Настановлення соціуму диктують, якими повинні бути хлопці та дівчата, чоловіки та жінки, при цьому орієнтуючи не на рівність статей, а на їх протиставлення.

Отож, виховання гендерної взаємодії - це процес, який передбачає стан сформованості особистісних якостей школярів, який педагоги визначають як гендерне виховання. Гендерну освіту, розуміємо, що результати засвоєння егалітарних значень, поваги до дітей незалежно від статі, розвиток здатності до самореалізації кожного партнерства, боротьби з гендерними шаблонами та обміну навичками взаємозамінності.

2.3. Гендерна компетентність педагога-вихователя як одна з важливих передумов ефективності виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів

Ключова роль у вихованні культури гендерної взаємодії молодших школярів належить насамперед учителю, вихователю групи продовженого дня. Саме педагог, як уже зазначалось у підрозділі 1.3. є прикладом для дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз наукового доробку у контексті досліджуваної проблеми засвідчує, що гендерна обізнаність неабиякою мірою визначає ефективність педагогічної діяльності (Т. Бендас, О. Бондарчук та ін.). Різноманітні погляди на природу і зміст гендерних компетенцій вчителів об'єднують за рахунок включення в їх структури знання про природу гендерних підходів у освіті та розуміння компетентностей як умов високоякісної діяльності.

Питання структури гендерної компетентності в навчальній літературі носить дискусійний характер. Декілька дослідників (Нежинська О., Бондарчук О.) виділили семантичні, організаційні та рефлексивні компоненти гендерної компетентності; (Мутнян І.) мотиваційно-смісловий, когнітивний, операційний та емоційно-вольовий; (Маркова Н.) мотиваційно-ціннісний, поведінковий та когнітивний; (Каменська О.) мотиваційно-вольовий, рефлексивний та функціональний. Структура інтегрує усвідомлення важливості гендерної ідентичності для гармонійного розвитку особистості, бажання здійснювати освітній процес на основі гендерного підходу в педагогіці та вміння критично аналізувати свою професійну діяльність.

Існує три рівні гендерної компетентності: високий, середній і низький. Високий характеризується: стійким інтересом до гендерних особливостей учня; бажанням глибше зрозуміти знання учня та його власної статі; розуміння школяра; висока гнучкість в самооцінці, самоприйнятті, оптимальний рівень тривожності, рівнозначне вираження емоцій; оволодіння базовими гендерними знаннями; відкритість до спілкування, позиція співпраці, прийняття себе та інших; успішне оволодіння перцептивними механізмами, такими як емпатія, ідентифікація та рефлексія. [15]

Середній рівень гендерної компетентності вчителя характеризуються: стійким інтересом і розумінням окремих гендерних рис особистості дитини; негнучкою самооцінкою, невпевненістю, ситуативним самоприйняттям, підвищеною тривожністю; стабільністю гендерних знань; неприйняттям дитячого сприйняття на основі планування та стереотипності; нерегулярна відкритість у спілкуванні, ситуативне уявлення про гендерні навички та вміння.

Низький рівень характеризується: слабким вираження інтересу до гендерних особливостей особистості молодшого школяра; відмова від розуміння дитини; понижений рівень самооцінки, самоприйняття,

тривожність на високому рівні, емоційне збудження; обмежені базові знання статі, оборонна позиція у спілкуванні.

Одним із показників рівня гендерної компетентності є гендерна культура вчителя, яка має складний характер реалізації індивідуального підходу до молодшого школяра, гендерного мейнстрімінгу та права вільно обирати свою гендерну ідентичність.

Відповідальною метою розвитку вчителя гендерних компетентностей, ми вважаємо, такі: подолання формалізму у викладацькій освіті; забезпечення того, щоб вчителі об'єктивно розуміли та сприймали різноманітність гендерних ідентичностей, які існують; організація навчального процесу, в якій кожна дитина зможе реалізувати свої здібності та методи здійснення, незалежно від типу гендерної ідентичності. [12, 45]

Готовність до освітньої діяльності дослідники розрізняють теоретичний і практичний аспекти. Теоретична підготовка вчителя забезпечує успіх його практичної діяльності. Практична готовність виражається у складних, всеосяжних зовнішніх навичках.

Психологи вивчають особливості та характер зв'язку між підготовленістю вчителя та подальшою ефективною діяльністю, а педагоги – умови, засоби, прийоми та методи, що впливають на професійне зростання, бачать складність проблеми готовності, оскільки просте перенесення з використанням усталених якостей у нові ситуації не гарантує успіху і вимагає дотримання професійної незалежності в процесі професійної діяльності. Швидше, з освітньої точки зору, професійна готовність розкривається як набір професійно визначених стандартів, методичних рекомендацій щодо вимог викладачів та ефективності процесу розвитку майбутнього вчителя у школі.

На думку Пометун О., сучасна професійна діяльність вчителя ґрунтується на підготовці як вузькоспеціалізованого спеціаліста, знайомого з вимогами сучасного світу до процесу початкової освіти, організації

навчальної діяльності молодших класів як педагогічної підготовки, яка спрямована на розвиток взаємодії кожної особистості, готує до істинного буття й діяльності в суспільстві. [3, 8]

Дослідник Хомич Л. підкреслює, що на сучасному етапі вимоги до викладачів суспільної динамічності принципово висувають нові вимоги. В закладах вищої освіти необхідно відмовитися від набутих стереотипів, якісно організувати освітній процес, дозволити студентам закладів вищої освіти опанувати різні спеціальності, де всі етапи розвитку забезпечать формування цілісного досвіду людей як самостійної діяльності.

Професійна підготовка педагога визначає стійку здатність до творчого відображення професійних знань відповідно до професійних принципів у певній ситуації, здатності розв'язувати навчально-виховні задачі без участі колег, реалізувати свої творчі професійні вміння та знання. [28]

Складовими підготовки людини до професійної діяльності є ставлення до своєї діяльності чи настанова, мотивація, спосіб діяльності з предметом та його знання, вміння й навички, якими вони користуються. Звідси найбільш поширені компоненти готовності, такі як мотиваційний, змістовий і операційний.

Огляд вивченого матеріалу дає змогу виділити основні складові навчальної програми підвищення компетентностей. По-перше, це мотивуючо-цільовий компонент, який виділяють багато авторів (І. Зверева, Л. Завацька, З. Бондаренко, О. Лісовець, Л. Міщик, С. Пащенко, Н. Абашкіна, Г. Лактіонова, Т. Алексеєнко, М. Малькова, К. Бакланов, О. Безпалько, А. Капська, Р. Вайнола та інші). А також забезпечити професійне керівництво, позитивне ставлення до своєї професії, зацікавленість, рішуче бажання займатися діяльністю. Змістово-операційний компонент містить професійні знання, уміння й навички, навчають мисленню, сприйняттю, пам'яті, професійній спрямованості уваги, дій та операції, які потрібні для успішної реалізації професійно-педагогічної діяльності. [13, 28]

Розробка змістової та структурної складових підготовки до виховання культури гендерних стосунків для учнів початкової школи враховує специфіку освітнього процесу та ґрунтується на принципі педагогічної взаємодії, що вимагає від вчителя вміння взаємодіяти з учнями. Визначено, що вивчення проблеми готовності майбутніх учителів до виховання культури гендерних стосунків у молодших школярів потребує виявлення компонентів бажання до такої діяльності.

Аналіз основоположних концепцій дослідження дозволяє розглянути характер і зміст майбутніх учителів початкової школи, які готуються до виховання культури гендерної взаємодії серед молодших школярів.

Наукові дослідження багатьох дослідників, серед яких: О. Абдулінова, І. Богданова, В. Сластьоніна, Н. Бібік, , І. Зязюн, О. Савченко, С. Гончаренко, В. Кан-Калик та інші, висвітлюють професійну програму підвищення компетентностей вчителів у педагогічній діяльності. [4, 16]

Програма підвищення вчителя до формування культури гендерних стосунків є комплексною і залежить від таких критеріїв:

- мотиваційна готовність – дослідження й усвідомлення вчителем власного потенціалу та свого впливу освітній процес, саморозвиток та самореалізація, сформовані цілі та мотиви, які орієнтовані на здобуток успіху в педагогічній діяльності, наявні вольові якості;

- теоретична готовність – достатній рівень знань для забезпечення гендерної освіти школярів;

- практична готовність – володіння комунікативними, психологічними та організаторськими здібностями для впровадження різних форм гендерної освіти;

- бути готовим до творчості та співпраці – відкритість і сприйняття всього нового, вміння експериментувати, шукати та впроваджувати інновації; проводити колективні творчі заходи з гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку; досліджувати та уточнювати гендерні портрети

класів і вплив особистості вихователів на характер взаємодії з учнями. [31]

Підготовка у закладі вищої освіти майбутнього вчителя початкових класів до виховання культури гендерної взаємодії у молодших школярів є двостороннім процесом, що відображає діяльність вчителя щодо оновлення його гендерного потенціалу, підвищення кваліфікації, прагнення реалізувати свій особистий потенціал та культура майбутнього професіонала.

У науковому дослідженні структури підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховання культури гендерної взаємодії серед молодших школярів на основі аналізу теоретичного доробку виявлено та охарактеризовано компоненти, такі як: мотиваційний, когнітивний, поведінковий та особистісний. [33]

Мотиваційний компонент характеризується позитивною мотивацією, ціннісною установкою, професійно-ціннісні мотиви, що окреслює учнів початкових класів на рівні їх свідомого підходу до реалізації культури гендерної взаємодії, прийняття гендерних норм і стереотипів у взаємодії з учнями, бажання зрозуміти свою стать, роль, орієнтація на школяра як на представника певної статі, прагне до самоосвіти та саморозвитку.

Другим важливим компонентом гендерної компетентності є когнітивний, що означає наявність у майбутніх учителів сукупності знань про гендер та його реалізацію у педагогічній діяльності, соціальні уявлення та цінності особистості. Когнітивний компонент включає ряд знань про: законодавчі акти та положення про гендерний підхід, які вирішують питання гендерної рівності, сучасні суспільні тенденції та проблеми гендерного розвитку, механізми гендерних стереотипів, обізнаність формами й методами гендерного виховання та особливостями гендерної соціалізації. Обізнаний майбутній педагог початкової школи повинен володіти сукупністю знань, яка не лише забезпечує вчителю загальну педагогічну готовність до навчання та виховання, а й забезпечує високий рівень професійної самосвідомості, знання школярів, розуміння їх індивідуальних та вікових особливостей. [3, 50]

Поведінковий компонент оцінюється на основі того, наскільки вчителі розвинули навички та компетенції щодо впровадження гендерних підходів у професійну діяльність, фактичної готовності вчителя до виховання культури гендерних стосунків:

- виявлення гендерних аспектів, питань, гендерного аналізу;
- збір якісної інформації щодо гендерної взаємодії, яка базується на розумінні гендерних тенденцій і використанні цих знань для виявлення існуючих і потенційних суспільних проблем і пошуку шляхів їх найкращого вирішення;
- шляхом впровадження ефективних методів і засобів використовувати гендерні знання;
- розвивати навички організації типових й проблемних навчальних ситуацій в процесі гендерної соціалізації;
- вміти узгоджувати зусилля з фактичним становищем та індивідуальними особливостями учнів, умовами соціального життя;
- оволодіти різноманітністю навиків поведінки, вміння безконфліктно спілкуватися, виконання соціальних ролей;
- діагностувати рівень сформованості гендерної культури, організовувати діяльність, пов'язану з гендерною проблематикою тощо. [14, 26]

Дані аспекти є невіддільними елементами освітнього процесу.

Важливим компонентом структури освітньої програми підвищення компетентностей є особистісний, елементами якого є професійно важливі риси – особистісні характеристики суб'єкта діяльності, що позначаються на її ефективності. Професійно-важливі якості особистості вчителя, як інтелектуальні та емоційно-вольові сторони життя, визначають особистісний стиль та суттєво впливають на результат його діяльності. Сьогодні відсутні узагальнені елементи найнеобхідніших якостей сучасного вчителя, таким чином визначаються важливі якості психології та педагогічної професії

вчителя, що впливають на формування їх гендерних компетенцій: умотивованість, усвідомленість, толерантність, культура стосунків, рефлексивність.

Як професійно важлива якість, умотивованість – це система факторів, умов і засобів, цінностей та інших психосоціальних явищ.

Врівноваженість, вміння виходити з конфліктних ситуацій, емоційна стійкість, вміння оцінювати, розуміти навколишню дійсність, орієнтуватися в ній будь-коли, будь-де, повага до особистості – це вагома педагогічна риса, яка засвідчує педагога з високою толерантністю.

Культура стосунків – одна з важливих якостей педагога, здатність організації взаємодіяти з дітьми, спілкуватися з ними, керувати їх діяльністю. Це важлива культурна система, яка сприяє ефективності виховання та навчання. [9, 11]

Вагомим компонентом професійних рис майбутнього вчителя є рефлексивність, яка допомагає поглибленню в професію, диференціації навичок, розвитку здібностей аналізу, формуванню вимогливого ставлення до результатів власної праці. Рефлексивність дає змогу побачити можливості своєї діяльності для вироблення найбільш радикальних тактик реалізації. Рефлексивність – найважливіша якість, яка визначає ефективну самореалізацію вчителя у професії.

Таким чином, аналіз наукових праць (М. Воронка, Л. Міщик, Т. Говорун, О. Гончаренко, О. Цокур, В. Кравець) дозволяє визначити, чи готові майбутні вчителі початкової школи виховувати культуру гендерних стосунків у молодших школярів як цілісну особистісну освіту, включаючи позитивні мотиви гендерного виховання, гендерні знання, навички, цінності та особистісні професійні якості, щоб забезпечити школярам культурну освіту щодо гендерної взаємодії.

Одним із актуальних напрямів сучасної соціокультурної освітньої реальності є завдання гендерної проблематики, адже гендерна рівність є

показником національної культури, загальною умовою зростання чоловіків і жінок, ключем до самореалізації особистості в всі сфери життя.

У процесі навчання діти «вбирають» гендерно сконструйовані ідеї, опановують програми та шаблони, необхідні для розуміння гендерної реальності, практикують «некритичне сприйняття» дійсності, моделі мислення та стереотипи, які згодом визнають єдино можливими. [5, 9]

Зважаючи на особливості організації навчальних закладів, змісту освіти, особистості вчителів, їх стиль та взаємодію, спілкування є трансляцією соціокультурних стереотипів і є чинником гендерного виховання. Як носій соціальної гендерної культури та особистісної гендерної концепції, вчителі впливають на гендерну соціалізацію учнів, формування статево-рольових цінностей і норм поведінки.

У процесі виховної роботи з учнями початкових класів вчитель зобов'язаний знати про гендерну культуру, оскільки його освітня траєкторія залежить від реконструкції традиційної культури гендерно залежного розвитку особистості, розуміння та створення середовища для максимального розкриття та самореалізації дівчат та хлопчиків у навчальній взаємодії.

Тому, в першу чергу, вважаємо за необхідне проаналізувати досвід вчителів у гендерній освіті як важливу передумову якісної виховання культури гендерної взаємодії між учнями.

З цією метою ще одним завданням нашого дослідницького етапу було вивчення рівня гендерної компетентності вчителів-вихователів, як безпосередніх носіїв цього процесу, зокрема: усвідомлення учителями-вихователями зміст досліджуваного питання; розуміння учителями-вихователями важливості застосування гендерних підходів в освітньому процесі тощо.

В нашому дослідженні брали участь 20 респондентів-педагоги, з них: 18 учителів початкових класів та 2 вихователі групи подовженого дня Чернівецького ліцею №8 імені Т. Г. Шевченка.

Респондентам було запропоновано анкету для діагностики гендерних поглядів. Обраний нами опитувальник (додаток А) розроблений О. Кікінежді, Т. Говорун та О. Міщенко, ця анкета підходить для визначення вже сформованого ступеня гендерних стереотипів та уявлень вчителів.

Результати показують такі тенденції: 69% учителів демонструють традиційні погляди. Досліджувані цієї категорії дотримуються традиційних поглядів виконання соціальних ролей і змісту, розподіляючи види діяльності та виховні завдання за певною статтю.

Переважання традиційних гендерних стереотипів змусило деяких учителів погодитися з потребою гендерно-диференційованої освіти для хлопчиків і дівчаток. Зокрема, розкриваються стереотипи вчителя щодо особливостей та ролей жінок і чоловіків. 79% респондентів стверджують, що роль майбутньої господині досі вважається головною роллю для дівчат, натомість, для хлопців – роль військового, захисника і годувальника сім'ї. Тому дівчат хвалять і підкреслюють їх акуратність, терпіння і стриманість. Для хлопців важливими якостями вважаються витривалість і сміливість.

Окрім того, вчителі виявили гендерну упередженість 44% у своїх різних манерах комунікації з учнями, ставленні до них та оцінках за ознакою статі. Ментальні установки особливо застосовні до коментарів щодо поведінки та дисципліни школярів та школярок. Більшість вчителів стверджують, що до дівчат дуже уважно ставляться щодо їх активного руху або балаканині, а для хлопчиків це вважається нормою поведінки. Вчителі частіше пробачали хлопцям нестримність та емоційність, ніж дівчатам. На нашу думку, це є проявом прояв стереотипів.

Дана педагогічна становище слугує однобічності виховання учнів, обмежує розвиток здібностей та інтересів хлопчиків і дівчаток.

Щодо гендерної позиції виявили сумніви 58%. Цей тип педагога визнає гендерну рівність, але не вміє застосовувати методи гендерного виховання на практиці. Ця частина вчителів виступає проти гендерної освіти, підкреслюючи при цьому гендерні відмінності в освітньому процесі учнів; дозвілля (поділ книжок, ігор, спортивного обладнання на «дівчаток» і «хлопчиків»). Респонденти з сумнівною гендерною орієнтацією продемонстрували витримку до стереотипів розподілу праці, що узгоджується з судженнями дітей про те, що вони ознайомлені з професіями, що розширюють можливості; збільшення досягнень і успіхів для жінок на керівних посадах і покращення для чоловіків в освіті, поінформованість про досягнення в культурі та соціальній роботі. Але на практиці такі вчителі зрідка привертають увагу учнів початкових класів на потаємний гендерний зміст картинок, реклами, відомих телепередач. Ми стверджуємо, що суперечливість цієї точки зору стоїть на заваді впровадженню гендерного підходу до освітнього процесу та дієвому формуванню культури гендерної взаємодії серед учнів початкової школи.

Переважання егалітарних міркувань у навчанні учнів продемонстрували 46% респондентів. Вони підтримують ідею гендерної рівності та зосереджуються на зміні стереотипів щодо виховання хлопчиків і дівчаток. Респонденти цієї групи погодилися, що хлопчики та дівчатка мають більше спільного щодо інтересів, навичок та поведінки, а отже, потребують рівного доступу до освіти; погодилися, що необхідно заохочувати дівчат і хлопців засвоювати «нетипові гендерні» знання. Тому вчитель у цій категорії розглядає її досягнення у навчанні, потенціал школяра, у виборі улюбленої професії; навчає учнів знати, що вони вміють і можуть; будувати рівноправні стосунки, освітній процес є на основі принципу рівних прав, можливостей учнів різної статі.

Таким чином, результати свідчать про те, що серед вчителів домінують традиційні та нечіткі гендерні перспективи. Це свідчить про переваги в їхньому педагогічному середовищі гендерних шаблонів.

Щоб позбутися гендерних шаблонів, установок і суджень, які перешкоджають самореалізації та розвитку, вчителю необхідно володіти знаннями методів гендерних досліджень та гендерної теорії, а також певними інструментами класифікації, тобто опорними знаннями з гендерної проблематики.

Таким чином, слідуючим завданням було визначення осмислення педагогічним колективом змісту та основних категорій питань дослідження та важливості впровадження гендерного підходу в освітній процес. За такою метою ми провели опитування (додаток Б) вчителів початкових класів і отримали такі дані.

Аналіз даних, зібраних під час анкетування, показав, що вчителі створили великі труднощі у визначенні таких понять, як: «гендер», «гендерна культура», «гендерний підхід», «гендерне виховання», «гендерна рівність».

Більшість опитуваних не мають чіткого розуміння цих понять і тому дають неповні або неточні відповіді, висловлюючи певні думки та уявлення.

Отже, щодо визначення поняття «гендер», 39% анкет показали неточні або неправильні визначення, такі як: «біологічна стать», «відмінності між чоловіками та жінками». 62% респондентів знали дане поняття як: «це рівність чоловіків й жінок», «це стать в соціумі», «це ролі та стосунки чоловіків і жінок», «це соціально-психологічні особливості людини».

«Гендерне виховання» у 61% анкет було визначено як «виховання, засновану на чоловічій або жіночій цілі».

Відповіді на питання про природу гендерної культури були такі: «гендерна культура» – це: «норми, правила міжстатевого спілкування» 29%, «здатність до рівноправних взаємин з протилежною статтю» 42%, «прояви

опору гендерним стереотипам» 22%, «вміння поводитися з представником протилежної статі; норми поведінки, притаманні хлопцям або дівчатам» 7%.

Визначення поняття «гендерний підхід», яке ускладнювало 26% респондентів, показало своє нерозуміння. У більшості випадків є відповідь: «це окремі завдання для хлопців і дівчат», «застосування різних методів педагогічного впливу», «виховання хлопців і дівчат відповідно до їх призначення, ролей чоловіка чи жінки у майбутньому».

Ми також документуємо правильні, вичерпні відповіді щодо розуміння поняття «гендерний підхід». Проілюструємо: «гендерний підхід забезпечує розвиток на основі особистості та потенціалу учня, а не статі»; «підхід зосереджується на діяльності, яка служить інтересам дитини, а не на стереотипах щодо людських цілей»; «гендерний підхід забезпечує рівні можливості розвитку учня».

Цілком правильно визначили поняття «гендерні стереотипи» 84% респондентів. Наприклад: «соціально прийнятні типи чоловічих і жіночих ролей і поведінки», «відповідні статі моделі поведінки хлопчиків і дівчаток», «атрибути, професії, ролі та поділ чоловічих і жіночих образів».

Свідомо визначили поняття «гендерна рівність» 79% респондентів. Зафіксовані відповіді: «рівність чоловіків і жінок у всіх сферах життя», «можливість самореалізації за індивідуальними особливостями, а не гендер у будь-якій сфері життя», «рівність означає, що основою відносин має бути взаємодопомога», «партнерство».

На запитання про «соціальний інститут гендерної освіти» більшість респондентів 66% відповіли, що сім'я є основним інститутом гендерного виховання. 34% респондентів вважають, що школа відіграє в цьому важливу роль. Прикладами таких позицій є твердження: «від вчителів частково залежить якими учні виростуть»; «поведінка та позиція вчителів щодо цих питань також має значення, тому що наші погляди, наше ставлення до

певних ситуацій, концепцій впливають на формування учнів»; «вчителі також виховують гендерну культуру учнів».

На питання анкети «Чи можете ви визначити рівень гендерної освіти учнів початкової школи?». Усі респонденти зазначили, що їм важко самостійно визначити рівень гендерної грамотності школярів. За словами педагогів, для цього потрібні відповідні психолого-педагогічні знання та навички, а також обізнаність діагностичних методик. Ось кілька відповідей на дане питання: «ні, це займає багато часу та знань», «ні, потрібні належні практичні навички», «ні, зрештою, це не робота вчителя».

Відповідаючи на запитання про теоретичні основи незалежних педагогічних досліджень щодо гендерних підходів у освіті, 44% респондентів вказали, що їх зацікавила б інформація щодо теоретичних аспектів гендерної освіти, сфери гендерних досліджень у педагогічній галузі. Решта 56% не поглибили свої знання з основ гендерних підходів у освіті. Деякі вчителі виклали свою позицію: «знання гендерної теорії не є основою практики викладання в початковій школі», «знання гендерної теорії – це не моя здатність», «гендерна теорія не вплине на результати навчального процесу».

Запитання анкети «Чи використовуєте ви гендерний підхід у роботі?», тільки 13% вчителів дав ствердну відповідь. Вони поділилися своїми поглядами на важливість гендерних підходів в освітньому процесі: «необхідно враховувати гендерні підходи через гендерні проблеми та гендерні стереотипи в школі». Проілюструємо, як педагоги пояснюють практичне впровадження гендерних підходів у своїй роботі: «намагаюсь розвіювати гендерні стереотипи стосовно хлопчачої чи дівчачої поведінки», «намагаюсь будувати освітній процес так, щоб не було різниці у вихованні і навчанні дівчат і хлопців», «формую розуміння того, що дівчата і хлопці – це не протилежності, а дві різні статі», «прищеплюю любов до природи, до прекрасного незалежно від статі».

Більшість респондентів 77% дали згоду прийняти участь у семінарах з інтеграції гендерної проблематики в освіту. Педагоги висловили запит в отриманні додаткової інформації для консультування дітей з питань гендерної освіти в освітньому процесі.

Опитування підтвердило результати: відповіді респондентів на основні визначення запитань дослідження вказували на їх недостатню обізнаність у проблемах гендерної освіти.

Для більш кращого розуміння статусу питань дослідження початкової школи ми здійснили аналіз освітньої програми на їх предмет гендерної спрямованості. Дослідження виявило, що планування діяльності з формування культури гендерної взаємодії учнів початкової школи є непослідовним і фрагментарним. Більшість вчителів не проводять спеціальної роботи з питань гендерної рівності та виховання гендерної грамотності. Іноді плануються розмови на морально-етичні питання, тісно пов'язані з нашою проблемою, але не систематично (про доброту, дружбу,

чуйність, толерантність, взаєморозуміння тощо). Плануються частіше навчальні і виховні бесіди про поведінку школярів. Освітня програма відображає підготовку та організацію таких заходів, як День матері, День захисника України, День єдності тощо. У сукупності ці заходи сприяють традиційності гендерних ролей, визначають різні напрямки розвитку учнів, перешкоджають забезпеченню гендерної рівності дівчаток і хлопчиків в освітньому процесі.

Дослідження, проведені в контексті обраної теми, виправдані, щоб зробити висновок, що:

- традиційні та невизначені гендерні перспективи переважають серед вчителів, які визначають, чи відповідає освіта дітей початкової школи патріархату, соціально прийнятним ролям хлопчиків і дівчаток та їх поведінці;

- відсутність усвідомлення вчителями змісту та основних понять досліджуваної проблеми;

- недостатня здатність до вивчення проблеми ускладнює вибір методів, прийомів та форм роботи для формування культури гендерної взаємодії учнів початкових класів.

Тому на першому етапі дослідження було підтверджено кореляцію розвитку гендерної компетентності вчителя початкових класів.

За даними результатів, можемо сказати, що з одного боку, отримані результати можуть зафіксувати потреби вчителів у гендерній освіті та знаннях щодо гендерної соціалізації учнів початкової школи, а з іншого – відсутність усвідомлення гендерних підходів в початковій ланці освіти. Важливим питанням у цьому плані є гендерна освіта вчителів, спрямована на підвищення їх гендерної компетентності. Віково-статеві компетентні педагоги забезпечують учням індивідуальний підхід з урахуванням їх гендерної ідентичності, використовуючи різні стратегії поведінки для

створення оптимальних умов для гендерної соціалізації та формування гендерної культури в освітньому процесі.

Аналіз наукової літератури з досліджуваного питання дозволив нам зробити наступні висновки:

1) культура гендерних взаємин опирається на закладену гендерну компетентність, яка базується на принципах гендерної культури;

2) культура гендерних взаємин насичує соціальну культуру, суспільний лад, навчальні заклади, методи ухвалення рішень і способи мислення. Також вона своєрідно відгукується в мові, звичаях, мистецтві та виробництві;

3) культура гендерних взаємин є культурною конструкцією, тому функція культури гендерної взаємодії оновлює систему міжособистісного спілкування, яка створює, утверджує, підтверджує і відтворює ідею маскулінності та фемінності як основних різновидів соціальної системи;

4) сьогодні вивчення культури гендерної взаємодії стає одним із складників розуміння соціальних змін Нової української школи;

5) компоненти, які представлені в структурі гендерної компетентності для майбутніх учителів початкової школи є взаємопов'язаним комплексом з урахування конкретних обставин професійної програми підвищення компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

У цьому контексті на запропоновані «Методичні поради учителю-вихователю щодо оптимізації процесу виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів», зміст яких передбачає:

- сприяти особистісному самопізнанню, самоактуалізації, самоствердженню та самовдосконаленню;
- проводити дослідження психологічних та соціальних аспектів гендерного виховання учнів;
- розвивати навички відповідальної та безпечної поведінки, вміння приймати правильні рішення у складних ситуаціях;

- організовувати конкурси дитячих малюнків на гендерну тематику для учнів початкових класів навчальних закладів;
- сприяти формуванню громадянської позиції;
- в позакласній виховній роботі, яка є одним із найважливіших педагогічних засобів впливу на формування духовності та позитивної громадянської позиції дітей, має необхідні умови збагачення інтелектуального і творчого потенціалу учнів, найбільш всебічного розвитку здібностей і навичок;
- розвивати таланти учнів, які прагнуть принести користь людям і суспільству.
- враховуючи потреби в часі та здібності дитини, вміло й ефективно організувати систему виховної роботи, яка спрямована на завдання загального становлення та розвитку особистості;
- проводити позакласну роботу з дітьми та учнівською молоддю з гендерної культури та гендерного виховання;
- забезпечувати обговорення питань гендерної рівності на виховних заходах.

Надзвичайно важливим для учителів чи вихователів груп продовженого дня є комплексне здійснення щодо розв'язання поставлених перед школою завдань, зокрема і в площині виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів.

Висновки до розділу 2

На основі підібраних методів та методик дослідження гендерної обізнаності учнів та вчителів обґрунтовано важливість діагностики в цьому педагогічному процесі. Результати проведеного емпіричного дослідження показали, що стан виховання культури гендерних взаємин молодших школярів та гендерної компетентності педагогів знаходиться на середньому рівні.

З метою оптимізації процесу виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів аргументовано важливість і цінність групи продовженого дня, режим і розпорядок якої включає різні види діяльності, можливість планування різних заходів, що позитивно сприяють реалізації поставлених завдань. Специфіку роботи групи продовженого дня у контексті означеної проблеми дослідження підтверджує і висвітлений досвід практиків.

Запропоновані і впроваджені нами активні методи і технології позаурочної роботи, передбаченої режимом роботи групи продовженого дня показали нам позитивні результати. Розширився кругозір і обсяг знань учнів про соціальні ролі чоловіка та жінки. Також збільшився рівень поведінковий і культурний рівень між вихованцями, де дівчатка стали доброзичливішими і ввічливішими до хлопчиків, а хлопчики – уважнішими і сміливішими до дівчаток.

Результати досліджень показують, що проведена робота з виховання культури гендерних взаємин у молодших школярів та педагогів стає початком у майбутній діяльності виховання гендерних взаємин учнів і може бути використана для вивчення іншими педагогами.

Розроблені методичні поради вчителю-вихователю щодо оптимізації виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів, які обговорювались і схвалені до дії на методичному об'єднанні вчителів початкових класів Чернівецького ліцею №8 імені Т. Г. Шевченка.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено теоретичне узагальнення проблеми виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів в умовах групи продовженого дня та обґрунтування організаційно-методичного забезпечення щодо покращення цього процесу. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення поставленої мети, розв'язання завдань і дають право для формулювання таких *висновків*:

На основі аналізу психолого-педагогічних джерел визначено сутність ключових понять дослідження, зокрема, поняття «гендер», яке розглядається як відносини, взаємини, крізь призму психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку як взаємодія в навчально-ігровій діяльності організований на інтегрованому підході, взаємодія між дітьми незалежно від статі у процесі розв'язання завдань, дозвілєвої діяльності. Сутність культури гендерної взаємодії, досліджуємо у площині суб'єктів освітнього процесу, як взаємодію між хлопчиками і дівчатками, яка побудована на основі гендерних цінностей, важливих морально-етичних знань, ціннісних уявлень, принципів, норм, правил людських взаємин, практичних умінь і навичок.

Узагальнюючи різні підходи вчених до проблеми гендерне виховання розглядаємо як цілеспрямований організований процес конструювання взаємин між дітьми різних статей, з метою реалізації поставлених цілей – розуміння сутності моральних норм та установок у сфері взаємин статей, формування потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності.

Визначено, що гендерна культура молодших школярів – це система цінностей, гендерних знань, статево-рольових норм поведінки, що сприяють реалізації здібностей учнів різної статі як в освітньому процесі так і в позаурочній діяльності в умовах групи продовженого дня.

Доведено, що молодший шкільний вік є сензитивний для виховання культури гендерної взаємодії (з'являється усвідомлення власних переживань;

нова соціальна ситуація розвитку молодших школярів пов'язана зі вступом до школи вимагає вміння налагоджувати стосунків з ровесниками, так і з дорослими незалежно від статі, на основі етичних норм

Основні характеристики виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів відображаються в уявленнях дітей про різні гендерні взаємовідносини між хлопчиками і дівчатками у цілеспрямованій діяльності; ціннісному толерантному ставленні дівчаток і хлопчиків; визнанні поваги обох статей в суб'єктній взаємодії.

Виокремлені структурні компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), критерії, показники та рівні сформованості культури гендерної взаємодії молодших школярів стали основним методичним інструментарієм констатувального дослідження, результати якого показали що переважна більшість учнів початкових класів (які виступили для нас базою дослідження) не достатньо володіє такою особистісно значущою якістю, як гендерна культура, що негативно впливає на ефективність їхньої міжособистісної взаємодії з представниками своєї та протилежної статей.

Обґрунтовано організаційно-методичне забезпечення оптимізації процесу виховання культури гендерної взаємодії в умовах групи продовженого дня, зокрема: знання і володіння діагностичним інструментарієм з метою виявлення стану та ефективності процесу виховання культури гендерної взаємодії; аргументовано цінність, ресурс групи продовженого дня у досягненні поставленої цілі щодо виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів; використання інноваційних форм, методів, технологій в організації гендерної взаємодії молодших школярів; гендерна обізнаність, компетентність учителя як одна з важливих передумов ефективності виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів

Сформульовано методичні поради учителю-вихователю щодо оптимізації процесу виховання культури гендерної взаємодії молодших школярів, основою яких є положення – особливістю виховання культури

гендерної взаємодії молодших школярів у навчально-виховній та позаурочній діяльності в умовах групи продовженого дня є гармонізація гендерних стосунків між дівчатами і хлопцями як представниками чоловічої та жіночої складової суспільства, які є рівноправними в можливостях самореалізації, самовираження, самоутвердження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абраменкова, В. В. (2010). Статева диференціація та міжособистісні відносини в дитячій групі, 77.
2. Абубікірова, Н. І. (2011). Що таке «гендер»? Жінка в суспільстві: міфи і реалії. *Збірка статей. К.: Інформація-XXI століття*, 77.
3. Агеєв, В. С. (2010). Психологічні та соціальні функції гендерних стереотипів. *Питання психології, №2*. 44-52.
4. Альошина, Ю. Є. (2012). Проблеми засвоєння ролей чоловіка і жінки. *Питання психології, №4*, 74-81.
5. Арутюнова, Л. А. (2011). Шляхи та засоби виховання хлопчиків і дівчаток у сім'ї. *Шкільна педагогіка, №7*, 39 - 47.
6. Бендас, Т. В. (2013). Гендерна психологія. *Л.: КАРО*, 368.
- Берн, Ш. (2011). Гендерна психологія. *К.: Прайм-ЄВРОЗНАК*, 320.
7. Беляєв, С. Б. (2019). *Професійна підготовка майбутніх учителів до розробки і використання педагогічних технологій: монографія*. Харків: Видавець СПД ФО Захаренко В. В., 410.
8. Введенський, В. М. (2013). Модування професійної компетентності педагога. *Педагогіка, №10*, 51-55.
9. Вовк, Л. М. (2017). Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи, дис., 219.
10. Войченко, А. П. (2010). Організація навчально-виховного процесу як засіб формування професійної готовності студентів до педагогічної діяльності, 25 с.
11. Герасимова, Н. Є. (2010). Словник-довідник з педагогіки та психології. *Ч: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького*, 212.
12. Гончаренко, А. М. (2007). Хлопчики й дівчатка: міжособистісні взаємини. *Дошкільне виховання. № 4*, 8-10.

13. Гончаренко, О. В. (2020). Гендерна компетентність педагогічного працівника як складова його професійної компетентності. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал. Випуск 2. Том 2. ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»*, 149-152.
14. Гусякова, Л., ред. (2009). *Гендерні проблеми очима студентства: аналітична доповідь*. Харків: Райдер, 64.
15. Дьяченко, М. І. (2011). *Психологія вищої школи: Навч. посібник для вузів*. К.: Академія, 383.
16. Захаров, А. І. (2012). Психологічні особливості сприйняття дітьми ролі батьків. *Питання психології, №1*, 57-64.
17. Зоріна, Н.А. (2016). Формування професійно-педагогічних компетенцій майбутнього педагога ПЗО. *Компетентнісний підхід в освіті: колективна монографія*, 280.
18. Іванова, О. І. (2012). Формування позитивної статевої ідентичності у дітей молодшого шкільного віку. К.: Академія, 135.
19. Ільїн, Є. П. (2013). Диференційована психофізіологія чоловіка і жінки. Х.: *Знання*, 120.
20. Ільїна, О. О. (2017). *Авторська програма спецкурсу «Виховання культури тендерних відносин у молодших школярів» для студентів факультету «Початкова освіта» денної форми навчання*. Харків: ХГПА, 17.
21. Ільїна, О. О. (2014). Формування елементів гендерної культури молодших школярів. *Компетентнісно орієнтований підхід до освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (сс. 81-82). Харків: ФОП Шейніна О.В.
22. Ільїна, О.О. (2014). Культура тендерних відносин молодших школярів як психолого-педагогічна проблема: *Нове у педагогіці та психології сучасного світу*: зб. тез наук. робіт учасників Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 7980.
23. Ільїна, О.О. (2018). Гендерний та культурологічний підходи у визначенні поняття «гендерна культура». *Теорія і практика управління сучасними*

- освітніми системами: матеріали регіональної наук.-практ. конф. Харків: ФОРМ Петров В.В., 72-75.
24. Каган, В. Є. (2010). Когнітивні та емоційні аспекти гендерних установок у дітей 7-11 років. *Питання психології*, №2, 65-69.
 25. Каган, В. Є. (2011), Гендерне виховання дівчинки в сім'ї. *К.: Педагогіка*, 135.
 26. Каменська, В. Г. (2015). Гендерна поведінка і роль сім'ї у формуванні соціальних стереотипів. *К.: ИНФА-К*, 148-150.
 27. Кікінежді, О. (2006). Гендерне виховання змалку. *Дошкільне виховання*. № 3, 10-13
 28. Кір'якова, А. В. (2006). Теорія орієнтації особистості в світі цінностей. *О.*, 188.
 29. Коломинський, Я. С. (2013). Хлопчики і дівчатка. *Шкільне виховання*, №2, 13-15.
 30. Кон, І. С. (2010). Психологія статевих відмінностей. *Питання психології*, №2, 47- 57.
 31. Кон, І. С. (2011). Статеві відмінності і диференціація соціальних ролей. *К.: Педагогіка*, 234.
 32. Красоткіна, Є. І. (2013). По-різному або однаково думають хлопчики і дівчатка? *Шкільне виховання*, №12, 44.
 33. Кузьміна, Н. А. (2011). Аксеологічна теорія підвищення якості підготовки фахівців освіти. *К.: Дослідницький центр проблем якості підготовки фахівців*, 144.
 34. Ледовських, Н. К. (2013). Педагогічні умови гендерного розвитку в молодшому шкільному віці. *К.: Наука*, 256.
 35. Луценко, О. А. (2010). *Гендерна абетка для педагогів (методичні рекомендації для вчителів щодо реалізації гендерної складової в навчально-виховному процесі початкової школи)*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 52.
 36. Мазниченко, М. А. (2014). Гендерне виховання молодших школярів.

Педагогіка., №5, 45-53.

37. Моляко, В. А. (2009). Психологічна готовність до творчої праці. *К.: Знання, 48.*
38. Нагель, О. П. (2008). Технологічна компетентність педагога в здійсненні гендерного підходу до освіти дітей. *Педагогіка, №4.*
39. Орлов, Ю. М. (2013). Статевий розвиток і виховання. *К., 239.*
40. Піхота, О. М. (2007). Індивідуалізація професійно-педагогічної підготовки вчителя. *К., 401.*
41. Піхота, О. М. (2013). Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій. *К.: Видавництво А. С. К., 240.*
42. Рєпіна, Т. А. (2011). Аналіз теорій гендерного виховання в сучасній західній психології. *Питання психології, №2, 36-38.*
43. Сенько, Т. В. (2013). Залежність положення молодших школярів у групі однолітків від форми їх особистісної поведінки. *Питання психології, №4, 25-27.*
44. Столярчук, Л. І. (2013). Педагогічні аспекти гендерного виховання. *Педагогіка, №5, 38-43.*
45. Сьоміна, А. (2011). Особливості гендерного виховання дітей різного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу. № 5, 40-52.*
46. Татаринцева, Н. Є. (2013). Гендерна поведінка дитини як образ культурного життя людини. *С., 200.*
47. Трушкін, А. Г. (2011). Гендерне виховання: навч. посібник для студентів пед. вузів та ін. *Львів: Фенікс, 191.*
48. Урунтаєва, Г. А. (2012). Практикум з дитячої психології. *Х.: Просвітництво, 226.*
49. Фуряєва, Т. З. (2013). Початкова школа: проблема гендерного виховання. *Шкільне виховання, №11, 79-81.*
50. Хасан, Б. Н. (2012). Особливості присвоєння соціальних норм дітьми різної статі. *Питання психології, №3, 32-39.*

51. Чекаліна, А. Д. (2013). Відмінності виховання хлопчиків і дівчаток. *Сім'я і школа, №3*, 10-14.
52. Штильова, Л. В. (2012). Педагогіка і гендер: розвиток гендерних підходів в освіті. *Гендерна педагогіка: сучасні підходи. К.*, 166.
53. Шулигіна, Р. А. (2007). Пріоритети гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості. *Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: Тези доповідей наукової конференції кафедри ЮНЕСКО КНЛУ*, 136-138.

ДОДАТКИ

ДОДАТКОК А

СИТУАЦІЇ ДЛЯ ХЛОПЧИКІВ:

1. Ти їдеш а автобусі. На зупинці в нього заходить жінка. Ти:

- а) встанеш і запропонуєш їй сісти на твоє місце;
- б) дивитимешся у вікно;
- в) сядеш до мами на коліна, мовчки звільнивши місце.

2. Ти вийшов гратися у двір, а там бігає великий пес. Ти:

- а) починаєш плакати й кричати;
- б) повертаєшся додому;
- в) ввічливо просиш хазяїна, щоб забрав собаку.

3. Ти зайнятий цікавою грою. До групи заходить нянька з тарілкою хліба. Ти:

- а) продовжуєш гратися з дітьми;
- б) допомагаєш помічнику вихователя береш у неї тарілку з хлібом;
- в) пропонуєш комусь із хлопчиків допомогти.

4. Старші хлопчики ображають дівчинку, плаче. Ти:

- а) проходиш і повз них,
- б) кличеш когось із дорослих;
- в) сам захищаєш дівчинку.

5. Під час обіду Алінка ненавмисне розлила компот. Ти:

- а) робиш вигляд, що ти нічого не помітив;
- б) береш серветку й допомагаєш Алінці витерти стіл;
- в) кличеш помічника вихователя.

6. У Катрусі день народження. Ти:

- а) даруєш їй свій малюнок;
- б) говориш їй приємні слова;
- в) не приділяєш цій події ніякої уваги.

7. Мама після роботи почала прибирання. Ти:

- а) продовжуватимеш гратися;
- б) попросиш старшу сестричку (брата) допомогти мамі;
- в) сам допоможеш витерти пил на меблях та дверях.

ДОДАТОК А.1.**СИТУАЦІЇ ДЛЯ ДІВЧАТОК:**

1. Діти вийшли на прогулянку, у Ростика неправильно застібнуті гудзики на курточці. Ти:

- а) допомагаєш Ростикові правильно застібнутися;
- б) скаржишся вихователеві на неохайність хлопчика;
- в) не помічаєш негараздів у його одязі.

2. Матуся захворіла. Ти:

- а) доглядатимеш її;
- б) гратимешся ляльками, ніби нічого не трапилося;
- в) почнеш вередувати.

3. Хлопчики розпочали бійку. Ти:

- а) поскаржишся вихователеві;
- б) не станеш звертати на них увагу;
- в) допоможеш хлопчикам помиритися.

4. Після прогулянки вихователька попросила зібрати іграшки в пакет та занести їх до групи, пакет виявився важким. Ти:

- а) спробуєш донести пакет сама;
- б) ввічливо попросиш хлопчика допомогти тобі;
- в) відмовишся нести пакет.

5. Дівчатка грають у м'яча, Оксанці не вдається зловити м'яч, тому дівчатка з неї сміються, дівчинка засмутилася. Ти:

- а) смієшся разом з усіма;
- б) заспокоюєш Оксанку і навчаєш її правильно грати;
- в) не звертаєш на це уваги.

6. Мама після роботи готує вечерю. Ти:

- а) продовжуєш дивитися мультфільм;
- б) запитуєш у мами, чи не потрібна твоя допомога;
- в) допоможеш мити овочі, накрити на стіл.

7. Маму на роботі пригостили двома цукерками, вона принесла їх додому й віддала тобі. Ти:

- а) з'їси обидві цукерки сама;
- б) одну з'їси сама, а другу віддаси батькам;
- в) поділиш цукерки, на однакові частинки - для себе та інших членів родини.

ДОДАТОК А.2.

Малюнковий опитувальник

«Культура взаємин учнів»

Інструкція. Доброго дня, дорогий друже. Перед тобою анкета у якій наведено кілька запитань. Прочитай їх уважно і вибери вірну відповідь (☺ – правильно, так робити можна; ☹ – інколи таке трапляється; ☹ – не вірно, так робити не можна), яку обведи ручкою.

1.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

2.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

3. Чи поводишся ти так як руденька Іринка або білявий Сергійко?

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

4. Чи поводишся ти так як Василько (хлопчик з лялькою)?

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

5.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

6.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

7.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

8.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

9.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

10.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

11.

а) ☹; б) ☹; в) ☺.

Дякую за увагу!

ДОДАТОК А.3.

Анкета
«Культура взаємин учнів»

Інструкція. Доброго дня, дорогий друже. Перед тобою анкета у якій наведено кілька запитань. Прочитай їх уважно і вибери вірну відповідь, яку обведи ручкою.

1. Яку людину називають культурною? _____

2. Що означає слово взаємини? Запиши. _____

3. Що з названого ти використовуєш у своїй поведінці з однокласниками? _____

4. Знання культури взаємин необхідні, щоби

а) знайти більше друзів;	б) не псувати настрій;
в) не проявляти поганий характер;	г) завжди одержувати похвалу;
д) тебе вважали хорошим другом;	е) щоб стати кращим від інших;
є) не засмучувати однокласників та друзів.	

5. Хто тобі розповідає про правила поведінки у стосунках з людьми?

а) батьки;	б) вчителі;	в) бабуся, дідусь;
г) старші учні;	д) брат, сестра;	е) однокласники.

6. Як ти думаєш, що означає бути:

чемним _____

чуйним _____

уважним _____

ввічливим _____

Дякую за увагу!

ДОДАТОК А.4.**ІГРИ З ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ****Гра «Намалюй і назви себе»**

Педагог: «Ви повинні намалювати себе, потім кожен назве своє ім'я, розповість, хто він, хлопчик чи дівчинка, яким би хотів бути. Отож кожен візьме олівці, папір і розпочне роботу (діти малюють під спокійну мелодійну музику) Молодці, закінчили. А тепер приступимо до обговорення».

Діти: «Я хлопчик. Мене звати Саша. Я хочу бути сміливим, сильним, міцним, здоровим, високим, широкоплечим, захисником дівчаток, помічником татові, за професією – водієм. Я – дівчинка. Моє ім'я Валентина. Я мрію бути красивою, ніжною, доброю, люблячою, вродливою, стрункою, любимою, маминою помічницею, хочу бути вчителькою».

Педагог: «Малята, а ви, напевно, помітили, що всі дорослі поділяються на чоловіків і жінок, а діти – на хлопчиків і дівчаток. Ми кажемо, що вони різної статі: чоловічої або жіночої. Так само поділяються за статтю багато тварин і навіть деякі рослини. Ось тільки що ви називали свої імена й говорили, якими б хотіли бути. Та ще й намалювали себе. А чи помітили ви різницю між тим, що розповідали дівчатка, а що хлопчики?»

Діти: «Так. Я помітив, що всі хлопчики мають чоловічі імена (Юра, Влад), а дівчатка – жіночі (Альона, Аня). А я помітила, що хлопчики хочуть бути дужими, сміливими, як чоловіки. А дівчатка - ніжними й красивими, як жінки».

Педагог: «Обидві статі чоловіча й жіноча однаково важливі. Адже якби не було чоловіків, то хіба були б такі гарні зведені міста та селища, прокладені залізниці, збудовані кораблі. А якби не було жінок, хіба вирости б такі прекрасні квіти, які прикрашають світ».

Діти: «Звичайно, ні»

Педагог: «Дівчатка, а як вас будуть називати, коли ви виростите? (жінками) А хлопчиків? (чоловіками). Так, дівчатка, коли виростуть, стануть красивими жінками, турботливими мамами й люблячими дружинами. А хлопчики стануть сильними чоловіками й піклуватимуться про свої родини. Але це буде потім. А зараз давайте ми з вами визначимо різницю між дівчатками й хлопчиками».

Гра «Склади й одягни правильно»

Педагог: «Давайте з вами розділимося на дві групи. Одна буде складати й одягати хлопчика, а друга команда - дівчинку (діти складають із розрізних картинок дітей, а потім їх одягають) Так, закінчили роботу? Молодці! Тепер розкажіть, яку різницю ви помітили? (дівчатка носять сукні, спіднички, заплітають кіски та носять бантики; а хлопчики одягають штани, сорочки, кашкети, носять коротку зачіску) Так, добре. Але коли ви виростете, то змінитесь і у фізичній статурі. Ану покажіть мені на картинці чоловічі й жіночі постаті. Як ви їх розпізнали? (ось це – чоловік, бо він має і широкі плечі, вузькі бедра та сильні руки та ноги; а це - жінка, бо вона має вужчі, ніж у чоловіка плечі та ширші бедра, а також груди.

Гра «Надми кульку»

Педагог: «А зараз ми трішки розвеселимося й позмагаємося з вами у надиманні кульки. Й побачимо, хто швидше це зробить, і яку завбільшки надме кульку (діти надимають кульки) Що ви помітили? (хлопчики надули кульки більші й швидше це зробили, тому що вони за своєю природою сильніші за дівчаток)».

ДОДАТОК А.5.**ВИХОВНЕ ЗАНЯТТЯ НА ТЕМУ: «ЦЕ Я»**

Мета заняття: вчити дітей бачити зовнішню подібність і відмінність між хлопчиками та дівчатками; формувати адекватне уявлення про власну статеву приналежність; закріпити знання про коло захоплень, інтересів та розмаїття видів діяльності дітей в залежності від статі; формувати уявлення про залежність імені людини від його статевої приналежності; активізувати словник дітей: одяг (чоловічий і жіночий), імена людей (чоловічі та жіночі); розвивати зорове сприймання; виховувати у дітей доброзичливе ставлення одне до одного.

Обладнання: паперові ляльки з деталями одягу; 2 кошички з синіми та червоними бантиками; іграшки для хлопчиків та дівчаток; м'яч.

Хід заняття:**1. Привітання.**

Педагог: В коло ви усі ставайте, посмішку передавайте. На сусіда подивіться і ласкаво посміхніться.

2. Вправа «Комплімент».

Мета: виховувати у дітей доброзичливе ставлення одне до одного.

Хід виконання: діти сідають у коло і передаючи один одному м'яч, говорять комплімент. Звертання має починатись словами: «Мені подобається в тобі ... (Мені подобається, як ти ...). Необхідно слідкувати, щоб комплімент отримав кожен учасник гри.

Педагог: «Діти, погляньте один на одного. Чим ви схожі? (є очі, носик, руки тощо)

- А чим ви відрізняєтесь? (відповіді дітей) Хлопчики та дівчатка відрізняються одягом, зачісками, а ще – власними іменами. Давайте ми з вами зараз пригадаємо чоловічі та жіночі імена».

3. Гра «Веселі кошки».

Мета: активізувати словник дітей: імена людей (чоловічі та жіночі); розвивати зорове сприймання; виховувати у дітей доброзичливе ставлення одне до одного.

Хід виконання: на столі стоять два кошки (червоного та синього кольору). В непрозорому мішечку лежать бантики таких самих кольорів. Діти по черзі із заплющеними очима дістають з мішечка бантик і називають відповідні імена: до червоного бантика – жіноче; до синього – чоловіче і кладуть бантики в кошик.

4. Вправа «Чарівний одяг».

Мета: вчити дітей ідентифікувати власну та протилежну стать за одягом.

Хід виконання: педагог: «Діти, до нас сьогодні в гості завітали такі ж діти, як і ви. Але вони чомусь дуже сумні. Давайте ми підберемо їм імена (варіанти дітей). А ще нам потрібно допомогти підібрати одяг для дівчинки і для хлопчика. Дівчатка отримують паперову ляльку хлопчика, хлопчики – ляльку-дівчинку та комплекти одягу, серед якого є одяг як чоловічий, так і жіночий. Кожна команда повинна одягнути свою ляльку».

5. Гра-рухавка «Плескаємо та тупаємо».

Мета: зняття м'язового та емоційного напруження.

Хід виконання: педагог: «Давайте всі станемо в коло. Я називатиму різні заняття, якщо названа діяльність подобається хлопчикам, вони тупотять ніжками, якщо дівчаткам – дівчатка плескають в долоньки. Приготувались? Хто любить грати у футбол? Хто любить грати лялькою? Кому подобається

ремонтувати машинки? Кому подобається носити прикраси? Хто любить прибирати свої іграшки? Хто любить дивитись мультфільми? Носити бантики на волоссі? Кому подобається стрибати на скакалці?»

6. Вправа «Я - хлопчик, Я - дівчинка».

Мета: вчити дітей розрізняти свою стать; розвивати мислення, увагу.

Хід виконання: діти утворюють коло і по черзі називають свою стать. Наприклад: «Я - хлопчик, тому що у мене коротке волосся, я ношу брюки, сорочку!» Або: «Я - дівчинка, тому що у мене є косички, я вдягнута в сукню!» тощо.

7. Прощання.

- Діти, давайте зараз зробимо річку дружби, для цього станьмо парами і будемо весело торкатись долоньками один до одного.

ДОДАТОК А.6.

ЗАГАДКИ «СВІТ ПРОФЕСІЙ»
(Наталя Гуркіна)

Знань чимало в нього є,
Дітлахам їх віддає.
Міста Знань постійний житель –
Носить горде ймення... **вчитель.**

Квіточки попідливає,
Кущики попідстригає...
Для рослин – чарівник,
Любить землю... **садівник.**

В трубах дірочки латає,
В них несправність виправляє.
Труб і кранів чудо-технік
Добрий дядечко... **сантехнік.**

Рідний край охороняти,
Від чужих обороняти
День і ніч завжди готовий
Мужній захисник... **військовий.**

Слоненяті чи качаті,
Котеняті чи курчаті
Дасть пігулку чи відвар
Друг тварин... **ветеринар.**

Тисне вчасно гальма й газ,
Відвезе усюди нас.
Для доріг він хлопець свій!
За кермом сидить... **водій.**

Рівно цеглу викладає,
Дах старанно покриває...
Каменяр і покрівельник
Носять назву... **будівельник.**

Шторм його не налякає,
Адже він штурвал тримає.
Через море й океан
Водить судно... **капітан.**

Вміє справно рахувати,
Людям здачу видавати.
Зошит, книгу, олівець
Видає нам... **продавець.**

Там де він, чудові пахощі,
На дітей чекають ласощі:
Шоколадки і цукерки із начинками,
Тістечка із кремом і родзинками.
Кондитер.

Хто як квочка із курчатами,
В дитсадку щодня з малятами?
Хто їх пильно доглядає,
Няньчить, пестить, розважає?
Вихователь.

Золоті у нього руки:
Робить зачіски й перуки,
Підстриже і пофарбує,
Гарний настрій подарує. **Перукар.**

ДОДАТОК А.7.

ГЕНДЕРНІ КАРТКИ:
ПРИКЛАДИ МАЛЮНКІВ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ЗАДАЧ, РОЗПОВІДЕЙ ТА
БЕСІД

ХТО Я? ХТО МИ?

Я хлопчик. Я українець.
Я дівчинка. Я українка.

Я хлопчик. Я росіянин.
Я дівчинка. Я росіянка.

Я хлопчик. Я єврей.
Я дівчинка. Я єврейка.

Я хлопчик. Я румун.
Я дівчинка. Я румунка.

Я хлопчик. Я болгарин.
Я дівчинка. Я болгарка.

Я хлопчик. Я угорець.
Я дівчинка. Я угорка.

ДОДАТОК А.8.

ГЕНДЕРНІ КАРТКИ:
ПРОФЕСІЇ

Водій

Водійка

Поліцейський

Поліцейська

Продавчиня

Продавець

Пілот

Пілотеса

Учителька

Учитель

Адвокат

Адвокатеса

Перукар

Перукарка

Будівельниця

Будівельник

ДОДАТОК А.9.

ГЕНДЕРНА ВЗАЄМОДІЯ ДІВЧАТОК І ХЛОПЧИКІВ НА ПРАКТИЦІ

ДОДАТОК А.10.

ГЕНДЕРНА ВЗАЄМОДІЯ ДІВЧАТОК НА ПРАКТИЦІ

ДОДАТОК А.11.

ГЕНДЕРНА ВЗАЄМОДІЯ ХЛОПЧИКІВ НА ПРАКТИЦІ

ДОДАТОК Б

Анкета «Гендерні погляди педагогів»

(розроблений Кікінеджи О. М., Говорун Т. В., Міщенко О. О.)

Шановний Учителю! Висловіть свою точку зору на судження, з якими можна погоджуватися чи ні.

Оцініть кожне з них за 5-бальною системою оцінок від 1 до 5, де Ваш вибір означає:

- 1 – категорично заперечую;
- 2 – не погоджуюсь;
- 3 – скоріше погоджуюсь, ніж ні;
- 4 – поділяю цю думку;
- 5 – цілковито погоджуюсь з цим судженням.

№	Питання	1	2	3	4	5
1	Власний досвід взаємин педагога з протилежною статтю, яким би він не був, не має впливати на те, які гендерні настанови він має пропагувати дітям.					
2	Популярні телешоу на зразок “Давай одружимося”, “Від пацанки до панянки” і т.п. можуть слугувати взірцем рівноправних між статевих стосунків.					
3	Вже з початкової школи з хлопчиками, а особливо з дівчатками, важливо розмовляти про професії, які дають змогу людині реалізувати свої здібності та отримати високий заробіток.					
4	Хлопчики і дівчатка в дорослому житті мають виконувати різні сімейні соціальні ролі, отже, їхнє виховання має бути різним, орієнтованим на їхню стать.					
5	Найкращими умовами для розвитку особистості дитини було б окреме навчання в закладах “тільки для					

	дівчаток” чи “тільки для хлопчиків”.				
6	У своїй роботі з дітьми всіляко заохочую їх до спільних занять, які би розвивали потрібні уміння і навички безогляду на статеву належність вихованців.				
7	Іграшки, забавки, ігри, книги, спортивний інвентар має бути різним для хлопчиків та дівчаток, на зразок “куточків хлопчачих” та “куточків дівчачих”.				
8	Окремі виховні заходи з хлопчиками і дівчатками можуть організовуватися тільки з питань анатомії та гігієни тіла чоловіка й жінки. Всі інші мають проводитися в статево змішаних групах.				
9	Щоб діти вирости “справжніми” жінками і чоловіками, якомога частіше нагадую їм, що личить їхній статі, а що ні. Наприклад: дівчата мають бути акуратними, терплячими як майбутні господині чи виховательки, а хлопці як майбутні захисники та воїни мають бути мужніми та витриманими.				
10	Дітям, а особливо дівчаткам, важливо пояснювати, що шлях до економічно престижних професій та посад пролягає через отримання ґрунтовної середньої чи вищої освіти.				
11	Всіляко заохочую і звалю дівчаток за освоєння ними спортивних ігор, технічних умінь і навичок, якими вже добре володіють хлопчики, а останніх – за уміння куховарити, шити, прасувати, прикрашати тощо, якими добре володіють представниці жіночої статі.				
12	Прагну якомога частіше привертати увагу дітей до професійних, наукових, соціальних здобутків та успіхів жінок, які зуміли зайняти високі посади в керівництві				

	країною, урядом, містом, компанією чи військовим підрозділом, а також чоловіків, які досягли значних успіхів на педагогічній ниві, соціальній роботі чи сфері освіти та культури.					
13	Намагаюся частіше звертати увагу учнів на парадокси в змісті реклами чи текстів, малюнків у підручниках чи журналах, де жіночу статтю “прив’язують” до кухні та домогосподарства, а чоловічу – до занять поза домом, соціального життя та споживання алкогольних напоїв.					
14	Вважаю, що хлопчики та дівчатка мають в інтересах, характері, вміннях та поведінці більше подібного, ніж різного, тому виховувати їх треба однаково.					
15	Прагну, щоб оцінка поведінки дитини, будь-то негативна чи позитивна, не залежала від її статі.					
16	Як часто допомагає Вам у вирішенні різних життєвих проблем вияв з Вашого боку позитивних якостей іншої статі?					

Відомості про себе: стать – жіноча/чоловіча;

Педагогічний стаж – ___ років.

Дякуємо за співпрацю!

Ключ до підрахунку загальної суми балів:

Питання **2, 4, 5, 7, 9** – обернений підрахунок; решта питань – прямий підрахунок.

Від 1 до 35 балів – домінують традиційні погляди, в яких статям відводяться різнополюсні сімейні та соціальні ролі й обов’язки. Така педагогічна позиція виховує дитину однобічно, обмежує розвиток її інтересів та здібностей.

Від 35 до 50 балів – домінує невизначеність гендерної позиції – з одного боку тяжіння до рівноправ'я статей, а з іншого – невміння побачити педагогічні механізми їх запровадження у практичній роботі з дітьми.

Від 50 до 85 балів – домінують егалітарні погляди на виховання статей як рівноправних особистостей, коли розвиваються здібності, навички, знання дитини з огляду не на її стать, а на її індивідуальність. При цьому педагог виявляє гендерну чуйність, заохочуючи вихованців освоювати раніше не схвалювані для певної статі сфери життєдіяльності.

ДОДАТОК Б.1.**АНКЕТА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ**

Стаж роботи _____.

Навчальний заклад _____.

Клас _____.

1. Як Ви розумієте поняття:

Гендер –

Гендерне виховання –

Гендерна культура –

Гендерна рівність –

Гендерні стереотипи –

2. На Вашу думку, якому соціальному інституту належить провідна роль у гендерному вихованні, у формуванні гендерної культури молодших школярів?

3. Чи змогли б Ви самостійно визначити рівень гендерної культури учня?

4. Чи вивчали Ви теоретичні основи гендерного підходу в освіті?

5. Чи застосовуєте Ви в практиці своєї роботи гендерний підхід? В чому це проявляється?

6. Чи погодилися б Ви прийняти участь у семінарі для педагогів з питань гендерного підходу в практиці початкової школі?

ДОДАТОК Б.2.**ОРГАНІЗАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ З ХЛОПЧИКАМИ І ДІВЧАТКАМИ:
ПАМ'ЯТКА ДЛЯ ПЕДАГОГІВ**

- Ніколи не забувайте, що перед вами не просто дитина, а хлопчик або дівчинка з властивими їм особливостями сприйняття, мислення, емоцій. Виховувати, навчати і навіть любити їх треба по-різному. Але обов'язково любити.
- Ніколи не порівнюйте хлопчиків і дівчаток, не ставте одних у приклад іншим: вони такі різні навіть в одному біологічному віці - дівчатка зазвичай виглядають старшими від ровесників-хлопчиків.
- Не забувайте, що хлопчики і дівчатка по-різному бачать, чують, відчують на дотик, по-різному сприймають простір й орієнтуються у ньому, а головне - по-різному осмислюють усе, з чим стикаються у цьому світі. І, звичайно, не так, як ми дорослі.
- Пам'ятайте, що коли жінка виховує і навчає хлопчиків, а чоловік - дівчаток, їм мало допоможе власний дитячий досвід. Тож порівнювати себе у дитинстві з дітьми іншої статі марно.
- Не вимагайте від хлопчиків акуратності та старанності виконання вашого завдання.
- Намагайтеся, даючи завдання хлопчикам, включати у них елемент пошуку, що погребує кмітливості. Не слід заздалегідь розповідати і показувати, що і як робити. Варто «підштовхнути» хлопчика до того, щоб він сам відкрив принцип рішення, нехай навіть наробивши помилок.
- Розбирайте разом з дівчатками принцип виконання завдання - що і як треба зробити - до початку роботи. Дівчаток слід поступово підводити до пошуку власних рішень незнайомих, нетипових завдань, вчити діяти самостійно.
- Не забувайте не лише розповідати, а й показувати. Особливо це важливо для хлопчиків. Ніколи не лайте дитину образливими словами за нездатність щось зрозуміти або зробити, дивлячись на неї при цьому з висоти свого авторитету.

Що нині дитина знає й уміє все гірше за вас. Прийде час, і, принаймні у певних галузях, вона знатиме й умітиме більше за вас. А якщо тоді вона повторить на вашу адресу ті самі слова, що зараз говорите їй Ви?

- Не лайте дівчинку зопалу - бурхлива емоційна реакція перешкодить їй зрозуміти свою провину. Спочатку розберіться, у чому помилка дитини, і поясніть їй.
- Памятайте, що не варто недооцінювати емоційну чутливість і тривожність хлопчиків. Лаючи хлопчиків, коротко й чітко викладайте, чим ви незадоволені, тому що вони не можуть довго вигримувати емоційну напругу. Їхній мозок ніби «відключає» слуховий канал, і хлопчик перестає вас слухати і чути.
- Ніколи не забувайте, що ми ще дуже мало знаємо про те, як нетямущий малюк перетворюється на дорослу людину. Є безліч таємниць у розвитку мозку і психіки, які поки не доступні нашому розумінню. Тому головною вашою заповіддю має бути «Не нашкодь!»

ДОДАТОК Б.3.

ТЕМИ ЕТИЧНИХ БЕСІД З ХЛОПЧИКАМИ

- Хлопчики – майбутні чоловіки: Яким повинен бути хлопчик? Чим хлопчик відрізняється від дівчинки? Що має вміти хлопчик (чоловік)? Яким ти хочеш бути, коли станеш дорослим чоловіком?
- Хлопчики – захисники слабких (дівчаток, жінок, літніх людей): Чому потрібно захищати слабких? Що треба робити, щоб стати сильним? Чи можна довести правоту не «кулаками»? Чому хлопчик має бути хоробрим? Яких ти знаєш безстрашних героїв казок, оповідань, віршів?
- Хлопчики – маленькі лицарі: Як потрібно ставитися до мам, дівчаток? Яку допомогу ти можеш їм надати? Чи можна ображати дівчаток? Як зробити дівчаткам приємне? Який вигляд повинен мати хлопчик і як поводитися, щоб сподобатися дівчинці? Які дівчатка тобі подобаються?
- Хлопчики – майбутні батьки: Чи хочеш ти бути татом, коли виростеш? Чому? Чим ти схожий на свого татка? Як тато повинен ставитися до мами, до інших жінок? Яким повинен бути татко, щоб його любили діти?
- Хлопчик – джентельмен: Який вигляд повинен мати і як має поводитися хлопчик-«джентельмен»? Як повинен ставитися до дівчаток, хлопчиків? Яку допомогу повинен пропонувати джентельмен? Чи повинен джентельмен робити подарунки дівчаткам, жінкам?

Примітка: Під час бесід слід створювати умови, які дають дітям змогу порівняти свою поведінку у реальній життєвій ситуації і аналогічними ситуаціями, у які потрапляють герої літературних творів. Це допоможе дітям усвідомити еталон правильних дій і за потреби виправити свою поведінку.

ДОДАТОК Б.4.**ТЕМИ ЕТИЧНИХ БЕСІД З ДІВЧАТКАМИ**

- Дівчатка - майбутні жінки: Якою повинна бути дівчинка? Чим відрізняється дівчинка від хлопчика? Які дівчатка (жінки) тобі подобаються? Що повинна вміти дівчинка (жінка)?
- Дівчатка - маленькі хазяйки: Які домашні обов'язки ти маєш? Чому дівчинка має вчитися мити посуд, готувати їжу, вишивати, прибирати, створювати затишок у домі? Що означає піклуватися про кого-небудь? Що ти можеш зробити для тата, мами, маленького братика чи сестрички, бабусі або дідуся? Яку допомогу дівчинка може надати хлопчику? Про яких маленьких господарочок ми дізналися із казок, оповідань, віршів? Чи подобаються вони вам?
- Дівчатка - майбутні мами: Чи хочеш ти бути мамою, коли виростеш? Якою мамою ти хочеш стати? Чим ти схожа на свою маму? Чи потрібно мамі і татові берегти одне одного? Що мають робити мама і тато, щоб не було сварок у сім'ї? Коли у тебе будуть діти, як ти будеш до них ставитися?
- Дівчатка - маленькі принцеси: Чи можна порівняти маленьку дівчинку з квіточкою? Чим вони схожі? Чому дівчинці потрібно бути охайною і акуратною? Як дівчинка має поводитися, щоб сподобатися хлопчику? Чи подобаються тобі капризні дівчата?

Примітка: Під час бесід слід створювати умови, які дають дітям змогу порівняти свою поведінку у реальній життєвій ситуації і аналогічними ситуаціями, у які потрапляють герої літературних творів. Це допоможе дітям усвідомити еталон правильних дій і за потреби виправити свою поведінку.

ДОДАТОК Б.5.**ІНФОРМАЦІЯ – ХЛОПЧИКИ: ЯКІ ВОНИ?**

- У розвитку хлопчики трохи відстають від дівчаток.
- Хлопчача рухова активність має природне джерело походження.
- Будь-яка новизна може спонукати малого до творчого натхнення.
- Розбирання іграшок є цілком нормальним бажанням пізнавати їхні складові.
- Змінюючи своє середовище, хлопчик водночас змінює себе, показує дорослому власну модель сприйняття світу.
- Хлопчики триваліший час адаптуються до навчального закладу й потребують від нас розуміння.
- Їм важко, дискомфортно працюється в разі обмежень способів дій та за сталими алгоритмами.
- Пропонуючи хлопчикам завдання, подбайте про рухливі паузи, оскільки втома гальмує у хлопців їхнє мовлення та логічні процеси.
- Діяльність, яка потребує різних типів мислення (логічного та образного), має розмежовуватися плавним аргументованим переходом (що робитиметься, для чого, з якою метою).
- Для хлопчиків характерне глибоке зосередження на конкретних проблемах.
- Власна зовнішність їх теж цікавить, але вони приховують це.
- Більшість хлопчиків, щоб догодити другові, можуть подарувати йому, як власну річ, так і чужу, задля підтримки взаємин або щоб показати свою щедрість.
- Постійно засуджуючи та караючи спонтанну поведінку та вчинки хлопчика, можна виробити в нього супротив позитивній мотивації його поведінки. Роблячи щось, хлопці часто поспішають, але це не вказує на відсутність бажання виконати завдання на належному рівні.

ДОДАТОК Б.6.**ІНФОРМАЦІЯ – ДІВЧАТКА: ЯКІ ВОНИ?**

- Дівчатка народжуються більш зрілими.
- Вони краще фіксують події.
- Вони можуть швидше адаптуватися до навчального закладу.
- На етапі шкільного дитинства не варто порівнювати успіхи дівчаток і хлопчиків.
- Душевна відкритість робить дівчаток навіюваними.
- Упорядкованість, послідовність їм притаманні більше, ніж хлопчикам.
- Мовленнєві здібності - також їхні привілеї.
- Процес виконання роботи дає їм більше задоволення, ніж результат.
- Дівчатка емоційніші за хлопчиків.
- Достатній відпочинок, нормальний нічний сон, прогулянки на свіжому повітрі підтримують у дівчинки найкращу працездатність.
- Втома у дівчаток може призводити до погіршення настрою, зниження уваги, що робить їх менш захищеними від травм.
- Успішність у навчанні - не підстава для висновку, що розкрито всі творчі здібності дитини.
- Дії та вчинки дівчинки великою мірою зумовлюються темпераментом.
- Зовнішні покірливість та слухняність не завжди об'єктивно передають внутрішній світ дівчинки.
- Слухняність дівчинки не повинна переходити у покірливість, бо це може деформувати дитину як особистість, обмежити розвиток її творчих здібностей.
- Вони, на відміну від хлопчиків, більш соціально відповідальні.
- Дівчатка більш потайні та менше вдаються до бійки.

ДОДАТОК В

ДІВЧАТКА І ХЛОПЧИКИ: ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ БАТЬКІВ

Дитина народилася. Якщо в один ряд покласти новонароджених, загорнутих в пелюшки, то за зовнішнім виглядом не можна визначити, хлопчик це чи дівчинка. Допомагають розрізнити стать дитини червоні і сині стрічки. Стать дитини важко розрізнити і в рік, коли малюків стрижуть і одягають в однакові костюмчики. Але записи біоелектричних струмів мозку у новонароджених хлопчиків і дівчаток вже різні. За біоелектричних струмів мозку можна визначити, хто з них є хто. Ми, дорослі, теж інтуїтивно відчуваємо цю різницю, тому по-різному розмовляємо з сином та донькою, використовуємо різні методи у вихованні. Хлопчиків за провину частіше карають і відчитують суворим голосом. Їм не дозволяється плакати. Дівчаток частіше шкодують, пестять, а хлопчиків кажуть: «Ти ж чоловік, чоловіки не плачуть!» А при навчанні розходження хлопчиків і дівчаток використовують не завжди. У навчальних програмах з дошкільної освіти є такі фрази: «Дитина в три роки повинна ...», «До п'яти років вона уже вмє ...» А в медичних таблицях норми ваги, зросту різні для хлопчиків, і дівчаток. Чим же вони відрізняються один від одного? Різниця хлопчиків і дівчаток взяті з книги В.Д. Єремєєвій, Т.П. Хрїзман «Дівчатка і хлопчики - два різних світи».

- Дівчатка народжуються більш зрілими на 3-4 тижні, а до періоду статевої зрілості ця різниця розрізняється майже в 2 роки.
- Хлопчики починають пізніше ходити на 2-3 місяці, ніж дівчатка, а говорити пізніше на 4-6 місяців.
- При народженні хлопчиків у жінок частіше бувають ускладнення. На 100 зачат дівчаток доводиться 120-180 зачат хлопчиків.
- Хлопчики більш рухливі, ніж дівчатка. Для дітей 7-15 років травми в хлопчиків трапляються частіше в 2 рази.

- Важковиховувані - частіше хлопчики. Їх частіше лають, менше беруть на руки.
- До 8 років гострота слуху в хлопчиків вище (генна, пам'ять - треба вислідить дичину і вбити, щоб принести в печеру своїй жінці), ніж у дівчаток.
- Дівчатка чутливі до шуму, різкі звуки їх дратують. У них більше розвинена чутливість шкіри, тому дівчаткам треба частіше гладити їх шкірні покриви.
- Ігри дівчаток опираються на ближній зір. Вони розкладають свої іграшки біля себе.
- Ігри хлопчиків опираються на далекий зір. Вони бігають один за одним. Кидають предмети в ціль. Якщо простір обмежений, то вони освоюють його вертикально: лізуть на сходи, тумбочку. Тому хлопчикам необхідні спортивні вертикальні куточки або великі просторі кімнати для ігор.
- Вони відповідають по-різному на заняттях. Хлопчик дивиться на парту, убік, якщо не знає, чи перед собою, якщо знає відповідь. А дівчинка дивиться в обличчя, ніби шукає в очах у дорослої підтвердження правильності відповіді.
- Питання хлопчики задають конкретно, для отримання інформації. А дівчатка задають питання для встановлення контакту. Коли в клас приходить новий учитель, то дівчатка обов'язково запитували, чи прийде він ще, чи є у нього сім'я. Хлопцям це все було байдуже.
- У дівчаток краще розвинена швидкість мови і швидкість читання. Але хлопчики краще вирішують завдання і відгадують кросворди.
- У дівчаток краще розвинена дрібна моторика рук. Тому вони пишуть акуратно і краще виконують роботу, пов'язану з дрібною моторикою (вишивання, бісероплетіння).
- Хлопчики більш збудливі, дратівливі, неспокійні, нетерпимі, невпевнені в собі і більш агресивні, ніж дівчатка.
- Мозок дівчаток готовий до відповіді на будь-яку неприємність, готовий відреагувати на вплив з будь-якого боку (інстинкт виживання), так як мета жіночого - народження життя і її збереження. А мета чоловічої статі - це прогрес. Відкриття роблять чоловіки, а жінки ці відкриття вдосконалюють.

- Хлопчик і дівчинка - два різних світи, тому їх не можна виховувати однаково. Постараємося зрозуміти наших хлопчиків і дівчаток, адже вони - майбутні чоловіки і жінки і повинні відповідати своєю суттю. Виховавши справжніх чоловіків і жінок, ми полегшимо своїм дітям життя надалі, допоможемо уникнути тих помилок, що наробили у своєму житті через незнання.

ДОДАТОК В.1.**ПОРАДИ БАТЬКАМ З ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В РОДИННОМУ КОЛІ**

- У 5-7 років вже добре грають у сімейні ролі. Об'єднання в гри відбувається в 2-3 роки, групи для гри формуються по 2-3 людини. Теми дитячих ігор різноманітні. Головне в них - наслідування ролі дорослих. Казки, мультфільми сприяють виникненню нових ролей: принц і принцеса, король і королева, Людина-павук і ін. Для дітей старшого віку характерні колективні ігри. У цьому віці в колективних іграх може бути присутнім елемент агресії (бійки, боротьба). Це дітям приносить задоволення. Буває, що в іграх дівчатка міряються силами з хлопчиками. У 6-7 років дитина із задоволенням ще грає з пластиліном, цей м'який матеріал - засіб його самовираження. Спостерігаючи за грою дитини, можна багато чого довідатися про його життя, тому що всі свої почуття, переживання вона переносить на іграшки. Через ігри можна дізнатися про взаємини в родині. Через спостереження за грою можна дізнатися про інтереси та схильності дитини, тим самим можна допомогти визначити його майбутню професію. Гра - елемент творчого творчості, елементи якого повинні бути присутніми в житті людини задля підтримання його духовної гармонії.

Місце для ігор. Гра - це творчий процес. Значить, місце для гри - це зона творчості. Ця зона повинна бути активною, але не викликати у дитини агресію. Місце для дитячих ігор має бути добре освітлено. Воно може знаходитися біля вікна, тоді освітлення цієї зони буде природним в світлий час доби. Якщо ви відвели йому кут в кімнаті і там темно, потрібно подбати про додаткове освітлення.

- Пам'ятайте, що у вас з'явився не просто малюк, а хлопчик чи дівчинка і кожен з них потребує індивідуального підходу.

- Ніколи не порівнюйте різностатевих дітей і тим більше не ставте одних за приклад іншим.
- Не перестарайтеся, виховуючи як хлопчика, так і дівчинку, дайте дітям право вибору, час подумати самим.
- Не розповідайте хлопчикові всього до кінця, даючи яке або завдання, а дівчинці не забудьте на особистому прикладі продемонструвати те, що від неї вимагається.
- Якщо ви намагаєтеся щось пояснити хлопчикові, не забувайте не тільки розповідати, але й показувати.
- Намагаючись насварити за щось дівчинку, спочатку поясніть їй, у чому вона не права, а висловлювати все і відразу не поспішайте.
- Лаючи хлопчика, коротко і ясно викладіть, що конкретно Вас не влаштовує, інакше через деякий час він просто перестане Вас чути і слухати.
- Хлопчики і дівчатка по-різному втомлюються: дівчатка виснажуються емоційно, а хлопчики інтелектуально, лаяти однаково в такій ситуації безглуздо.
- У випадку невдачі не дозволяйте собі нервувати, цим Ви захистите дитину від зайвих переживань і паніки, адже для нього все виглядає набагато серйозніше, ніж для Вас.
- Вчіться терпінню, в тому числі і у свого малюка.
- Постарайтеся пояснити дитині, що помилятися іноді навіть потрібно.
- Постарайтеся зрозуміти, що дитина теж особистість і те, що вона буде схожий на Вас, зовсім не обов'язково.
- Допоможіть дітям знайти розгадку самостійно, а не підносите їй "на блюдечку", щоб заощадити час і сили, дітям подобається сам процес, результат для них поки на другому місці.
- Хлопчик і дівчинка - це два різних світи. Дуже часто ми неправильно реагуємо на вчинки дітей, тому що не розуміємо, що стоїть за цими вчинками. Якщо в родині вже росте донька, і народився син, батькам необхідно знати, що багато в

чому доведеться починати з нуля і їх досвід виховання доньки не тільки не допоможе, а навіть може заважати. Якщо після сина в сім'ї народилася дочка, складнощів зазвичай буває менше, хоча різницю враховувати доведеться в будь-якому випадку. Виховувати, навчати і навіть любити хлопчиків і дівчаток треба по-різному. Але обов'язково дуже любити!

- Любов батьків в першу чергу проявляється через довіру і турботу. Турбота - це готовність завжди прийти дитині на допомогу, зацікавленість в його добробуті, інтерес до його особистості, прагнення, зробити його щасливим, співчуття до його болю. Дбати - значить цікавитися і перейматися життям малюка.
- Довіряти дитині - значить вірити, що вона завжди робить краще, на що здатний, навіть якщо на перший погляд здається, ніби це не так. Довіряти - значить давати малюкові свободу і простір робити все самостійно.
- До дев'ятирічного віку всім дітям потрібно багато турботи і дещо менше довіри. Після дев'яти років діти починають природним чином віддалятися від батьків і стають більш незалежними. Перша ознака, що дитина від вас віддаляється, - вона соромиться вашої поведінки.
- Незалежно від віку, хлопчикам потрібно більше довіри, а дівчаткам - турботи. Хлопчик задоволений собою, якщо може діяти самостійно. Домагаючись чогось без сторонньої допомоги, він набуває впевненості в собі і почуття власної гідності.
- Якщо дівчинці дають занадто багато свободи, їй може здатися, ніби її відштовхують, ображають, не люблять. Хлопчик же нерідко просто розквітає від такого ставлення, оскільки відчуває, що батьки визнають його самостійність і вірять в його здатність піклуватися про себе самостійно і робити все правильно.
- Матері нерідко роблять своїх синів слабкими, надто турбуючись про них і пригнічуючи своєю опікою. Батьки часто дають дочкам занадто багато самостійності і можливості обходитися без сторонньої допомоги, нехтуючи потребою дівчаток в турботі. Батькам слід зрозуміти, що хлопчики формують

позитивне уявлення про себе на основі довіри з боку оточуючих, а дівчатка - на основі уваги і турботи, які їм дарують люди.

- Приходячи в цей світ, хлопчики і дівчатка схильні в рівній мірі довіряти оточуючим і піклуватися про них. Коли малюки зустрічають зневагу до своїх потреб і бажань, або відчують біль від того, що ці потреби і бажання не задоволені, реакція хлопчиків зазвичай полягає в тому, що вони менше піклуються про оточуючих, а реакція дівчаток в тому, що вони починають менше довіряти. Завдання батьків - дати дівчинці більше турботи, розуміння і поваги, щоб вона могла довіряти оточуючим, а по відношенню до хлопчика необхідно проявити більше довіри, прийняття і схвалення, щоб спонукати його дбати про оточуючих.
- Дівчинці необхідно відчувати, що вона може довіряти своїм батькам, - що вони завжди готові зрозуміти її почуття, бажання і потреби. Так виявляється її потреба залишатися слабкою і залежати від оточуючих. Їй необхідна впевненість в тому, що вона може розраховувати на підтримку батьків. Якщо дівчинка отримує необхідну їй турботу, вона довіряє батькам і залишається відкритою. Довірлива дівчинка щаслива і задоволена життям. Якщо дівчинкою нехтують, вона може розвинути в собі чоловічі якості - щоб не відчувати біль від незадоволеності.
- Це не означає, що дівчинка, якій властиві чоловічі риси, неодмінно недоотримала те, що необхідно їй для розвитку жіночих якостей. Можливо, у неї просто активний темперамент, внаслідок чого ця дівчинка поводить себе як хлопчик. Незважаючи на те, що деякі дівчатка ведуть себе як хлопчаки, вони все одно залишаються дівчатками, їм потрібно більше турботи, розуміння і поваги.
- Природно, для того, щоб хлопчик був впевнений у завтрашньому дні і довіряв старшим, йому теж потрібно турбота, розуміння і повага, - однак для нього важливіше мотивація до дії. Без мотивації він перестає піклуватися про що б то не було. Якщо хлопчик ні про що не дбає, він стає похмурим, некерованим і

починає погано вчитися. Без мотивації хлопчик не може ні на чому зосередитися, що призводить або до депресії, або до гіперактивності. Найголовніша потреба хлопчиків - мотивація до діяльності. Завдання батьків - проявити по відношенню до хлопчика більше довіри, прийняття і схвалення, щоб мотивувати його до діяльності.

- Для того щоб хлопчик дбав про оточуючих, його дії необхідно мотивувати успіхом і заохоченням. Потрібно ясно давати йому знати, що він здатний радувати своїх батьків і радує їх. Якщо хлопчикові вдається доставити батькам радість, це служить йому мотивацією, щоб і далі вести себе відповідним чином, у противному випадку хлопчик стає слабким і перестає піклуватися про оточуючих. Позитивне заохочення правильної поведінки служить хлопчикові додатковим підтвердженням успіху. Якщо хлопчик бачить, що навколишні цінують те, що він робить, в ньому прокидається спонукання робити ще більше. Немає більш сильного стимулу, ніж успіх.
- Ніколи не забувайте, що перед вами не просто дитина, а хлопчик чи дівчинка з притаманними їм особливостями сприйняття, мислення, емоцій. Виховувати, навчати і навіть любити їх треба по-різному. Але обов'язково дуже любити.
- Ніколи не порівнюйте хлопчиків і дівчаток, не ставте одних за приклад іншим: вони різні навіть за біологічним віком - дівчатка зазвичай старше ровесників-хлопчиків.
- Не забувайте, що хлопчики і дівчатка по-різному бачать, чують, сприймають на дотик, по-різному сприймають простір і орієнтуються в ньому, а головне - по-різному осмислюють все, з чим стикаються в цьому світі. І, вже звичайно, не так, як ми - дорослі.
- Пам'ятайте, що, коли жінка виховує і навчає хлопчиків (а чоловік - дівчаток), їй мало знадобиться власний дитячий досвід і порівнювати себе в дитинстві з ним - невірно і марно.
- Не звинувачуйте дитину в невмінні, а допомагайте знайти шляхи вирішення проблеми.

- Визнайте за дитиною право на індивідуальність, право бути іншим. Перш ніж лаяти дитину за невміння, спробуйте зрозуміти причину його утруднень.
- Не перестарайтеся, вимагаючи від хлопчиків акуратності і ретельності виконання вашого завдання.
- Намагайтеся, даючи завдання хлопчикам, включати їх в них момент пошуку, що вимагає кмітливості. Не треба заздалегідь показувати і розповідати, що і як робити. Слід підштовхнути дитину до того, щоб він сам відкрив спосіб рішення, нехай навіть наробивши помилок.
- Не забувайте не тільки розповідати, але й показувати. Особливо це важливо для хлопчиків.
- Пам'ятайте, що ми часто недооцінюємо емоційну чутливість і тривожність хлопчиків.
- Лаючи хлопчика, викладіть стисло і точно, чим ви незадоволені, тому що він не може довго утримувати емоційну напругу. Його мозок ніби відключить слуховий канал, і дитина перестане вас слухати і чути.
- З дівчатками, якщо їм важко, треба разом, до початку роботи, розібрати принцип виконання завдання, що і як треба зробити. Разом з тим дівчаток треба поступово вчити діяти самостійно, а не тільки за заздалегідь відомими схемами (роботу по дому виконувати точно, як мама, в школі вирішувати типові задачі, як вчили на уроці), підштовхувати до пошуку власних рішень незнайомих, нетипових завдань.
- Знайте, що дівчатка можуть вередувати, здавалося б, без причини або з незначних приводів через втому (виснаження правого, «емоційного» півкулі). Лаяти їх за це не тільки марно, але й аморально.
- Якщо вам треба насварити дівчинку, не поспішайте висловлювати своє ставлення до неї - бурхлива емоційна реакція завадить їй зрозуміти за що її лають. Спочатку розберіть у чому її помилка.

ДОДАТОК В.2.**ГЕНДЕРНІ СИТУАЦІЇ**

Гендерний аналіз ситуацій для батьків – визначення типової й нетипової гендерної соціалізації дитини в умовах їхньої сім'ї.

Ситуація 1

- Мама, купи мені, будь-ласка, ляльку!
- Ляльку? Навіщо тобі лялька? У тебе вже багато іграшок. Та й в ляльки грають дівчата, а ти ж хлопець.

Ситуація 2

- Синок, залиш посуд, мама прийде й виміє. Підемо краще футбол дивитися.
Дитина продовжує забирати й мити посуд.
- Ти, що не мужик? Футбол не будеш дивитися?

Ситуація 3

Хлопчик 3-х років приміряє мамині туфлі, користується лаком для нігтів, красить помадою собі обличчя. На що батьки реагують спокійно, показуючи й пояснюючи, як правильно носять туфлі й використовують парфумерію.

Ситуація 4

Дівчинка-школярка з мамою й братом грають в «Сім'ю». Мамі дали роль мами, брат роль дочки, а дівчинка вирішила бути батьком. Грали дружно й довго. Кожному вдалося вдало зіграти свої ролі.